

A suhanc már az avatást megelőzően felkérte az egyik, néhány évvel idősebb legényt keresztapának. A legények megfogták és háromszor felütötték az ajtófélfához. A feje a kocsmában volt, a lába pedig a kocsmán kívül. A keresztapa feladata volt, hogy visszahúzza, megvédje a sérülésektől keresztfiát. A keresztelkedés után az újlegények és a keresztapák is bort hozattak, és odaültek egy asztalhoz. Más falvakban jellemző volt, hogy a legényeket borral keresztelték: leöntötték a fejüket, vagy a keresztapjuk a szájukba vett borral arcon spriccelte őket. Ezen a vidéken azonban más volt a hagyomány: „A Rábaköz nyugati részén Vitnyéd, Agyagosszergény vidékén az új legényt »felütik«, azaz a legényt fejénél és lábánál fogva megmarkolják és az ajtóragasztóhoz ütik.” Innentől kezdve egy különleges, sárga tartó kapcsolat jött létre közöttük. Keresztapámnak és keresztfinnek szólították egymást egy életen át. Ez a viszony biztosította a generációról generációra való hagyományozódást, a legények íratlan szabályainak átadását. A keresztapa feladata volt, hogy egyengesse a keresztfia útját a legényéletben. Ő vitte először a lányokhoz, tanította udvarolni és táncolni, verekedéskor pedig pártjára állt.

Czobor László: Az agyagosszergényi legényélet

Ára: 750,-Ft

2022. negyedik szám

Soproni Szemle

Soproni Szemle

2022. negyedik szám

Hetvenhatodik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány

Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István, Kiss Melinda technikai szerkesztő,
Németh Ildikó, Sági Éva, Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre,
Turbuly Éva, Varga Imréné titkár

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bolodár Zoltán, Csekő Ernő, Domonkos Ottó, Fiziker Róbert, Galavics Géza, Gömöri János,
Józan Tibor, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 5000 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak 4000 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 3000 Ft, egyes szám ára 750 Ft.
Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növénytan Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magasföldszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

Soproni Szemle (CD-ROM) ISSN 1786 – 9749

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájl, a képfájlok megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegváltozatot Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelentetésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokot kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem tudja vállalni, hanem PDF fájl küld a megjelent közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

| 2022. negyedik szám

| hetvenhatodik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

SCHÖBERL MIKLÓS: A Soproni Katolikus Kör története. V. fejezet. Az egyesület működésének kiértékelése, jellemzése	345
SZEMÁN ATTILA: Melyik aknán működött az első brennbergbányai gőzgép?	380
CZOBOR LÁSZLÓ: Az agyagosszergényi legényélet	398

MŰHELY

BORSOS ÁRPÁD: Reflexiók Csiszár Ágnes: „Soproni utcák rejtett kincsei: Sopronbánfalva. Kutyahegy” című írásai kapcsán	412
VEOREOS ANDRÁS: A Winkler Oszkár-díj 2022. évi díjazottja: Sopronbánfalva, Kárpáti Malom	419

SOPRONI ARCOK

ILLYÉS BENJÁMIN: Ráczné Schneider Ildikó emlékére 1941–2022	422
GÖMÖRI JÁNOS: Nováki Gyula régész (1926–2022) emlékezete	427
VÖRÖS ÁKOS: A „legnagyobb magyar” soproni kötődésű négy dédunokájának sorsa. Visszaemlékezés Alexandra, Beatrix, Éva és Marianna grófnőkre	435

SOPRONI KÖNYVESPOLC

DMITRY ZHAROV: Kádár Zsófia: Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok. Budapest, 2020.	445
DOMINKOVITS PÉTER: Horváth Zoltán: A dualizmus kori Sopron gazdasági élete a vagyonos polgárság családtörténetének tükrében (1858–1911). Sopron, 2018..	448
T. VÁROSI ÁGNES: Csiszár Attila (szerk.): „Rábaköz ösmertetése” A Rábaköz, a Répce-vidéke és a Tóköz a 19. századi táj- és népismerető irodalomban. Csorna, 2022.	450
MAJTÉNYI GYÖRGY: D. Szakács Anita: Ifj. Munczy Béla I. világháborús frontnaplói. Sopron, 2020.	452
TURBULY ÉVA: A rózsaszín Zsolnay / The pink Zsolnay. Winkler Barnabás gyűjteménye és írásai. Történetek és képek a rózsaszín Zsolnay használati tárgyairól. Budapest, 2022.	455

KÖZLEMÉNYEK

JÓZAN TIBOR: Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2021. évi munkájáról ...	458
--	-----

TANULMÁNYOK

SCHÖBERL MIKLÓS

A Soproni Katolikus Kör története
V. fejezet. Az egylet működésének
kiértékelése, jellemzése

A Soproni Katolikus Kör¹ történetével foglalkozó I. fejezetben² megismerhettük az egylet otthonát (Püspökház, Új u. 28), az egylet megalakulásának körülményeit, továbbá a szabályzatok részletes tárgyalása kapcsán célkitűzéseiket. Az egylet történetének II. fejezetében³ jegyzőkönyveik rövid leírása után rendezvényeik sokaságát ismerhettük meg, vizsgálva, hogy egy-egy rendezvénytípus milyen szerepet töltött be az egylet tagjainak közösségi, valamint a város társadalmi, kulturális életében. A III. fejezet⁴ az egylet stabilitását alapvetően befolyásoló anyagi gazdálkodás kérdéseivel foglalkozott, megállapítva, hogy a stabilitást lényegileg a bevételeknek mintegy 60–82 %-át adó tagdíj jelentette. Ez a tény pedig a tagság létszámára, összetételére, társadalmi beágyazódására hívta fel a figyelmet, mely kérdést a IV. fejezetben⁵ tárgyaltam. Most befejezésül ebben az V. fejezetben az előzményekben leírt tények, megállapítások, adatok, összefüggések alapján az egylet működésének összefoglaló kiértékelésével és jellemzésével kívánok foglalkozni.

A kiértékelés módszere

Egyesületek értékelésénél jól alkalmazható számszerűsíthető mutatónak tartom a bevétel és a létszám mértékét. Esetünkben mindkettő dokumentált adatai az egylet iratanyagában megtalálhatók. Addig azonban, amíg a taglétszám közvetlenül is használható, a bevétel, tekintettel az egylet hosszú, négy pénznemváltást is megélt működésére, komolyabb közgazdasági elemzést igényelne, amire nem vállalkozhattam. Marad tehát a taglétszám kérdése. A tagság összetételét tekintve célszerűnek tűnik a tagdíjfizetésre köteles létszámot⁶

¹ Az egyesület 1865-ben „soproni katolikus olvasó-egylet” néven alakult meg, majd 1904-ben felvette a „Soproni Katolikus Kör” nevet. Továbbiakban röviden csak egylet, ha hangsúlyozni kell, olvasóegylet, vagy Kör.

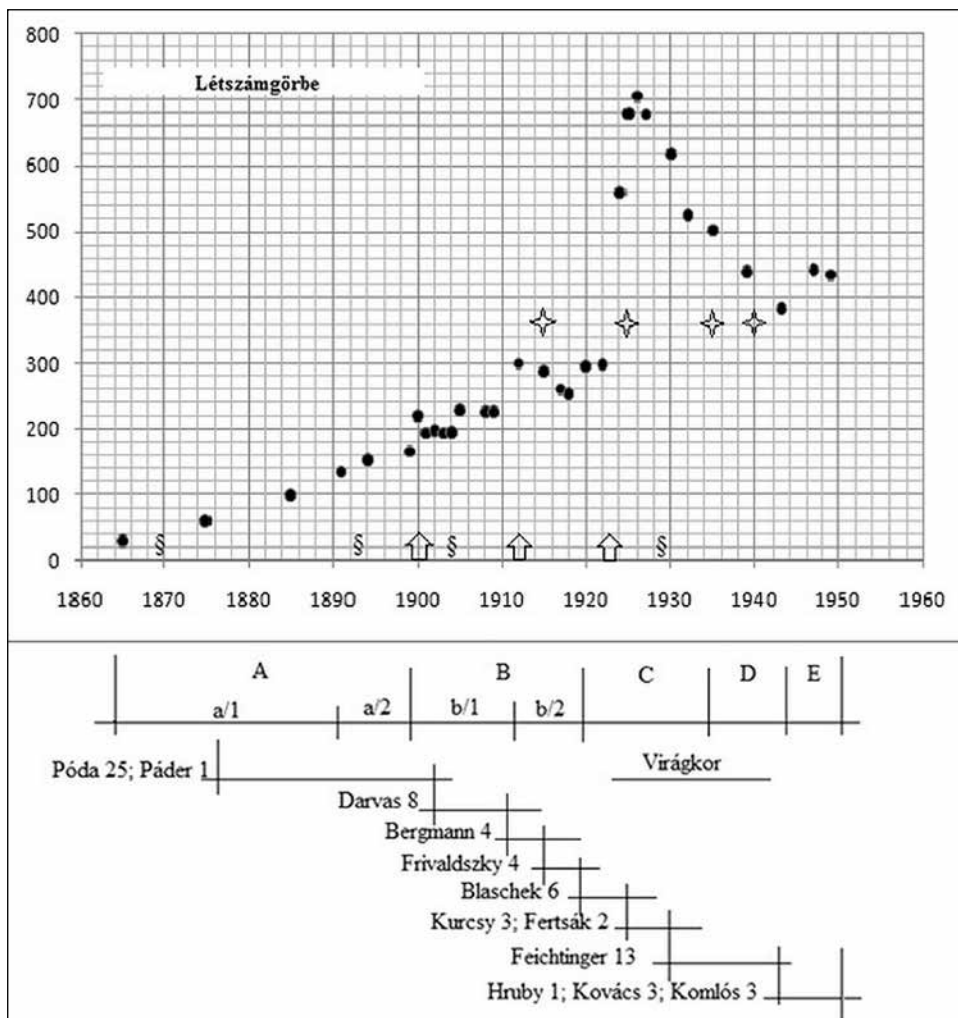
² *Schöberl Miklós*: A Soproni Katolikus Kör története I. fejezet. Soproni Szemle 74. (2020) 4. sz. 407–430. A továbbiakban: *Schöberl* 2020.

³ *Schöberl Miklós*: A Soproni Katolikus Kör története II. fejezet. Soproni Szemle 75. (2021) 1. sz. 33–61. A továbbiakban: *Schöberl* 2021a.

⁴ *Schöberl Miklós*: A Soproni Kato Kör története III. fejezet. Soproni Szemle 75. (2021) 3. sz. 314–332. A továbbiakban: *Schöberl* 2021b.

⁵ *Schöberl Miklós*: A Soproni Katolikus Kör története IV. fejezet. Soproni Szemle 76. (2022) 1. sz. 23–49. Továbbiakban: *Schöberl* 2022.

⁶ A továbbiakban létszám alatt ezt az értelmezést használom.

1. kép. Létszámgörbe és a kiértékeléshez használt paraméterek ábrázolása. (Saját szerkesztés.)

figyelembe venni, hiszen ők biztosították az egylet anyagi alapját.⁷ (Az összlétszám ennél általában valamivel magasabb volt: az alapítók, dísztagok és kezdetben a nők számával.) Létszám adatokat, ahol lehetőség volt rá, nyomtatott névsorból,⁸ másutt közgyűlési jegyzőkönyvekből vettem. Ezekből az adatokból egy létszámgörbét szerkesztettem (1. kép).

⁷ Az egylet anyagi helyzetéről lásd: *Schöberl 2021b*.

⁸ A soproni kath. olvasó-egylet összes 1891. évi tagjainak névsora. MNL GyMSMSL, T8/2481
Tagokkal kapcsolatos iratok. Tagok névsora (1900–1905; 1908; 1909) MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d
A Soproni Kath. Kör tagjainak névsora a 60. jubileumi évben 1865–1925. SoM. lsz. A. 84. 168. 1.

Az 1. kép pontsora az egylet létszámalakulását, a kis házacsok az idő tengelyen az egylet otthonának bővülését, felújítását, korszerűsítését, míg a paragrafus jelek az alapszabályok elfogadásának éveit mutatják. Csillag jelöli az egylet jubileumi ünnepeinek időpontjait. 1877-től Póda Endre elnökkel kezdve, mely időpont már dokumentumokból ismert, a diagramhoz illesztve feltüntettem kronológiai sorrendben az elnökök nevét. A név után álló szám regnálásuk idejét jelzi kerekített évben.

Az egylet működésének kiértékelését az 1. képen látható diagram segítségével kívánom elvégezni, hiszen ez a pontsor már első ránézésre is egyfajta (fordított) lágörbéként tekintve az egylet „egészségi állapotáról” ad alapvető benyomást. Mégpedig azért – és ez megint csak hipotézis – mert feltételezhető, hogy a létszámgörbe valójában megjelenítette, képpé formálta az egylet közösségképző potenciálját, azt a képességét, hogy miként reagált a belső és külső, közelebbi vagy távolabbi környezetében zajló gazdasági, politikai, társadalmi, történelmi változásoknak a taglétszámra gyakorolt pozitív vagy negatív, esetleg közömbös hatásaira. A kiértékelésnél tehát az a feladat, hogy „kiolvassuk” ezeket az interakciókat. Ennek megkönnyítése érdekében a görbén megjelenő jellegzetességek alapján a megalakulásától megszűnéséig tartó hosszú időskálán öt (*A*, *B*, *C*, *D* és *E* betűkkel jelzett) főszakaszt, azokon belül pedig, ahol szükség volt rá, alszakaszokat (*a/1*; *a/2*; ill. *b/1*; *b/2*) jelöltem ki. Mivel a pontsor görbéjének jellegzetes alakja a technológia területéről vett példa lehetőségét kínálta, az egyes szakaszok jelképes elnevezése (*A* = beindítás, *B* = beüzemelés, *C* = csúcsra járatás, *D* = stabil üzemmód, *E* = leállítás) onnan származik. A görbén – lentebb kifejtett indokok alapján – bejelöltem az egylet virágkorának időszakát is, mely nagyjában a két világháború közötti időre esik. Erről az időszakról írja Hárs József⁹: „*A két világháború közötti Sopron kultúrája félreesően és körülzártan is aranykorát élte.*”¹⁰ És milyen érdekes, ugyanezen időszakot más szemszögből dr. Hetény János¹¹ így értékeli: „[...] utoljára teljesedett ki Sopronban mindaz, amit 'hagyományos' katolikus élet alatt jó értelemben érthetünk.”¹² Ez a konstelláció, a város kultúrája és katolikus élete kiteljesedésének egybeesése, nem lehetett véletlen műve, abban az egyletnek (is) oly mértékű szerepe volt, mely méltó figyelmet érdemel.

Magyarázatra szorulhat még a kritikus létszám kategóriája, melyet újabb hipotézisként fogok használni a szöveges kiértékelésben. Könnyű belátni, ezért feltételezhető, hogy a közösségképző potenciálnak civil szerveződések esetében vannak olyan, az egyesület célkitűzéseiből fakadó és a társadalmi, gazdasági, politikai környezetétől függő, tehát specifikus határai, melyek a megfogalmazott igények kielégítésén keresztül a biztos működésére, a stabilitásra hatással vannak. Ezeket nevezem alsó és felső kritikus létszám határoknak. Úgy gondolom, hogy az alsó kritikus létszám alatt egy egyesület működése

⁹ Hárs József (1925–2016) soproni helytörténész.

¹⁰ Hárs József: Parragi György. In: Aranykönyv 2002. Szerk.: Sarkady Sándor. Sopron, 2002. 182.

¹¹ Dr. Hetény János (1930–2013) prépost-kanonok Sopron. Hittudományi Akadémián doktorált vallásos néprajz témában.

¹² Dr. Hetény János: A katolikusok élete Sopronban és környékén 1922–1950. In: *Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története.* Sopron, 2000. 197.

instabillá válik, mert az igényeket már nem tuja, vagy csak részben kielégíteni. A kihívásokra adott rossz válaszok miatt a közösségképző potenciál így negatívvá is válhat, ami olyan létszámcsökkenést képes előidézni, melynek hatásra az egyesület akár meg is szűnhet. Ugyanakkor a felső kritikus létszám felett a működés bár nem válik bizonytalanná, de a helyzet fenntarthatatlan. Ilyenkor egy polgári társadalomban az egyesületi létszámot befolyásoló társadalmi környezeti paraméterek visszaszabályozó hatásai könyörtelenül működésbe lépnek, ezért a közösségképző potenciál „túlszabályozása” miatt kialakult túl magas létszám fenntartása nem lehet reális cél. A létszámhatárok mozgó számok, mindenkor az adott kornak az egyesületi célkitűzések, a tagsági igények hatékony megvalósítását befolyásoló környezetétől függenek. A létszámhatárok a hosszú életű egyesületeknél, mint esetünkben is, a létszámnövekedés illetve -csökkenés jellegzetes szakaszaihoz igazodnak. Meghatározásuk csak az egyesületi élet alapos ismeretével, a belső és külső hatásokra adott válaszok, a létszámtörekvések értelmezésével lehetséges. A soproni katolikus olvasó egyesület kezdeti, már dokumentumokból ismert szakaszában Póda Endre elnök minden közgyűlésen fontosnak tartotta a tagfelvétel szorgalmazását megemlíteni. Szeretne az 1891-es névsorból ismert 135 főnél nagyobb létszámot. Ebbéli törekvése alapján az alsó kritikus létszámhatárt ekkor 150 főre tehetjük. Miután az egyesület 1904-ben átalakult és kibővített célkitűzésekkel Kör formájában működött tovább, az ehhez szükséges létszám alsó határának kezdetben 200 főt tekinthetjük. 1922. után a jelentősen megváltozott társadalmi helyzetre reagálva az egyesület vezetősége aktív létszám bővítésbe kezdett és a virágkort meghozó tartós stabil működés alsó kritikus létszámhatárának már 350 főt vehetjük. Az egyesület létszáma megszüntetése idején is e felett az alsó kritikus határ feletti értéken van, azaz az egyesület teljes ismert működése során stabil állapotban volt.

Természetesen a kiértékelésénél a vezetők (elnök, alelnök, titkár, ill. egyes bizottsági vezetők) hatása sem hagyható figyelmen kívül. Ezek a személyek az egyesület életének irányításán keresztül, annak anyagi és szellemi állapotára, közéleti szerepére, társadalmi megbecsültségére, elismertségére voltak hatással. E hatás felmérésére azonban nincsenek számszerűsíthető adatok, ezért jellemzésül csupán leírás áll a rendelkezésünkre. Ugyanez vonatkozik az egyesület működése legfőbb színtere, az egyesület otthona állapotminőségének időben lezajló változása, javítása, bővítése által kifejtett hatásra is. Nagyon fontos elem a működés kiértékelésénél az egyesületnek a város társadalmi, kulturális életében megjelenő aktivitásának felmérése, vagy annak leírása milyen helyi, vagy országos mozgalomban vettek részt, továbbá milyen volt az egyesület alkalmazkodóképessége a változó gazdasági, társadalmi, történelmi helyzetekben. Ezek részletes leírását ennek a tanulmánynak egyes fejezeteiben többnyire már megtettem, itt most majd csak hivatkozom rá, de ahol szükségesnek mutatkozott ott egy tágabb perspektívába helyezve bővebben idézem fel a történeteket.

Kiértékelés

A kiértékelést lépésről lépésre az 1. képen feltüntetett főszakaszok alapján – most már, ahogy az I. fejezetben ígértem – kronológiai sorrendben fogom egy tömörített történeti kép felidézésével elvégezni. Céлом eközben a görbe egyes szakaszainak intervallumában lezajló legfontosabb történések és a létszámalakulás közötti összefüggések feltárása, kiértékelése és ennek az egylet stabilitására kifejtett hatásának megismerése.

A „beindítás” szakasza, az egylet megszilárdításának ideje

Az „A” betűvel jelzett, 1865-től 1900-ig terjedő első főszakasz az egyesület életében a „beindítás” időszaka volt. Ezen idő alatt azok a folyamatok zajlottak le, melyek az egylet stabilizációja során megszilárdulását hozták. Létszámadatok hiányában ezt a meglehetősen hosszú főszakaszt további két részre kellett osztani.

Az „a/1” alszakasz a rejtett stabilizáció időszaka, az egylet megalakulásától 1891-ig tartott. A kezdeti létszám adatokról dokumentumok hiányában csak feltevéseink lehetnek.¹³ Egy ilyen feltevést mutat becsült adatok alapján az ábra „a/1” alszakasza, a kezdeti szerényebb néhány száz fős tagság lassú növekedéssel érte el 1891-ben az első ismert 135 fős létszámot. Valóságban azonban ez a növekedés a történelmi háttér ismeretében nem lehetett egyenletes. A polgárosodás méhében megfogant egylet „gyermekkora” az 1867–1873 években meginduló egyházpolitikai országgyűlési viták és az 1873–1875 évek gazdasági válsága miatt szellemi és anyagi gondokkal terhelt. A kezdeti nehézségből bizonyára bőven kijutott az egylet vezetőinek, közöttük is leginkább Póda Endrének, akiről már tudjuk, hogy 1868-tól jegyzője, 1877-től pedig elnöke volt az olvasóegyletnek. Pontos források hiányában ugyan, de személyiségének ismeretében feltételezhetjük, hogy kemény küzdelmet folytatott az alakuló csoportidentitás formálásával a szilárd alapok, az egyesületi élet megteremtése érdekében. Tette ezt azért, mert korán, még az egylet jegyzőjeként felismerte, hogy az olvasóegyletnek az alapítói szándék¹⁴ felvállalásával jelentős közéleti szerepe van. Ennek a szerepvállalásnak első dokumentálható esete pedig az 1875-ös katolikus közgyűlésen a katolikus autonómiáért folytatott harc volt.¹⁵ Erről az eseményről a tanulmány egy korábbi fejezetben már megtudhattuk, hogy a Konvent újjászervezésének sikerét az olvasóegyletben zajló mozgalom hozta meg.¹⁶ Az esetet pedig méltán tekinthetjük az egylet és a Konvent együttműködésének forrásaként.¹⁷

¹³ Az olvasóegylet 1892 előtti jegyzőkönyvei a Tanácsköztársaság alatt „eltüzelődtek.”

¹⁴ Hummel Vilmos alapítóról lásd: *Schöberl* 2020. i. m. 419–420.

¹⁵ Bővebben: *Pódafai Póda Endre: A soproni „Kat. Parochia” és a „Soproni Kath. Hitközség” története.* Sopron. 1892. (továbbiakban: *Póda* 1892.) 106–113, valamint: *Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000.* Szerk.: Kovács József László. Sopron, 2000. 38–39.

¹⁶ *Schöberl* 2021a, 53–55.

¹⁷ *Schöberl* 2022, 33–37.

Pódát – miután felfedezte a mozgalomban rejlő társadalmi erő¹⁸ közéletben kifejtett sikeres hatását – ez a felismerés megerősítette szándékában és tovább folytatta harcát az egyesület fejlesztése, a taglétszám növelése érdekében. Például, már elnökként fáradságot nem kímélve elkészít egy statisztikát a létszám hiányosságáról. Ebben kimutatja, hogy az arra hivatott személyek, milyen csekély mértékben támogatják tagságukkal az egyesület jó ügyét. Felmérve a város katolikusait a 33 egyházi személye közül 18, a reáliskola 9 professzora közül csak egy, a normál iskola 12 tanárából 11, a 72 üzletember közül csak 12, a 420 iparosból csak 35, a 142 magánszemély közül csak 18, a 31 ügyvédből csak 2, és a 190 nyugdíjas közül csak két tagja az olvasóegyesületnek. Póda érzi, hogy ez kevés a stabilitáshoz, ezért ezt a kimutatást az 1891-es közgyűlés elé tárja, és kéri a tagság agitációs tevékenységét létszám bővítés érdekében.¹⁹ Még egy írásában is nyilvánosságra hozta véleményét: „A tagok száma 120–150 között változik, holott a soproni papság tömörült hozzájárulásával és a kath. konvent tagjainak támogatása mellett könnyen 300-ra emelkedhetnék.”²⁰ Póda szeretne 150 főnél nagyobb taglétszámot. Ebben a küzdelemben nincs egyedül. Vezetésben a Katolikus Tanítóképző tanárai közül talált lelkes támogatókra, míg a működéshez nélkülözhetetlen könyvtár megteremtésében és kezelésében pedig ott van 1869-től egy kiváló tanárember Aistleitner Antal. Az egyesület otthona 1870 óta már a Püspökházban van. (Új utca 28.) Itt rendezték be könyvtárukat, az olvasót, a játéktermeket és biztosították mindazokat a feltételeket, melyek a tagok „társas életbeni egyesülése” célkitűzésnek megvalósításán keresztül az egyesület megszilárdulását szolgálták. Ugyanakkor havi rendszerességgel megtartják összejövetelüket a felolvasást,²¹ ekkor még zártkörű férfi rendezvény formájában. Erre a célra kezdetben saját termüket használták, ill. olykor a nagytermet vették kölcsön a ház másik „lakójától” a Katolikus Tanítóképzőtől. Nagyobb zenés, táncos rendezvényeikhez (farsangi, szilveszteri multságok) pedig a városban arra alkalmas teremre béreltek.

Ezzel azonban már beléptünk az 1891-től 1900-ig tartó „a/2” jelű alszakaszába, a látható stabilizáció időszakába. Itt a létszám alakulását már konkrét dokumentált adatok alapján ábrázolva egy ugyancsak beszédes képet kapunk. Létszám az alszakasz kezdetén Póda eredményes akciója hatására átlépte a feltevésünk szerinti alsó kritikus határt, 1894-ben már 153 fő, majd tovább emelkedve a szakasz végére 220 főre nőtt. Az okokat kutatva bizonyára hatott az általános közhangulat, a millenniumi lelkesedés, de a konkrét okot valahol az egyesület háza táján kell keresni. Az elnöke ekkor már 1877 óta Póda Endre városplébános, aki a soproni katolikusok vezéralakja, a városi köztörvényi hatóság tagja, a közélet tekintélyes szereplője. Az egyesület 1892-es közgyűlésén még panaszkodik: „A jó

¹⁸ „A társadalmi erőket végül is az adott intézmények fedezetével rendelkező egyének [...] szándékai és cselekvési képességei hozzák létre, intézmény, vagy intézmények kialakítása és fenntartása révén.” In: *Farkas Zoltán: A társadalmi erő fogalma, létrehozása és következményei. Társadalomkutatás* 28 (2010) 3 sz. 261.

¹⁹ Generalversammlung des kath. Lesevereins. In: *Oe.Z.* 24. (1891) 283. sz. 3.

²⁰ *Póda 1892* i. m. 152.

²¹ *Schöberl 2021a* i. m. 37–38.

kath. házi koszt nem kell senkinek, inkább elmennek a casinóba,²² amely egyetlen kath. lapot sem járát.” Majd kijelenti: „Olyan időket élünk, melyben egyesületünknek szerep juthat.”²³ Hogy mire gondolt az hamarosan kiderült, mert országszerte beindult a „magyar kultúrharc” a katolikusok státuszát erősen meggyengítő liberális egyházpolitikai törvények megalkotása kapcsán. A tiltakozás leghatékonyabb eszköze pedig a katolikus nagygyűlések szervezése lett. És az első ilyen megmozdulás éppen az olvasóegylet aktív közreműködésével, 1893. február 20-án Sopronban megtartott regionális katolikus nagygyűlés volt.²⁴ A helyi vezető liberális politikai napilap az *Oedenburger Zeitung* (röviden OeZ.) ekkor erősen megtámadta az olvasóegyletet és személyesen Pódát, melyre az egylet válaszként az OeZ. bojkottját hirdette meg a katolikusok között és saját konzervatív katolikus újságot indított *Oedenburger Volksblatt* néven. Ezt az újságalapítást – majd Pódának ennek nyomán megívott sajtóküzdelseit pedig – a hamarosan beinduló országos katolikus sajtómozgalom előzményeként értékelhetjük.²⁵ Ugyanakkor a nagygyűlésnek nagy mobilizáló hatása volt a város és a megye katolikus társadalmára. Az öntudatra ébredt katolikus erőkből felmerül a politikai szervezkedés igénye, s ezzel Sopronban megjelent a politikai katolicizmus, mely a sopronit követő nagygyűlések nyomán országos méreteket öltött. E témáról a tanulmány II. fejezetében az egylet rendezvényeinek leírásánál már azt olvashattuk, hogy a soproni katolikus nagygyűlés a „[...] néppárti mozgalmak kezdetének tekinthető.”²⁶ Póda szerepét pedig halálakor a Sopron napilapban megjelent nekrológ így említi: „[...] ő volt a 'Néppárt' atyamestere, megteremtője.”²⁷

Ugyanakkor 1893-ben – amikor a Katolikus Tanítóképző Győrbe költözött – az egylet megszerezte a nagyterem használatát, ami működési körülményeik jelentős javulását hozta. Az így kibővített otthonukat aztán 1900-ban felújították, és a nagytermet rendezvényeik számára alakmassá tettek, növelve ezzel az egylet vonzerejét. Továbbá, ha ehhez még hozzátesszük azt a lélektani hatást, hogy a nemzet katolikus társadalma 1900-ban ünnepelte (az első országos budapesti katolikus nagygyűlésen) kilencszáz éves kereszténységét, talán sikerült megtalálni a létszámban bekövetkezett ugrás okát, mely 1900-ban elérte a 220 főt. A „beindítás” úgy tűnik hosszán elnyúlt, de a stabilizáció sikeres volt. Az egylet pedig mint „harcos ifjú” sikeresen megjelent a városi közélet küzdőterén.

²² Városi kaszinó = Soproni Kaszinó Egylet.

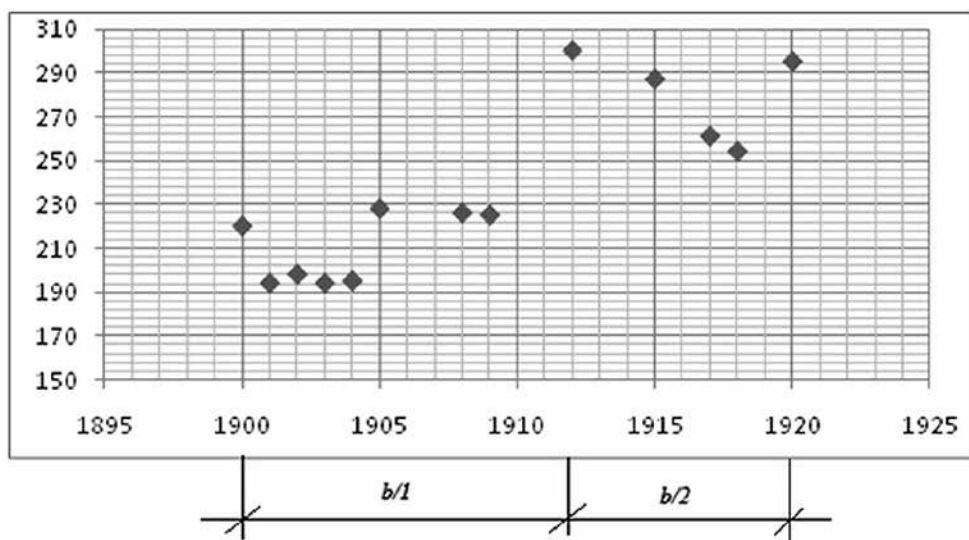
²³ Kjk. 1892. 12. 08. MNL GyMSMSL, X/246–247. 2. k.

²⁴ Bővebben: *Klesténitz Tibor*: Az első regionális katolikus nagygyűlés Magyarországon: Sopron, 1893. In: *Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. Szerk.: Arató György, Nemes Gábor, Vajk Ádám. 2016. 225–242. Ebben a tanulmányban pedig lásd: *Schöberl* 2021a i. m. 55–56.

²⁵ Bővebben: *Schöberl Miklós*: Póda Endre városplébános sajtóküzdelsei: a katolikus sajtómozgalom előzményei Sopronban és az Oedenburger Volksblatt. *Soproni Szemle*. 73. (2019) 2. sz. 207–229. A továbbiakban: *Schöberl* 2020.

²⁶ Gyászrovat. In: *Budapesti Hírlap*, 22. (1902) 34. sz. 7.

²⁷ Póda Endre, apátplébános † In: *Sopron* 32. (1902) 28. sz. 1. Pódának mint a Néppárt megteremtőjének a szerepét és pártpolitikai inaktivitását lásd: *Schöberl* 2021/a i. m. 57–58.

2. kép. A létszámgörbe alakulása a „B” szakaszban. (Saját szerkesztés)

A „beüzemelés” szakasza, a fellendülést hozó nagy nekifeszülések ideje

A második, „B” jelű főszakaszt, mely 1900-tól 1920-ig tartott, a technológiai példa alapján a „beüzemelés” időszakának nevezhetjük. Ha megnézzük a létszámgörbének ennek a „B” főszakaszhoz tartozó 2. képen látható kinagyított ábráját, feltűnik, hogy ez a „beüzemelés” nem volt akadálytalan, ezért ez az időszak az egylet életében a fellendülést hozó nagy nekifeszülések ideje lett.

A létszámgörbe jól felismerhető jellege miatt ez a főszakasz is további két részre bontható. A „b/1” alszakasz az első nekifeszülés időszaka, mely 1900-tól 1912-ig tartott. A szakasz kezdetén még Póda az elnök, és bizonyára maradt volna, de váratlanul 1902 elején meghalt. Nyolc éves jegyzői majd huszonöt éves elnöki tevékenysége hatalmas teljesítmény, mely alapján joggal tarthatjuk őt az egylet atyjának. Elnökségének utolsó 1901. december 8-án (halála előtt két hónappal) tartott közgyűlésén köszöntő beszédében mintha hosszú egyleti küzdelmeinek eredményét foglalná össze, amikor atyai óhaját kifejezve az egyletet így definiálta: „Tartsuk továbbra is szem előtt, hogy egy öntudatos, összetartozó katolikus társaság legyünk, azért mert a Kath. Leseverin, mint egykor, úgy most is, a politikai és városi életben olyan tényező legyen, mellyel számolni kell.”²⁸

Pódának ezek a szavai egy önmagára talált, aktív közéleti szerepet vállaló egylet képét mutatják. Utódai majd ezt a hagyatékot veszik át, de úgy tűnik e feladat nem lehetett könnyű. Bár a létszám az „B” főszakaszban 220 főről 295 főre növekedett, de ez a növekedés nem volt zökkenő mentes, hiszen a görbe három olyan törést mutat, ami ma-

²⁸ Kjk. 1901. 12. 08. MNL GyMSMSL, X/246–247. 2. k.

gyarazatot követel. Mindjárt a „b/1” alszakasz elején ugyanis súlyos érvágás érte az egyeslet taglétszámát. A szokásos átlag néhány fős évi természetes fogyás (elhalálozás, elköltözés) és alkalmanként egy-egy kilépő helyett 1901-ben egyszerre 24 fő (11%) lépett ki! Ez az egyeslet életében új és meglepő tény külön figyelmet érdemel.²⁹ Kérdés tehát az, milyen külső és, vagy belső hatás idézhette elő ezt a létszámcsökkenést. Az egyeslet jegyzőkönyveiben, vagy a kilépések bejelentésére is lehetőséget adó „Óhajok és panaszok könyvében” sajnos erre nem találunk információt. Szerencsére az egyeslet 1901. évvégi tagnévsora után korrekt módon külön összeírva ott látjuk a kilépők névsorát is.³⁰ Ennek elemzésével juthatunk előbbre a kilépés okának kiderítésében. Bár hat esetben a foglalkozás megállapítása sikertelen volt, de a beazonosított nevek és az 1891-es tagnévsornak a tanulmány IV. fejezetben leírt általános elemzése³¹ arra utalnak, hogy többségükben kereskedőkről és iparosokról van szó, közülük is leginkább a kisebb jövedelműekről.³²

Úgy tűnik, hogy az egyeslet történetében ennek az első nagyobb mértékű kilépésnek az okát az általános társadalmi, politikai helyzet alakulásában kell keresni. Az 1895-ben létrejött Néppárt ekkorra már a törvényhozásba is bejutott. Tömegbázisát a katolikus körök és olvasóegyletek adták. Természetesen közéjük tartozott a soproni katolikus olvasóegylet is. Azonban a Néppártnak nincs soproni szervezete, ezért a helyi választásokra a sajtóban rendszeresen közreadott egyesleti listájukon a választhatók közül elsősorban saját egyesleti, vagy a Konvent tagjainak, de mindenképpen katolikusok megválasztását ajánlották. Ezen a listán szereplő csapatot előszeretettel nevezte a liberális sajtó (OeZ.) az olvasóegylet pártjának. (*Lesevereins-Partei*)

A századfordulóra azonban az egyeslet erősen átpolitizálódott, a tagság korábbi homogén, katolikus konzervatív, néppárti jellegű egysége a városban megjelenő szocialista és radikális irányzatok mentén megtörik. Különösen kisiparosok és kiskereskedők keresik az érvényesülés lehetőségét. Ők azok, akik – miként az agrárius vidéken – a gazdaság kapitalista átalakulásának (itt Sopronban bénító pénzhiány, pangó piac, osztrák dömpingárúk,³³ stb.) városi érintettjei, vesztesei,³⁴ ezért szerveződésbe kezdenek. Megalakítanak

²⁹ Az egyeslet későbbi történetében voltak hasonló nagyobb létszámcsökkenések háborúk, vagy gazdasági válság idején, de azok nem kívánnak külön magyarázatot.

³⁰ A soproni rom. katolikus olvasó-egylet összes 1901. évi tagjainak névsora. Tagokkal kapcsolatos iratok. MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d.

³¹ *Schöberl* 2022/a i. m. 39–46.

³² Erre az is utalhat, hogy mind a 24 fő kilépő az egyeslet szabályzata szerinti alacsonyabb 6 fl tagdíjfizetési kötelességgel járó ún. résztvevő tagok közé tartozott, szemben a 10 fl tagdíjat fizető rendes tagok csoportjával.

³³ „A bécsi kereskedők a soproni piacokon tehát a századfordulón is gondot okoztak, az ipartörvény az országos vásárokon mindenkinek megengedte az árusítást, így azokon az osztrák kereskedők értékesíthették az Ausztriában, a csődtömegekből, vagy egyéb helyekről beérkező olcsó selejtárut.” *Horváth Zoltán: A dualizmus-kori Sopron gazdasági élete.* 101.

³⁴ Vagyoni helyzetükről lásd: *Güntner Péter: A soproni polgárság vagyoni viszonyai a századfordulón a hagyatéki leltárak tükrében.* Soproni Szemle 49. (1995) 3. sz. 65. Itt egy táblázatban azt láthatjuk, hogy az iparosok és kereskedők a vizsgált időszakban tulajdonképpen adósságot hagytak hátra, mégpedig az iparosok ötször nagyobb mértékben, mint a kereskedők.

1896-ban egy iparos testületet *Oedenburger Gewerbekorporation*³⁵ néven. A helyi liberális újság ennek kapcsán a kisemberek jogos szervezkedéséről ír ugyan, de félti őket olyan politikai hatástól, mely soraikban ellenzéki, akár radikális, vagy néppárti irányultságot is eredményezhet.³⁶ De az egyesület vezetősége is érzékeli a tagság egy részében megjelenő nyugtalanyságot, bizonytalanságot. 1899 elején Bella Lajos alelnök nagyszerű egyleti előadást tartott „A hazai ipar jövője” címmel.³⁷ Ebben a gyáripari konkurrenciára ellen az iparosmesterek érdekszövetségét, konzorcium alakítását és szakamai továbblépését javasolta.³⁸ Az egyesület vezetősége nem akarja magára hagyni és elengedni a kisiparosok kezét, ugyancsak a radikalizálódástól féltve őket. Aggodalmuk nem volt alaptalan. Ugyanis ebben az időben, más vidéki városok mellett Sopronba is eljutott Vázsonyi Vilmos³⁹ és Kasics Péter⁴⁰ (mindketten jártak propagandacéllal Sopronban, Kasics többször is, sőt ő az 1901-es országgyűlési választáson Sopron város radikális pártjának jelöltje volt) nevéhez köthető pártalakítási mozgalom hatása,⁴¹ mely mobilizálta a város polgárait, köztük az olvasóegylet egyes tagjait. A városban megalakult egy új, a fővárosi radikálisokkal szoros kapcsolatot tartó helyi „[...] úgynevezett radikális néppárt.”⁴²

Mindezek a történések nemcsak a városra, de az olvasóegylet tagságára is hatással voltak. Így fordulhatott elő, hogy 1898-ban egy megüresedett városi képviselőhely betöltésének választásán a radikális néppárt listáján jelölt⁴³ Ullein Józsefre⁴⁴ – „[...] aki egyéb-

³⁵ A testületről bővebben itt: Krisch András: A Soproni Ipartestület megalakulása. Regionális Tanulmányok VI. (2014) 239–246

³⁶ Zur Gründung der Oedenburger Gewerbekorporation. In: OeZ. 29. (1896) 287. sz. 3.

³⁷ Vortrag im. kath. Leseverein. In: OeZ. 32. (1899) 8. sz. 2–3.

³⁸ A kisiparosok nehéz helyzete országos jelenség. Hegedűs Sándor kereskedelmi miniszter 1901 év elején a Temesvári Kereskedelmi és Ipari Kamara előtt tartott előadásában a nagyipar expanziója által a kisiparosokat egyre jobban érintő, ahogy az OeZ (34. 8. 1) írta szükségállapotról (*Notstand*) beszélt.

³⁹ Vázsonyi Vilmos (1868–1929) ügyvéd, országgyűlési képviselő, miniszter.

⁴⁰ Kasics Péter (1849–1914) miniszteri tanácsos, fővárosi törvényhatósági tag.

⁴¹ Vázsonyi-féle 1897. november 7-én alakult Budapesti Községi Demokrata Párt programja (többek között) olyan várospolitikát hirdetett meg mely szerint a városvezetés erélyesen megvédelmezi a kispolgári rétegeket és megakadályozza a kis egzisztenciák lecsúszását. Ez a párt aztán 1900. márc. 11-én egyesült a Kasics Péter által vezetett Szabad Polgári Párttal létrehozva az országos Radikális Demokrata Pártot. Lásd: Az országos radikális demokrata pártnak megalakulása. In: Magyarország 7. (1900) 70. sz. 2. Bővebben pedig itt: *Kelemen Ágnes Katalin*: Vázsonyi Vilmos pályája és a Polgári Demokrata Párt programja. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelem Szak. 2012. Budapest.

⁴² Pártalakulás Sopronban. In: Budapesti Hírlap. 20. (1900) 7. sz. 6. Az esetet a Pesti Napló is hírül adta: Radikális néppárt Sopronban. In: Pesti Napló. 51. (1900) 7. sz. 3. Tulajdonképpen az országos Radikális Demokrata Párt létrehozásáról van szó, mely a „néppárt” toldalék névvel Nyugat-magyarországon és itt Sopronban a néppárti irányultságúak táborából kívánt tagokat verbuválni, míg az ország más részein ugyancsak a helyi adottságokra alapozva más furcsa névkombinációkat produkált, pl.: Mezőtúron független demokrata, míg Terézvárosban radikális demokrata párt néven.

⁴³ Die Oedenburger liberale Partei. In: OeZ. 31. (1898) 11. sz. 3.

⁴⁴ Ullein József (1859–1915) műépítész, városi tanács tag, a Soproni Kereskedelmi- és Iparkamara elnöke, tagja az egyesületnek, 1905-ben kilépett.

ként a klerikális tábor számára is *persona grata*.” hiszen a katolikus olvasóegylet tagja – a helyi liberális újsághoz (OeZ) beérkezett közlés alapján⁴⁵ az egyletből 24 fő⁴⁶ adta szavazatát. Mindjárt hozzá is fűzi a cikk ironikusan: [...] *beigazolódott, hogy a klerikalizmus és a radikalizmus kart karba öltve jár.*⁴⁷ Egy évvel később pedig ez az új, furcsa nevű helyi radikális néppárt az egylet tagsága egy részének támogatásával a helyhatósági választásokon két választókerületben meglepő nagyszámú (16 fő) új ellenzéki képviselőt (leginkább kiskereskedőt, kisiparost és szőlősgazdát) juttatott a városi tanácsba. A helyi liberális újság főszerkesztője természetesen azonnal vezércikkben bírálta ezt az ellenzéki akciót és kétes eredménynek, „pirruszi győzelemnek” nevezte azt. Egyben kétségbe vonta a megválasztottak alkalmasságát, ami miatt: „[...] *a városi képviselőt szellemi nívója a belépő új elemekkel mélyebbre süllyedt, mint eddig volt.*”⁴⁸

Pódának bizonyára nem tetszettek ezek az egylet életét felbolygató események, de sajnos 1899 tavaszán szélhűdés érte, súlyos beteg lett „[...] *feladták neki, saját kérésére a haldoklók Szentségét.*”⁴⁹ Az egylet vezetősége végül oly módon reagált a történésekre, hogy miután Póda felépült betegségéből és visszanyerte erejét, 1900-ban már nem állítottak ajánlólistát a választásokra. Póda ezt a nyilvánosság előtt mint az egylet elnöke újságcikkben volt kénytelen megmagyarázni, mondván, az általános politikai ártrendező hatására az egylet tagsága is annyira polarizálódott, hogy nem tartotta tanácsosnak egyik, vagy másik párt mellett állást foglalni, a tagok szabadon dönthetnek bármely párt katolikus, vagy akár nem katolikus jelöltje mellett is.⁵⁰

Ezek a történések azonban nem találkozhattak az olvasóegylet minden tagjának tetszésével. Különösen a kiskereskedők és kisiparosok érezhették úgy, hogy egzisztenciális kérdéseikre az egyletben nem kaptak választ, az egylet nem állt ki mellettük. Így aztán ennek az egylet házatáját is érintő pártalakítási liezonnak komoly következménye lett, mert 1901-ben egyszerre 24 tag (11 %) lépett ki.⁵¹ Ugyanakkor ezeknek az eseményeknek a hatására beindult egy évekig tartó ártrendeződési folyamat, melyet egy turbulens

⁴⁵ Mivel a választás titkos, nem zárható ki, hogy belső egyleti információ kiszivárogtatásáról van szó.

⁴⁶ Meglepő tény, hogy az ekkor „lebukott” szavazók és majd az 1901-ben kilépett tagok száma azonos.

⁴⁷ Wahl einen Stadtröpresentanten. In: OeZ. 31. (1898) 25. sz. 3.

⁴⁸ Nachtheilige Errungenschaften. OeZ. In: 32. (1899) 291. sz. 1.

⁴⁹ Alkotmány 4. (1899) 92. sz. 7.

⁵⁰ Tagesneuigkeiten. Der kath. Leseverein und die Repräsentanten-Wahl! In: Westungarisches Volksblatt. 9. (1901) 3. sz. 3. Ezzel a döntéssel aztán megváltozott a helyi választások korábban kialakult ajánlások listák rendszere, mert az egylet többé nem állított listát, miközben az 1902-es választásokra már megjelent a kereskedők és iparosok egyesületének listája.

⁵¹ Ennek a drámai történések hatására úgy tűnik, mintha Póda ekkor megváltoztatta volna pártalakítással kapcsolatos tartózkodó álláspontját. Ugyanis az 1901. decemberi közgyűlésen az év eseményeit, a szocialista és radikális eszmék terjedésének az egyletben is zavart keltő hatását értékelve először veti fel, hogy egy szilárd, a katolikus érdekekért harcoló pártot kell alapítani: „[...] das wir [...] eine feste, für die katholischen Interessen kämpfende katholische Partei gründen sollen.” Generalversammlung. In: Westungarisches Volksblatt 9 (1901) 144. sz. 4. Két hónap múltán bekövetkező váratlan halála azonban a további fejleményeknek elejét vette.

létszámmozgás idézett elő.⁵² A kilépők helyere belépő új tagok az egyesület politikai homegenizálódását hozták, fokozva annak társadalmi stabilitását.⁵³

A létszám tehát visszaesett és stagnált, mélypontját ebben az alszakaszban 1903-ban 194 fő adta. De az egyesület hamar rendezte sorait. 1904-ben átalakítják szervezetüket új szabályzatot alkotnak és felveszik a Soproni Katolikus Kör nevet, egyben betagozódnak a Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetségébe. Ezzel az egyesület feladta Póda elnök által korábban féltékenyen védett konzervatív értelmezésű szabadonállás pozícióját, de egyben elkerülte az elszigetelődés veszélyét is, és bekapcsolódott az egyesületben rejlő erő véráramlatába. Erre úgy tűnik a továbbfejlődés érdekében szükségük is volt, mert a létszám egy ugrással 1905-ben 228 főre emelkedett.⁵⁴ 1908-ban már maga az egyesület állt a katolikus erők egységbe szerveződése élére, és megszervezte a katolikus egyesületeket tömörítő Katolikus Népszövetség⁵⁵ helyi szervezetét. Ennek érdekében a következő egyesületekkel léptek kapcsolatba és tárgyaltak: Katolikus Legényegylet, Férfiak Mária Kongregációja, Szt. Vince Egyesület, Keresztény Szocialisták, Oltár Egyesület, Szt. Erzsébet Egyesület, Katolikus Testvérület.

A vizsgált „b/1” alszakaszban leghosszabb ideig (1903–1911) regnáló elnök Darvas Orbán bencés paptanár, gimnáziumi igazgató. Az ő programja „[...] az összetartás érzésének fejlesztése, a társas élet emelése, a Katolikus Kör felvirágzása.”⁵⁶ Az egyesület vezetése világosan látja helyzetüket, de nem lehet nem észre venni, hogy ez a lendületvétel a felvirágoztatáshoz a létszám tekintetében ahelyett, hogy tovább növekedne 1905 után ismét megtorpan és stagnál. A létszámalakulás háttérben pedig ott húzódik a belpolitikai válság és a romló gazdasági helyzet miatt az ország nyugalma ezekben az években feldúló sztrájkok, zavargások, szakszervezeti megmozdulások Sopronban is megjelenő feszültségkeltő hatása.⁵⁷ Ekkor fordult elő, hogy az egyesület tekintettel az „áldatlan politikai közviszonyokra” lemondott egy nagyobb szabású 40 éves jubileumi rendezvényről, és csak házi ünnepséget tartottak. Mint ahogy egy évvel később ugyanilyen indokkal március 15-ét is csak egyesületi estély keretében ünneplték meg. A létszám stagnálása azonban nem tartott sokáig. Ekkor már (1911–1915) Bermann Géza m. kir. posta és táviráda igazgató (hosszú

⁵² A következő években gyakorivá vált a 15–20%-os létszám kicserélődés.

⁵³ E folyamat eredményeként ugyanis gyökeresen megváltozott az egyesület társadalmi beágyazódása, mert a kereskedők és iparosok helyét a hivatalnokok és tisztviselők csoportja vette át. Lásd: *Schöberl* 2022 i. m. 38–49

⁵⁴ A létszám növekedés jellegére jellemző, hogy például csak a posta- és távirádhivataltól egyszerre 14 fő tisztviselő lépett be az egyesületbe. Óhajok és panaszok könyve. MNL GyMSMSL, X/246–247. 8. d

⁵⁵ Katolikus hitbuzgalmi és közéleti egyesületek szövetsége. Célja a nép, hitbeli, erkölcsi, gazdasági és társadalmi fejlődésének előmozdítása, annak, védelme, oktatása, nevelése és szervezése; a katolikus eszméknek köz- és magánéletben való érvényesítése a vallás és államellenes törekvésekkel szemben. (Magyar Katolikus Lexikon)

⁵⁶ *Ns.J.*: A „Soproni Katolikus Kör” 70 éve. In: Soproni Katolikus Almanach 1935. V. évf. 12. Szerk.: Gábor Géza dr. Továbbiakban *Ns.J.* (*Ns.J.* = Nagysolymosi József, írói álnév = Gábor Géza dr.)

⁵⁷ *Kölkedi István*: Soproni május elsejék és a szociáldemokrata pártszervezet kialakulása Sopronban. In: Soproni Szemle 17. (1963) 1. sz. 25–29.

idő után már nem papi személy) az elnök, aki nagy energiával veszi kezébe az ügyeket. Anyagi gondok ellenére püspöki támogatással 1912-ben felújították és modernizálták a Püspökházat, a püspöki lakosztállyal együtt az egylet helyiségeit is. Ekkor lett a nagyterem – a belmagasság két méteres, homlokzatra is kiható megmagasításával – most már a nagynyilvánosság számára is megnyitott kultúresték számára alkalmassá, megteremtve ezzel egy korszerű városi katolikus kultúrház működtetésének lehetőségét.⁵⁸ A létszám ekkor eléri az eddigi legmagasabb értékét, kerek 300 főt. Az egylet sikeresen lekúzdva az akadályokat új lendületet vett.

Ezzel már be is léptünk a „b/2” jelű 1912-től 1920-ig tartó alszakaszba, melyet jellegzetessége miatt a második nekifeszülés időszakának nevezhetünk. A létszámnövekedés lendülete ugyanis ismét megtörik, ezúttal a világpolitikai események, a háború⁵⁹ és a nyomában járó gazdasági bajok miatt, és a létszám csökkenni kezd, 1918-ban visszaesik 254 főre. Ekkor fordult elő, hogy 1917-ben egyetlen egy rendezvényt sem tartottak, sőt a következő évben is csak egyet. Ebben a nehéz időben (1915–1919) Frivaldszky László posta-főigazgató az elnök. A „Jubileumi írás” szerint: „[...] a Kör a stagnálás éveit élte.”⁶⁰ Valójában heroikus küzdelem folyik, hogy legalább a közösségi belső életet, a klubéletet fenntartsák. Fűtőanyag-beszerezési nehézségek ellenére két szobát igyekeznek valamelyest fűteni. Az igazgatói bizottság ritkábban, de rendszeresen összeül. A háború elmúltával még azt is túléljük, hogy az egylet otthona 1919-ben április 9-től augusztus 20-ig „kommunizálva” volt, ami jelentős anyagi kárt okozott a könyvtárban és berendezésekben. 1919 végén azonban már újra alakult az eddig szünetelő Vigalmi Bizottság. Az egylet új lendületet vett, a létszám 1920-ban 295 főre emelkedett. Ezzel azonban már be is léptünk a pontsor „C” jelű szakaszába. Az egylet sikeresen kiállta „férfikorának” kezdeti erőpróbáit.

A „csúcsra járatás” szakasza, a virágkor első felének ideje

A „C” jelű 1920-tól 1935-ig tartó főszakaszt technológiai példánk alapján a „csúcsra járatás” időszakának nevezhetjük. Mindjárt a szakasz elején azonban egy sorsdöntő kérdésre kellett az egyletnek is választ találnia, mert Trianon, mely a magyar társadalom teljes egészét megrázta, az egyletet sem hagyta érintetlenül, kikényszerítve a „Hogyan tovább?” kérdésre adandó választ. Az útkeresés nem lehetett egyszerű, hiszen a történelmi változások az egylet eddigi császár, király, pápa hűségű konzervatív katolikus felfogásának stabil alapjait rengette meg, érzékelhető identitás problémát okozva. Ezt jelzi az a tény, hogy a soproni népszavazás első emlékülésén 1922 decemberében megjelenő Horthy Miklós kormányzót az egylet elnöke is üdvözölte és a tagság nevében szólva „[...] biztosította

⁵⁸ Az átalakítás műszaki tartalmáról lásd *Schöberl* 2020 i. m. 415., míg az anyagi vonatkozásairól és a püspök szerepéről lásd: *Schöberl* 2021/b i. m. 326–327.

⁵⁹ A hadba vonuló tagok száma például 1914-ben 26 fő, de 1917-ben már 44 egyleti tag kapott behívó parancsot.

⁶⁰ Ns.J. i. m. 13.

ragaszkodásunkról mindaddig, amíg törekvése a magyar katolikusok érdekeivel azonos.”⁶¹ Ugyanakkor azonban az egyletben már folytak IV. Károly (azóta boldoggá avatott) utolsó magyar király halálának emlékére rendezendő ünnepség előkészületei.⁶² Ezt a nagyszabású egyleti emlékülést, melyen a város számos előkelősége és katolikusága népes képviseltele⁶³ mellett, például a városban nemrég megtelepült főiskola részéről is megjelentek, az egylet 1923. januári közgyűlése keretében a zsúfolásig megtelt dísztermében tartotta meg. A királyhúséget ekkor némi rojalista nosztalgiával⁶⁴ megélő egyletet számára ez az ünnepség arra is lehetőséget adott, hogy rossz anyagi helyzetük ellenére a tagok áldozatkészségéből, adományokból és Steiner Rezső akadémiai festő önzetlenségéből „[...] a Kör megfesthette a maga és Ófelsége Zita királyné részére megboldogult IV. Károly király művészi képét és elsőnek leplezhette le az országban.”⁶⁵ Ünnepi beszédében Pinezich István a jegyzőkönyvben rögzített szöveg szerint az ősi alkotmányról és a szent koronáról szólva ezeket mondta: „[...] Ez volt a nemzet ereje, ez végső menedéke. [...] Innen van, hogy a királyhúség nálunk nemzethúség, önértet, nemzetbecsület, a nemzet létfeltétele. Hiába van a pillanatnyi kényszerűség, az oktrojált detronizálás, a hétszáz esztendő alkotmányunkat⁶⁶ eltüntetni, megsemmisíteni nem lehet! S ha megtörtént az csak a szomorú jelen valósága, de nem a jövő bizalma, reménye, a szívek forró vágya! A jövőt a madeirai katafalk magyar színű szalagos koszorú hirdetik, melyek annak koporsóján díszlettek, ki felajánlotta életét váltságul nemzetéért. Nagysága meghódította az elbódított nemzet szívét, már pedig nincs elbukás ott, ahol a nagyok emlékét kegyelettel őrzik!”⁶⁷

Az egylet tehát identitás válságban van, hiszen egyszerre biztosítják ragaszkodásukról a Kormányzót, miközben nagyszabású ünnepséget tartanak az utolsó magyar király halálának emlékére. Ebben a helyzetben nem lehetett könnyű dolga az egylet elnökének sem, aki ekkor már (1919–1925) Blaschek (Balsay) Vilmos ny. járási főszolgabíró. Neki mégis sikerült a történelmi eseményekre adandó „Hogyan tovább?” kérdésre válaszként az egylet számára világos programot megfogalmaznia: „A Kör nemzeti küldetést teljesít s ezért kötelességünk nemzeti műveltségünket minden áron védelmezni.”⁶⁸ Ismét a vezetés bölcs helyzetfelismerése, mely megadta a lehetőséget annak, hogy az egylet életének ebben a szakaszában valamikor 1920-as évek közepe táján elérje célkitűzéseinek magvalósí-

⁶¹ Kjk. 1923. 01. 21. MNL GyMSMSL, X/246–247. 1. d

⁶² Az ünnepség megrendezését a tagság követelte az Indítványok könyvében sok támogató aláírásával megerősített bejegyzés alapján.

⁶³ Konvent, Társaskáptalan, Szt. Benedek és Szt. Domonkos Rend, Oltár egyesület, Szt. Vince Egyesület, Mária Kongregációk, Leány egyesület, Leány Klub, Kath. Bürgerschaft, Kat. Tanítóegyesület, Kat. Nótisztviselők Klubja, Keresztény Segéd munkások egyesülete,

⁶⁴ Legitimista akciónak semmi nyoma az egylet dokumentumaiban.

⁶⁵ Ns.J. i. m. 15.

⁶⁶ Pinezich, miközben szent koronáról és Szt. István-i alapokról beszélt, jogászként az Aranybullára hivatkozott.

⁶⁷ Kjk. 1923. 01. 21. MNL GyMSMSL, X/246–247. 1. d.

⁶⁸ Ns.J. i. m. 15.

tásában azt a legnagyobb hatást, és az igények kielégítésében azt a legerősebb intenzitást, melyet már joggal nevezhetünk virágkornak. S bár úgy tűnik, az időszak elején ennek a felvirágzásnak a felszínen nem sok jele van, hiszen a pénztár deficites, de a mélyben már komoly hatások működnek. Úgy tűnik továbbá, hogy a virágkor indulásában a kedvezőtlen anyagi helyzet mellett a kedvezően alakuló létszám sem volt a döntő tényező (még ha a csúcslétszám kialakulása a virágkor kezdetével esik is egybe), hanem sokkal inkább mondhatjuk kiváltó tényezőnek azt az általános történelmi, társadalmi helyzetből fakadó hatást, mely az egylet, és a város élete számára egyaránt új lendületet hozott. Ez a hatás külsőleg nézve az egylet esetében létszámnövekedést eredményezve mutatkozott meg. A létszám ugyanis ekkor meredeken emelkedni kezdett és nagy ugrással 1920-as 295 főről 1926-ban elérte legnagyobb mértékét, a 706 főt.

Ha ennek a gyors emelkedésnek okait keressük, egyszerre több lelki, szellemi és anyagi tényező figyelembevételére van szükség, melyek közül most néhányat kiemelhetünk. Azzal a lelki hatással mindenképpen számolni kell, hogy a város társadalma a háború, és az azt követő zavaros idők elmúltával, de különösen az elcsatolás⁶⁹ veszélyét elhárító népszavazás⁷⁰ után, hatalmas lelki tehertől szabadultan új lendületre kap, és tovább szervezi önmagát. Katolikusok az egyletbe tömörülnek, hiszen az új társadalmi berendezkedés keresztény-nemzeti karakteréhez amúgy is igazodni akaró lojális soproni hívő katolikus polgár szellemi-kulturális fogódzkodókat keres és talál az egyletben. A 70 éves jubileumi ünnepségen erre így emlékezik vissza „Képek a Kör életéből” című beszédében dr. Gábor Géza szónok: „[...] az utolsó lidércnyomás alól is felszabadul a város. Sopron szavaz és magyar marad. Erre elemi erővel tör ki a lelkekből a keresztény és nemzeti szellemben való megújulás vágya.”⁷¹ A virágkor kezdetének ebben az időszakában ugyan, két rövid ideig regnáló elnököt találunk,⁷² akiknek emiatt nyilván nem lehetett döntő szerepük, de a vezetőség többi tagja, közöttük is elsősorban dr. Gábor Géza alelnök és dr. Halász Gyula főtitkár, nagyon jól ráéreztek erre a történelmi helyzetből fakadó igényre, és ehhez igazították az egylet rendezvényeit. A rendezvények nagy része most már kifejezetten a tagsági igények mentén a városi nyilvánosság számára készült.

Szellemi, lelki tényezők mellett materiális hatások is szerepet kaptak a létszám gyors növekedésében. Az egyik ilyen hatás, amit már korábban is tapasztalhattunk az, hogy amikor az egyleti élet színterét, az otthonát minőségben javítják, vagy bővítik, az vonzerőt kifejtve létszámnövekedéssel jár. Márpedig 1925 végén a 60 éves jubileumi ünnepség keretében Mohl Adolf címzetes apát megáldja az egylet nagyszabású vállalkozásában⁷³ újjáalakított helyiségeit, köztük az újonnan épített körüli vendéglőt is. Ebben az újjáalakítási

⁶⁹ Az egylet, hasonlóan a többi egyesülethez, táviratban tiltakozott a Belügyminisztériumnál Nyugat-magyarország elcsatolása ellen.

⁷⁰ Egylet dokumentumaiban nincs nyoma annak, hogy a választási részvételre valamiféle külön akciót szerveztek volna. Az általános felszólításnak megfelelően jártak el.

⁷¹ Dkjk. 1935. 12. 15. MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d.

⁷² Kurcsy János 1925–1928 és Fertsák Jenő 1928–1930.

⁷³ Katolikus Ház Rt. Lásd: *Schöberl* 2021/b i. m. 326–329.

munkában résztvevők közül néhány vezetőségi tag nevét ugyancsak érdemes kiemelni: dr. Pinezich István választmányi tag, aki a vállalkozás jogi bonyolítója volt, valamint a két alelnök, Balogh Kovács Sándor műszaki főtanácsos és Völker József siketnéma intézeti igazgató, akik az építés műszaki munkáit készítették elő, illetve ellenőrizték. A létszámnövekedést okozó materiális hatások között ott találjuk még a bevétel kérdését.

Mindjárt a „csúcsra járatás” elején az 1922. és 1923. évi közgyűlésen a pénztáros hiányról számol be, az elnök pedig bénító dolgokról, drágaságról beszél. Beindult a korona pénzromlása. Ilyen körülmények mellett nyilvánvalóan adódik a törekvés, hogy a bevételek érdekében növeljék a létszámot. Kezdetekben még a tisztos iparosok és kereskedők adták a tagság zömét, de sajnos most ismét éppen az ő egzisztenciájukat viselte meg legjobban a történelmi háttér, ezúttal a háború és a zavaros idők gazdasági hatása, létszámuk így tovább fogyatkozott. Ezért ennek a társadalmi rétegnek újbóli bevonása érdekében az elnök 1921-ben írásban fordult a Kereskedelmi és Ipari Kamerához, de választ nem kapott.⁷⁴ A főtitkár 1924. évi programjában újabb akciót indított és meghirdette a katolikus kereskedők és iparosok bevonását, de a létszám jelentős bővítésére mégsem ez a réteg adott lehetőséget, hanem az értelmiségiek és tisztviselők csoportja. Ők alkották ugyanis a város fejlődésével megjelenő új intézmények és gyárak hivatalnok és értelmiségi gárdáját, ami a taglétszám növekedésének bázisául szolgált. De ugyanezt jelentette a főiskola soproni megtelepedése is. Ez utóbbi, mivel az intézménnyel hallgatók jelentős száma jelent meg a városban, nemcsak a felnőttek, de fiatalok bevonására is lehetőséget adott. Ebből a célból az egyesület 1923-ban új szabályzatot alkot, és főiskolások, egyetemisták számára bevezeti az ifjúsági tagságot. Igény is van rá, hiszen az 1925-ös névsorban már 42 főt tesz ki a számuk. De ekkorra teljeseedik ki a nők befogadásának folyamata is. A kezdetben zárt férfi egyesület teljesen megnyílik, és a nők száma olyannyira megnő, hogy részükre 1923-ban külön vezető testület alakul: a hölgyek választmányja. Az egyesület 60 éves jubileumra készül és a levéltári anyagában megtalálható nagyválasztmányi tablóján látható is ez a tizenegy fős hölgyválasztmány, egy elnök, két-két alelnök és főtitkár, valamint három-három titkár és jegyző. A korábbi tízegynéhány fővel szemben ekkorra jelentősen megemelkedett női taglétszám az 1925-ös névsorban már 63 főt tesz ki.

A felsorolt körülmények mellett érthető, hogy az 1926. évi közgyűlésen Gábor Géza dr. főtitkár az előző év eredményeit igen lelkesen sorolja fel: a ház felújítása, új helyiségek, vendéglő kialakítása, sikeres 60 éves jubileumi ünnepség, tizenhárom kulturális rendezvény, tizenegy választmányi ülés, katolikus napok rendezése, „A katolikus Sopron” kiadvány megjelenítése, 149 új tag belépésével az összlétszám 752 fő. Megadja a célkitűzéseket is: a katolikus világnézet erősítése magas színvonalú előadások író és művészgárda meghívásával, vetített képes ismeretterjesztés, alsóbb rétegek bevonása. Lelkesedésében így összegez: *„Ha megindul itt az öntudatra ébredt diadalmas kath. erő és világnézet, rövidesen végighömpölyög a Dunántúlon is, s akkor a békeszerződésbe vert ékből a regeneráció feltámadása*

⁷⁴ Vjk. 1921. 02. 26. MNL GyMSMSL, X/246–247. 1. d.

lesz [...].⁷⁵ Ezt a lelkesedést, melyet úgy tűnik, fűtött egyfajta irredenta hatás is, nem tudott megtörni a korona hiperinflációja, most a házat átépítő Katolikus Ház Rt. hibás pénzügyi tervéből az egyletre háruló anyagi gondok sem törnek meg.⁷⁶

Az egylet minden évben gazdag és tartalmas programot állított össze. Mindről beszámolni lehetetlen. Példaként most az 1929. évi programot mutatjuk be, melyben tíz kultúr- és négy családi estély mellett a nagycsütörtöki közös áldozással záruló húsvéti lelkigyakorlat és az éppen jubiláló Szent Benedek-rend iránti tiszteletből egy pannonhalmi zárandoklat szerepelt. A kultúrestélyek között volt két ünnepség, március 15. hazafias ünneplése és megemlékezés XI. Pius pápa aranymisés jubileumáról. Volt két pedagógiai előadás „A gyermek útja” és „A jellem kialakulása” címmel. (Ez a sorozatot a következő évben folytatódott.) Volt két úti beszámoló a Szentföldről és Londonról. Volt két irodalmi est a helybeli katolikus írók és művészek közreműködésével. Ezeket a rendezvényeket az egylet saját nagytermében tartotta. Rendeztek azonban az országos katolikus sajtómozgalom jegyében több nagyszabású programot is, kifejezetten a városi közönség számára, melyek a rendezvények során a II. fejezetben már bemutatott Sajtónapok, illetve az Ifjúsági Nap rendezvényei voltak.⁷⁷ Mindezen rendezvények mellett volt még több családi, műsoros, táncos estély, mely a tagok kikapcsolódását, szórakozását szolgáltatta. Ezek helyszíne az egylet díszterme, melyet az alkalomhoz illően feldíszítettek. A zenét egy egylet saját szalonzenekara szolgáltatta.

Az egylet kulturális tevékenysége mellett aktív közéleti szereplőként is fellépett. Ennek talán legmarkánsabb példája az 1929. évi helyhatósági választás. Ekkor ugyanis teljes győzelmet aratott a dr. Pinezich István alapította új Városi Egységes Párt, melynek létrejöttében és választási sikerében az egylet társadalmi ereje hétszáz fő körüli tagságával mint tömegbázis játszott szerepet.

Az egyletben tehát a virágkorra jellemző eleven, pezsgő élet zajlik, és székházuk az Új u. 28. számú Püspökház Gábor Géza dr. alelnök és Halász Gyula dr. főtítkárral fáradhatatlan munkája során a város katolikus kultúrháza lett. Ekkor jelenteti meg az egylet öt egymásután következő évben (1930–35) – néhány tag anyagi támogatásával – Gábor Géza dr. szerkesztésében, nyolc ív terjedelemben évkönyvét „Soproni Katolikus Köri Almanach,” illetve az utolsó kettő már rövidebb „Soproni Katolikus Almanach” címmel. Az egyletnek ezzel az a célja, hogy „[...] a katolikusságot érdeklő kérdéseket felszínen tartsa, és mind tagjai, mind a kath. körön kívül álló katolikus intelligencia között elhintse, másrészt, hogy a város képzett és irodalomban jártas katolikus íróinak és költőinek szellemi megnyilatkozásait [...] elősegítse.”⁷⁸ Halász Gyula dr. főtítkárnak ez a megfogalmazása az egylet felerősödött közéleti szerepére utal, melyről egyébként világos képe van, amit az

⁷⁵ Kjk. 1926. 01. 24. MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d

⁷⁶ Schöberl 2021/b i. m. 327–329.

⁷⁷ Schöberl 2021/a i. m. 59.

⁷⁸ Halász Gyula: A Katolikus Kör működése az elmúlt évben. In: Soproni Katolikus Köri Almanach. Szerk.: Gábor Géza, Sopron 1931. 134.

1932. évi közgyűlésen így mond el: „[...] *Európa szerte válság van [...] a régi gazd. és társ. rendszer végét járja [...] két típus küzd egymással a vezető szerepért a bolsevista és a fasiszta, melyek azonban nem alkalmasak az európai népek új alapokra való helyezésénél. [...] új van kialakulóban. Vigyázni kell a kath. társadalomnak, hogy kényelemszeretetből, vagy könnyelműségből félre ne álljon a munkától.*”⁷⁹ A főtitkárnak ez az útmutató (és lássuk be korának merész és világos, a történelem során beigazolódott) világlátása nagyban segítette az egyletet abban, hogy az ideológiáktól zavaros és revíziós lázban égő magyar társadalomban megmaradjon az eredeti alapítói szándéknak megfelelő katolikus közéleti szereplőként.

Ennek érdekében a főtitkár azonnal munkához is látott, és a novemberi vezetőségi gyűlésen előterjesztett több pontos indítványában egy új működési modellt vázol fel. Javasolja, hogy az egylet legyen: 1. Összekötő szerv és kapocs az egyházi és világi vezetőség között. (Tehát a plébániák, a Konvent és a városi, vármegyei hatóságok katolikus vezetői között.) 2. Felügyelő és ellenőrző szerv, hogy a katolikus érdekeket mindenhol és mindenkor figyelembe vegyék. 3. Kezdeményező szerv a katolikus világnézet elterjesztésére, a katolikus közvélemény erősítésére, az Egyház szolgálatára és védelmére, a haza szellemi, erkölcsi, nemzeti és anyagi javainak szolgálatára. Ez az új működési modell világosan felvázolta egy katolikus kör elméletileg lehetséges maximális közéleti szerepét. Szervezeti átalakítás nélkül azonban nem valósítható meg, és mivel három evvel korábban kapott új alapszabályt az egylet, erre nem is kerülhetett sor. Az egylet azonban régi keretei között is aktív közéleti szereplő maradt.

Az egylet tehát virágkorát éli, miközben a létszám csökken, mert a túl gyors, erőltetett létszámnövekedés túllépte a felső kritikus határt (500 fő), és a visszaszabályozó hatások működésbe léptek. A létszám a csúcstól jelentő 1926 évi 706 főről már a következő évben lecsökken 678 főre. Ettől kezdve pedig folyamatosan csökkenni kezd, melynek fő okaként külső hatás a nagy gazdasági világválság jelölhető meg. A kilépők száma megnő, közöttük ott van Storno Pál és Storno Miksa, Schármár Károly és még sokan mások. Az egylet ekkor tagjait a tagdíj 12 P-ről 10 P-re csökkentésével próbálja megtartani. A gazdasági helyzet, azonban mint létszám-visszaszabályozó kérlelhetetlenül betölti szerepét, és az egészségtelenül magas létszám a vizsgált szakasz végén 1935-ben 501 főt tesz ki. Ezzel el is jutottunk a létszám görbének „D” jelű szakaszába. Egylet az „érett férfikor” képességeinek határait feszegetve megnyugszik.

A „stabil üzemmód” szakasza, a virágkor második felének ideje

A „D” jelű szakaszt, mely 1935-től 1944-ig tartott, technológiai példánk alapján a „stabil üzemmód” kifejezéssel jellemezhető, mert a létszám csökkenésével a kritikus felső határnak számító 500 fő alatti értékre beáll, és egy adott szinten megnyugszik. Technológiai példánk alapján most a sikeres indítás, beüzemelés és csúcsra járatás után a tartós üzemelésnek kellene következnie. A szakasz elején minden ennek megfelelően indul is. Az elnök ekkor már (1930–1943) Feichtinger Mátyás címzetes apát. Mellette ott van még

⁷⁹ Kjk. 1932. 01. 24. MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d.

a vezetőségben dr. Gábor Géza alelnök és dr. Halász Gyula főtitkár, akik biztosítják a virágkor folytonosságát. Az egyesület ekkor felvállalja azt a feladatot, hogy „[...] a mai kor forrongásában a katolikus világnézet szerint, de teljes tudományos felkészültséggel megvilágítassanak a művelt katolikus nagyközönség előtt azok a kérdések, amelyek a mai embert foglalkoztatják”⁸⁰ az irodalom, a művészet, a társadalmi átalakulás területén. Ezt a célt szolgálta a dr. Gábor Géza szervezésében és vezetése mellett lebonyolított első „Soproni Szabadegyetem,” amely 1934. október végi kezdetével, heti két órában, három és fél hónapon át tartott, összesen 27 előadással. Helyszíne az egyesület székháza volt. A részletes programról a rendezvények elemzése során már szó volt.⁸¹ A Katolikus Körnek ez a teljesen önálló nagyszabású vállalkozása jó alkalmat adott Parragi Györgynek⁸² (aki maga is előadó volt a rendezvényen) arra, hogy a szabadegyetem megkezdése után röviddel megjelent cikkében kritizálja az Irodalmi Kör (röviden IK) működését, megállapítva, hogy az IK az utóbbi években mindjobban eltávolodott az élettől, a közönséggel való kapcsolata elhidegült. Az is lehet, hogy igaza van Molnár Józsefnek,⁸³ aki utólag visszaemlékezve harminchat év után úgy véli, hogy ezt a feladatot (mármost a szabadegyetemet) az IK-nek kellett volna elvállalnia, de az akkor éppen útban volt a beszűkülés felé. (Az IK belső gondokkal küszködött és gyöngéledett.) De abban már nincs igaza, hogy: „Elgondolkoztató, hogy ebben a fojtogató légkörben a Katolikus Kör vezetősége felfedezte, hogyan növelheti befolyását a tömegekre. Úgyesen és jól kihasználta az IK begubózását és az SZDP helyi vezetőségének tehetetlenségét.”⁸⁴ Ami ma tényleg elgondolkoztató az éppen ez a fogalmazás, mert felsejlik benne a cikkírás idejének kultúrpolitikája, amikor egy párt „aktivitása” dönthetett egy rendezvényről, miközben az adott esetben nem történt semmi más, minthogy a Katolikus Kör tette a dolgát, az IK meg nem. Molnár még a megyei lapban is megjelentette idézett véleményét, miközben kénytelen volt elismerni, hogy: „A Katolikus Kör által meghirdetett szabadegyetemnek váratlan sikere volt [...]” A siker magyarázatának a rendezvény programját tartja, amit részletesen közölt is. Ugyanakkor a rendezvény stílusáról megjegyze, hogy az ugyan már nem: „[...] porlepte, avas ájtatoskodás; [...]” de rögtön hozzáfűz egy teljesen félrevezető hamis megjegyzést: „[...] ha a befejező részt nem hallgatta meg az ember, nem is vette észre, hogy lényegében egy hitbuzgalmi előadáson vett részt.”⁸⁵ (sic!)

⁸⁰ Halász Gyula: A Katolikus Kör működése az elmúlt évben. In: Soproni Katolikus Köri Almanach. Szerk.: Gábor Géza, Sopron 1931. 19.

⁸¹ Schöberl 2021/a i. m. 59–60.

⁸² Parragi Györgyről bővebben itt: Fábrián Lajos: Parragi György (1902–1963) In: Soproni Szemle 17. (1963) 4. sz. 380–382.

⁸³ Molnár Józsefről bővebben: Szabó Jenő: Molnár József, a kommunista és az író (1901–1975) In: Soproni Szemle 30. (1976) 3. sz. 274–281.

⁸⁴ Molnár József: Városéletünk kulturális jellemzői a felszabadulás előtt. In: Soproni Szemle 24. (1970) 1. sz. 26.

⁸⁵ Molnár József: Élet és irodalom Sopronban a két világháború között. (Részlet a felszabadulási pályázaton díjat nyert tanulmányból.) In: Kisalföld. 14 (1969) 142. sz. 8.

S bár a két egyesület tevékenységi köre az irodalom és művészet bizonyos területén fedte egymást, közöttük emiatt nem volt rivalizálás. Sőt voltak közös tagjaik, még a vezetőségben is, például dr. Halász Gyula. Inkább az a jellemző, hogy a Katolikus Kör igyekszik programját az IK működésének figyelembevételével kialakítani. Ennek dokumentuma dr. Barabás Imre főtítkárnak Harsányi Lajoshoz 1943. szeptember 8-án írt levele: „78 éve működő Körünk méltó formában óhajt hódolni a katolikus líra képviselőinek. Azért is szükség van rá, mert a Frankenburg kör múlt évben, túlsúlyban szerepeltette itt a népi protestáns írókat. A helyzet kiélezése nélkül kötelességünknek tartjuk bemutatni városunk közönségének katolikus és magyar értékeinket a hónapoként rendezett kultur délutánokon.”⁸⁶

Az egyesület a nagyszerű szabadegetem után sem ül babérain, de az események hamarosan közbeszólnak. Felbomlik a virágkor sikeres vezető gárdája. Halász Gyula dr. közel tíz éves szolgálat után az 1936. évi közgyűlésen hosszúságú beszéd után lemond vezetőségi posztjáról. Az 1937. évi közgyűlésen Gábor Géza dr. is elbúcsúzik, őt Győrbe helyezték, ahol a leánygimnázium igazgatója lett. Ezek a változások érzékenyen érintik az egyesület életét, mert ők adták a működés motorját. Közben Halász Gyula dr. visszatér a vezetőségbe, ügyvezető alelnök lesz. 1940-ben a 75 éves jubileumi tablón még szerepel, de helyette már dr. Tóth József főtítkárnak mondta el az ünnepségen a hagyományos „Képek a soproni katolikus kör életéből” című visszaemlékezést. Még ez év őszén Halász Gyula dr. is végleg távozik a vezetőségből, mert elköltözik és a ceglédi gimnázium igazgatója lesz.

A régi vezetők helyére új személyek kerülnek, akik tovább tartják a lendületet. A rendezvények sora így nem szakad meg. Néhány példa aktuális témával. 1940 februárjában Varga Béla országgyűlési képviselő tart előadást „Magyarországi munkások helyzete az új magyar társadalomban” címmel. Még ugyancsak ebben a hónapban bencés estet rendeznek, melynek műsorán két bencés főiskolai tanár Blazovich Jákó „Kultúra és kereszténység”, Mihályi Ernő „A Krisztusarc a művészetben” címmel tartanak előadást. Az estén fellép a bencés gimnázium ének és zenekara Nádasi Alfonz vezetésével Hassler *Ünnepre jöttünk*, Piton *50. zsoltár*, Viadana *Örvendező zsoltár*, Bárdos *Zsoltárkánon* című műveinek eléneklésével, illetve zenekari számként Händel *concerto grosso*-jának előadásával. A márciusi előadás témája „Az új iparos és kereskedő osztály”. Decemberben dr. Patzkó Elemér⁸⁷ „Az erdélyi és partiumi katolicizmus 22 éves küzdelme a román megszállás alatt”.

A rendezvények 1941–42-ben is folytatódnak, bár nehéz idők jönnek. A háború beleszól az egyesület életébe is. Óvóhelyet kell kialakítani, az előírt légó oktatások megzavarják a rendezvények szervezését. Feichtinger elnök azonban tartja a lelket a csapatban. 1943 őszén Barabás Imre dr. bencés tanár lesz a főtítkárnak. Programja bizakodó, és az egyesület belső megerősítésére törekszik. Így szól erről Harsányi Lajoshoz írt levelében: „Felújítjuk havonkénti férfi estéket, ezenkívül hétfő esti asztaltársaságban a mindig időszerű kérdések megtárgyalásával munkagárdát nevelünk a Körnek.”⁸⁸ A nehéz körülmények ellenére még igen

⁸⁶ Vegyes iratok. MNL GyMSMSL, X/246–247. 8. d.

⁸⁷ Nagyváradai ügyvéd

⁸⁸ Vegyes iratok. MNL GyMSMSL, X/246–247. 8. d.

gazdag kultúrprogramot szerveznek, ezek a virágkor utolsó hajtásai. 1943. október 24-én nagyszerű hangversenyt tartottak a győri körrel közösen a kaszinóban. (Magyar Művelődés Háza). A hangversenyen a Győri Vagon- és Gépgyár Egyetértés száztagú, aranyérmes férfikara lépett fel. Műsoron Lányi, Erkel, Liszt, Kodály művek hangzanak el, közben egy soproni munkáslány és egy munkásfiú szavatokkal szerepelt. A belépés ingyenes. Rendszeresen megtartják a hétfő esti asztaltársasági összejöveteleket is. Ezeken sokféle témában hangzanak el előadások, beszámolók. Csak példának: Sümegh Lothár tábori lelkész, bencés tanár „Soproniakkal Oroszországban”; Fertsák Jenő ny. főispán „Ásatások Sopronbánfalván”; vitéz dr. Házi Jenő „A katolikus nagygyűlésről”; Orovits Ferenc „A Hivatásszervezet”; Legény János „Nyári németországi utam”. Ezek az este hétkor tartott szűk körű rendezvények közös vacsorával záródtak.

Rendeztek emellett az egylet dísztermében 1943 szeptemberétől 1944. január végéig havonként este hat órakor kezdődő nyilvános kultúrdélutánokat is. Szeptemberben Vanyó Tihamér főisk. tanár tart: „Lelki felkészülés háborús időben” címmel előadást. Horváth József gondonkán, Mihálka Margit zongorán játszik. Októberben Endréd Zoltán költeményeiből szaval. Gondonkán játszik Gombás Ferenc és a Liszt Ferenc Zeneegylet vonósnégyese. Novemberben Harsányi Lajos est, Vitnyédi Németh István: „Harsányi Lajos méltatása” címen tart előadást. Bencés diákok szavatokkal és felolvasással szerepelnek. Kóh Ferenc énekszámát Radó Ferenc kíséri zongorán. Decemberben Dr. Szívós Donát bencés tanár: „Egyházhűség és magyarság” címmel tart előadást. Zene: Mozart Rondo, zongorán játszik Barlai Margit. Kákonyi István „Új front kell” bencés diákok száztagú szavalókórusának előadása. Januárban Hindy Zoltán dr. tart előadást: „A katolikus férfi társadalmi felelőssége” címen.

Ezzel a témával megszakadt az egylet nyilvános rendezvényeinek sora. A háború hatása az egyletet is elérte, és fagyos szele véget vetett virágkorának. Közben Feichtinger elnök lemond és 1943 nyarán elbúcsúzik. És milyen érdekes, hogy a kezdetek ismert idején egy papi személy, Póda Endre az egylet megszilárdítója az elnök, ő az, aki a „közéletünk mezején ugart tör,” majd pedig az egylet életútja vége felé ismét egy papi személy, Feichtinger Mátyás, a stabil egyleti élet fenntartója lesz az elnök, aki most már „betakarít” mégpedig „a köz javára.” Ők ketten hosszabb ideig (25+13=38 év) regnáltak, mint az összes többi tíz elnök együtt. (35 év) Két különböző, de az egylet életében mennyire fontos történelmi szerepnek megfelelő egyéniség! Póda kemény kézzel fogja az eke szarvát és szánt, Feichtinger pedig gondos felügyelettel óvja a termést és könyveli (legalább is lélekben) a betakarítását. A létszám még a „D” szakasz elején tovább csökken. Sokan kilépnek: Cmarits János és mások a rossz gazdasági helyzet miatt, Hárs György építész elfoglaltságára hivatkozva. Az 1943-as létszám alapján (382 fő) az egylet még ekkor is a „stabil üzemállapot” helyzetében volt.

A fentebb használt mezőgazdasági szimbólumot követve a betakarítás után most a jövő érdekében a szántás és vetés következne, de mást hoz a történelem vihara. A 3. kép két eleme jól mutatja ezt a helyzetet. Amíg az egylet székházának (Püspökház, Új utca 28.)

3. kép. Új utca 1944-ben. (Fotó: https://photos.yadvashem.org/photo-details.html?language=en&item_id=16614&ind=13 Letöltés ideje: 2020. 10. 02.)

bejárata felett látható ősi magyar szimbólum – a csodaszarvas⁸⁹ – népet, nemzetet egységesítő jelentéssel bír, addig az úttesten a kapu után keresztben kihúzott lánc már az „ordas eszmék” beköszöntét jelzi.⁹⁰ És miközben az egylet életében ez a láncsal jelzett ordas eszme semmi nyomot nem hagyott, addig a helyszínen hamarosan fellépő másik formája, a kommunizmus majd a végét jelenti. Ezzel azonban már be is léptünk a létszámgörbe utolsó „E” jelű szakaszába. Az egylet „meglett férfi korában” végső órái előtt áll.

A „leállítás” szakasza, az egylet megszűnésének ideje

Az „E” jelű szakasz, mely 1944 közepétől egészen pontosan meg nem határozható időpontig, valamikor 1950 közepéig tartott, technológiai példánk alapján a „leállítás” szóval jellemezhető. Ebben a leállításban azonban nem a háború volt a döntő momentum. A háború ugyan alaposan beleszólt az egylet életébe, hiszen az 1944. április 28. és 1946. októ-

⁸⁹ A soproni cserkészcsapatok 1934-ben elhatározták, hogy otthonaik jelölésére cégéreket készítenek. A 66. sz. Báthory cserkészcsapat az egylet székházában (Új utca 28.) kapott helyet, ezért itt helyezték el, a bejárat felett, csodaszarvast ábrázoló cégéruket, melyet 1934 áprilisában avattak fel.

⁹⁰ Ez a lánc jelezte 1944-ben az Új utcai gettó zárt területét. (Azért került a lánc a Püspökház falára, hogy a szemközti zsidók lakta ház bejárata már a lezárt területhez tartozzon.) Ma a Püspökházon emléktábla utal erre a gettóra, de a tábla hibásan a bejárat baloldalán van elhelyezve. Megjelenése a Püspökházon egyébként is szerencsétlen megoldás. Házi Jenő 1940-ben itt a Püspökház hosszú történetét megörökítő emléktábla elhelyezését javasolta.

ber 18. közötti időről nincsenek jegyzőkönyvek, azaz működése szünetelt. Azt is mondhatjuk, a létszámgörbének itt szakadása van. De a háború után tartott első közgyűlésen 1946. december 1-jén Tornyos Sándor dr. alelnök már így fogalmaz: „*Sopron társadalmi életében a kat. kör egy fontos tényező volt [...]*” a háború alatt szünetelt, de most „[...] újból elindul a kör, hogy nehéz körülmények dacára is folytassa tovább katolikus és kulturális munkáját.”⁹¹ Ezen a rendkívüli közgyűlésen Komlós Géza⁹² tanárt, országgyűlési képviselőt „egyhangú felállással” elnöknek megválasztották. Az új (és egyben az utolsó) elnök egyet kért, hogy magyarok és katolikusok legyünk.

Bonyolult helyzetben a legegyszerűbb program a legjobb. Azonnal hozzálátnak a tulajdonukat képező ház rendbetételéhez. Erre a célra Komlós 2000 Ft-ot szerez a közmunka alaptól, de a város is támogatta (még) az egyletet és adott 400 Ft-ot. A házat használható állapotba hozták. A bombakárokat szenvedő intézetek közül sokan kérik használatra helyiségeiket. Több mint egy évig itt adnak helyet az orsolya-rendi leánygimnázium számára, de rövid ideig a zeneiskolának is. Itt tartja néhány gyűlését a GySEV. A háború után újjáéledő Irodalmi Kör is bekéredzkezik egy időre az Új utcai házba. Gyűléseit és néhány rendezvényét itt tartja meg, akárcsak a Kitaibel Pál Természettudományi Asztaltársaság. 1947 farsangján a tűzoltók már táncmulatságot tartanak a díszteremben. Az egylet rendezi könyvtárát és megeremti a belső klubélet és a rendezvények tartásának feltételeit. Bérleti szerződést kötnek (több évre!) a vendéglő és a tánciskola újraindítására. A létszám az 1947. évi kimutatásban még 441 fő, de a tagdíjfizetési fejelemmel gond van.

Az 1948. április 24-én tartott közgyűlésen az elnök a jövőt illetően reménykeltő lendületesebb tervekről beszél. Erről lánya így emlékezik: „*Apám ekkor szinte minden estét a Körben töltötte. Nagy örömmel és lelkesedéssel beszélt az ottani dolgokról.*”⁹³ Megnyugtató, hogy az egylet nincs rajta az egyesületeket megszüntető 256.540/1946.IV.14. B.M. számú, meg az ezt követő többi B.M. rendelet listáján. Az egylet anyagi helyzete is stabil, az augusztusi gyűlésen a pénztáros 10 149,90 Ft bevételről és 9 118,05 Ft kiadásról számolt be.

Ugyanakkor már baljós jelek is mutatkoznak. A Belügyminisztérium 1948 tavaszán bekérte az egylet tisztikarának teljes névsorát és részletes személyi adatait. Ez nem jót sejtet. A technológiai példának alapján beindulnak a leállítást előkészítő manőverek. 1948. december 3-án meg a városvezetéstől jött egy „*Soproni Katolikus Kör működésének felülvizsgálata*” tárgyú levél, mely a következő határozatot tartalmazza: „*A m. belügyminiszter I/78/1. IV/2. sz. rendelete szerint tárgyban nevezett alapszabályában olyan kifejezések vannak, amelyek a jelenlegi viszonyoknak, illetve a köztársasági államformának, nem felelnek meg.*”⁹⁴ (?!), ezért az alapszabály módosítását rendelik el. Az egylet 1949. január 23-án tartott közgyűlésen a főtitkár bejelenti, megtörtént az alapszabályokban a „kifejezések” (idézőjel a jegyzőkönyvből) módosítása és a változtatás beterveztették. Az elnök pedig

⁹¹ Rkjk. 1946. 12. 01. MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d.

⁹² *Vörös Istvánné Komlós Klára*: Komlós Géza 1898–1988. In: *Értékmentő életpályák*. Jeles pedagógusok Győr-Moson-Sopron megyében. 9. kötet, 111–119.

⁹³ Vörös Istvánné Komlós Klára személyes közlése.

⁹⁴ Levelezés. MNL GyMSMSL, X/246–247. 8. d.

azt közli, hogy a város az egyeslet helyiségeiben átvonuló katonaságot fog elszállásolni. Ez rövidesen meg is történt, az emeleti helyiségeket foglalták el. Az egyesleti klubélet fenntartására számára a földszinti vendéglő egyik szobájában kénytelen berendezkedni. S bár februárban már el is vonult a katonaság, ez pontosan elég volt ahhoz, hogy a tagságnak a háború után a régi kerékvágásba oly nehezen visszatérő klubéletét ellehetetlenítse, növelve „az egyre terjedő visszahúzódtást, mely immár általánossá vált az egyesület életében.”⁹⁵

Az egyeslet iratanyagában található még egy városvezetéstől jött 5.851/1949.I. számú 1949. április 15-én kelt Tónagy Artúr irodaigazgató aláírásával ellátott levele, melynek a tárgya „A Soproni Katholikus Kör ügye,” már önmagában is sokat mondó. Ez a levél a következő határozatot tartalmazza: „A m. belügyminiszter 1949. április 1-jén kelt I/78/2. IV/3. sz. rendelete alapján utasítom (? a szerzőtől) a tárgyban egyesület képviselőjében Kuczogi Marcell főtitkárt, [...] hogy az egyesület vezetőségét a demokratikus kívánalmaknak megfelelően szervezze át [...]”⁹⁶ A helyzet ezzel válságossá vált. Beindult a propaganda gépezet is. Komlós Géza elnököt (másokkal együtt) kommunista röplapokon (4. kép) hazaárulással és összeesküvéssel vádolták meg.⁹⁷

Az egyesletben ugyan még tartanak két választmányi ülést, melyek fennmaradt jegyzőkönyvei inkább csak aláírás nélküli fogalmazványok. Az elsőt Tornynos alelnök júniusban bejelenti a vezetőség átszervezésre vonatkozó hatósági követelményt. A következő és egyben a levéltárban található utolsó, 1949. szeptember 12-én kézzel írott jegyzőkönyv vázlat szerint meg még mintha reménykednének, hiszen egyebek mellett kultúrbizottság felállításáról és program szervezéséről, újságrendelésről van szó. Ugyanakkor a külső nyomás sürgető hatására kénytelenek a közgyűlések összehívásának szokásos januári időpontjától eltérően azt rendkívüli módon, hat napon belül, azaz még szeptember 18-ára kijelölni. Ez a közgyűlés volt, vagy lett volna hivatta az új vezetőség megválasztására. Az egyeslet iratanyagában erről csupán egy A4-es, géppel írt lapot találunk minden dátum, aláírás és magyarázat nélkül, mely feltehetően a „vezetőség demokratikus átszervezése” igényének megfelelő tisztikar névsorát vázolja fel Horváth Lajos bádogos elnök, és Simon János keretsz alelnök vezetésével. Annak azonban, hogy ezt a vezetőséget megválasztották volna,

⁹⁵ Kjk. 1949. 01. 23. MNL GyMSMSL, X/246–247. 3. d.

⁹⁶ Levelezés. MNL GyMSMSL, X/246–247. 8. d.

⁹⁷ Komlós Géza ellen – aki 1945-től a Független Kisgazdapárt tagja, a városi szervezet alelnöke, a megye nemzetgyűlési képviselője volt, majd miután kommunisták nyomására „túlzott jobboldali” magatartása miatt e pártból kizárták, 1947-től a Barankovics féle Demokrata Néppárt tagja lett – bírósági eljárást indítottak: „(...) kitűzték a tárgyalást 1950. szeptember 8-ra. Vád: Az 1946. évi VII. tc. 2.§ szerint a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgatás. (...) Győről Sopronba szállt ki a bíróság (...) Tárgyalás előtt (...) hivatkoztam a vonatkozó országgyűlési határozatra, amit eddig teljesen figyelmen kívül hagytak. (...) Az elnök megtekintette a mandátumot, és rögtön kihirdette a döntést, hogy a vádat elejti.” In: *Komlós Géza nyug. igazgató-tanító: Visszaemlékezéseim*. 1980. Kézirat. (Komlós Géza hagyatékából lánya, Vörösné Komlós Klára szíves közreműködésével.) Ez az eset is jól mutatja, hogy az alakuló kommunista diktatúra semmiféle eszköztől, hamis vádakot tartalmazó röplapoktól sem riadt vissza a közvélemény megtévesztése és ártatlan személyek meghurcolására érdekében. Komlós, bár nem tiltották el, de pedagógus pályán már nem tudott elhelyezkedni.

4. kép. Röplapok. (Komlós Géza hatagatékából unokája, Vörös Ákos szíves közreműködésével.)

már semmi nyoma. Ugyanakkor a házat, melyet 1948 végétől (az adományozás visszavonásával) ismét a győri püspökség birtokol,⁹⁸ még valahogy működtetik. Hogy milyen jogi státuszban, annak ugyancsak nincs nyoma. A pénztárkönyvben az utolsó bejegyzés 1950. május 11. a házmester többhavi bére utáni illeték befizetéséről szól, de már nincsenek rendezvények, nincs klubélet. Közben a háznagy már 1948 végén egy jellemző tény volt kénytelen jelenteni: a házban [...] a volt Cserkészotthont valami ismeretlen szervezet elfoglalta.⁹⁹ Alig telt el néhány hónap a cserkészlet beszüntetése után, máris megjelentek a helyfoglalók. Az egyesület, melynek jelene és jövője egyre bizonytalanabb, tehetetlen. A sok sebből vérző „érett férfikorában lévő” egyesület anélkül, hogy feloszlata ön magát, vagy jogi úton megszüntetné, egyszerűen kivéreztetik, vagy, hogy a technológiai példánknál maradjunk, megnyomták a „ki” gombot és leállították.

Ez a leállítás, éppen úgy, ahogy az indítás is, mindenképp a történelmi idők hozadéka volt. Csakhogy amíg az indításnál a polgárosodással megnyíló szabadságban egy egészséges társadalom életadó, civil, építő ereje működött, addig a leállításnál egy alakuló dik-

⁹⁸ Erről és a ház államosításáról lásd: *Schöberl* 2020 i.m. 418.

⁹⁹ Vjk. L. X/246-247. 132. d. 1948. 12. 05. MNL GyMSMSL, X/246-247. 3. d.

tatúra gyilkos, hatalmi, romboló hatása. És ez az esemény nem volt egyedi, mert ebben az időben több tucat katolikus kör működése szűnik meg szerte az országban. Az a tény pedig, hogy megszüntetésük a pártállami diktatúrának ennyire fontos volt, ugyancsak a katolikus körök jelentős társadalmi szerepét igazolta. Ezért megszüntetésükkel elsősorban nem a vallásosság szenvedett kárt, hanem maga a nemzet, hiszen ezek az alapszintű társadalmi önszerveződések nagy nemzeti értéket képviseltek. Így aztán e szervezetek – köztük a soproni egylet – megszüntetése nyomán azok társadalmi erőforrásaival együtt (keresztény erkölcsi normák, közös érdekek, önazonosság, közösségi összetartozás, kapcsolattrendszer) jelentős társadalmi tőke ment veszendőbe, és vele veszett a keresztény tradíciók értékteremtő, értékmentő társadalmi hozzájárulása is. Mindez nagyon hiányzott a rendszerváltás idején alakuló új társadalmi berendezkedés számára. Ma a megszüntetett katolikus körök hiányát némiképp a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége csoportjai igyekeznek betölteni. Néhány újra alakult hazai katolikus kör hitéleti-plébániai-családi jellegű,¹⁰⁰ míg az elszakított nemzetrészekben,¹⁰¹ vagy külföldi csoportokban a magyarság ápolásának és megőrzésének céljával kulturális jelleg is kapcsolódik ehhez.¹⁰²

Jellemzés

Miután megismertük és kiértékeljük az egylet teljes történetét, megkísérelhetjük megválaszolni azt a kérdést is, tulajdonképpen mi jellemezte ezt az egyletet. A kiinduló és az egylet teljes élete során mindent magába foglaló kép igen egyszerű: egy civil egyesület, egy katolikus olvasóegylet, amolyan katolikus kaszinó. A történelmi emlékezet elfogadta ezt a képet – és az I. fejezetben leírt vélelmezhető indokok alapján – egyáltalán nem foglalkozott vele.¹⁰³ Elérkezettnek látom azonban az időt, hogy ezt a kérdést is kibontsuk, mely alatt leginkább az egylet önazonosságának – azaz egy megélt közös eredetből és egy elképzelt közös jövőből fakadó csoportidentitásnak – a felvázolását értem.

Egy egyesület csoportidentitását több tényező alakítja, melyek közül számunkra most a legfontosabbak azok az egylet geneziséből – a megélt közös eredetből – fakadó szellemi identitásképző elemek, melyek „genetikai kód” formájában az egylet teljes életére hatással voltak. Az egylet megalakulásának történetét az I. fejezetben ismerhettük meg.¹⁰⁴ Ebből az eredet történetéből két fontos szellemi identitásképző tényezőt emelhetünk ki, mégpedig az egylet katolikus alapokra helyezését és az egylet „német” eredetét.

Az egylet katolikus alapokra helyezése azt a csoportidentitás számára fundamentális alapot adó katolikus jelleget jelenti, amelyet nem szabad vallásosság értelemben felfogni, hiszen az egyletnek nem voltak hitéletbeli célkitűzései, azaz az egylet nem volt hitbuzgalmi egyesület. Ugyanakkor önazonosságának legfontosabb alapvető elemét mégis

¹⁰⁰ Például: Rákospalotai Borromei Szent Károly Katolikus Kör.

¹⁰¹ Például: Rimaszombati Katolikus Kör.

¹⁰² Például: Stockholmi Magyar katolikus Kör.

¹⁰³ *Schöberl* 2020 i. m. 407–408.

¹⁰⁴ *Schöberl* 2020 i. m. 419–423.

az a katolikus hitből fakadó szellemi elkötelezettség adta, mely egy közösség számára, ontológiai értelemben, a legszilárdabb alapot képes nyújtani. Az egyesület ezért ezt a katolikus jelleget gondosan őrizte és ápolta, a tagság katolikus szellemiségre alapozott összetartozását pedig közös hitéleti rendezvényekkel is segítette és erősítette.¹⁰⁵

Az egyesületnek ez a katolikus jellege – melyet teljes működésük alatt mindvégig sikeresen megőriztek – áthatotta az egyesületi élet minden területét, a belső klubéletet éppen úgy, mint ünnepeiket, rendezvényeiket, de közéleti tevékenységüket is. Ugyanakkor ez a katolikus jelleg identitásuk sok más elemét is eleve meghatározta. Így például az egyesület konzervatív felfogását. Ez kezdetben pápa-, császár-, királyhűségben mutatkozott meg, majd nagy történelmi változások után keresztény nemzeti jelleget öltött. De ez a katolikus jelleg határozta meg politikai térfoglalásukat is, mely kezdetben, közjogi értelemben inkább kiegyezéspárti volt, hogy aztán a Néppárt megjelenésével annak helyi bázisát alkossák. Érdekes itt felfigyelni arra, hogy amint az egyesület környezetében is felerősödtek a radikális és szocialista eszmék, és a közgondolkodásban megjelent a racionalizmus, az egyesület homogén katolikus néppárti jellege megbomlani látszott. A háttérben lezajlott történéseket, a tagság foglalkozás szerinti összetételének megváltozását a IV. fejezetben,¹⁰⁶ míg az egyesületben megjelenő ideológiai és politikai, valamint a modernizáció nyomán fellépő szociális gondok zavart keltő hatását fentebb a létszámgörbe „b/1” szakaszának kiértékelésénél már megismerhettük.

Mindezek következtében ekkor az egyesület korábbi homogén politikai felfogása átmenetileg többszínűvé vált. Ugyanakkor éppen a város modernizáció hatására beindult fejlődése a tagság kicserélődését hozta, mely egyben helyre is állította az egyesület ideológiai, politikai homogenitást és megerősítette stabilitását. Az új tömegebázist adó tisztviselők és hivatalnokok belépése egy katolikus egyesületbe ugyanis a keresztény-nemzeti eszmék megjelenése idején alapvető egzisztenciális érdekként jelentkezett. Nagy történelmi változások (kapitalizálódás, a radikális és szocialista eszmék felerősödése, belpolitikai válság, világháború, a Monarchia szétesése, Trianon) az egyesület ideológiai önazonosságát is megtépázta ugyan, de a soproni népszavazás után sikerült „újra tervezni” magukat és megjelent a keresztény nemzeti identitás.

Az egyesület geneziséből fakadó másik fontos szellemi identitásképző elem a „német” eredet. Bár az összetartozásnak fontos tényezője volt kezdetben a tagság kizárólagos német nyelvhasználata, de ez önmagában még nem jelentene különösebben érdekes dolgot, hiszen a város lakóinak nagyobb része akkor még németnyelvű volt, ha nem társulna hozzá az egyesület geneziséből fakadóan egyfajta identitásképző „német”, egyszerűen nyugati hatás. Ezért itt nem egyszerűen német nyelvhasználatáról, vagy valamiféle német szimpátiáról és semmi esetre sem német nemzetiségi-kulturális jellegről van szó, hanem a 19. század közepi német birodalom katolikus polgári társadalmának a liberalizmus és ateizmus terjedésére adott válaszáról. Ez a fellépő vallási közöny letörésére és a katolikusok közéleti szerepének fellendítésére, tradíciók megőrzésére katolikus

¹⁰⁵ Schöberl 2021/a i. m. 43–44.

¹⁰⁶ Schöberl 2022 i. m. 38–49.

olvasóegyleteket hozott létre. A győri püspök által a német rothenburgi egyházmegyéből meghívott Hummel Vilmos hitszónok a polgárosodásban előbbre járó német katolikus civil szerveződések mintájára alapította meg – 1865-ben szinte szükségszerűen itt Sopronban a németajkú polgárok között – az első magyarországi katolikus olvasó egyletet.

Ez a történet tulajdonképpen egy nyugaton bevált sikeres modell átvételét jelentette.¹⁰⁷ Akár westernizációról is beszélhetnénk, persze katolikus közösségfejlesztés értelemben. Mindezek alapján az egyletnek ez a „német” eredete kifejezetten katolikus politikai-kulturális jellegű, mint az ateizmus és liberalizmus terjedése ellen a „rend barátainak” a „jó írások és könyvek” olvasása érdekében megalakult német katolikus konzervatív olvasóegyletek egy soproni változata.¹⁰⁸ Általánosságban pedig ezt a katolikus közösségfejlesztő mozgalmat a katolikus társadalom jogos önvédelmi akciójának tekinthetjük, de semmi esetre sem valamiféle antimodernitásnak. Már csak azért sem, mert ez a mozgalom pontosan azokat az eszközöket használta, melyeket a modern polgári társadalom nyújtott: egyesület és párt alapítás, tömeggyűlés szervezése, katolikus sajtó megteremtése, katolikus irodalom, művészet támogatása, terjesztése.

Végig gondolva a soproni katolikus olvasóegylet és utóda a Katolikus Kör történetét, abban minderre sok-sok szép példát találhatunk. Persze az egylet számára a német minta automatikus átvételétől annak helyi viszonyok közötti szervesüléséig kudarcokkal és sikerekkel volt kiköveze az út. Pódát az egylet kezdeti harminchárom évének vezéralakját – előbb nyolc évig titkárát, majd huszonöt évig elnökét – köti a pápa iránti hűségéből fakadó ultramontán felfogása és a klérus konzervativizmusa. Ugyanakkor Pódának mindezek mellett, vagy ellenére, sikerült ezeket a körülményeket oly módon feldolgozni, asszimilálni, hogy – már a kortárs soproni társadalom által is méltán elismert – sikeres közéleti tevékenységének ez nem vált gátjává.¹⁰⁹

Ami pedig az egyletet illeti, és ami a felületes, amolyan katolikus kaszinó felfogás alatt eddig teljes homályban maradt, azt ebben a tanulmányban igyekeztem napvilágra hozni: nevezetesen, hogy egy konzervatív katolikus egylet – kezdetben Póda irányításának közvetlen, vagy közvetett hatására, később a megváltozott társadalmi környezet támogatásával – közéleti tevékenységében olyan eredményeket volt képes elérni, melyek modern jegyeket mutatnak.¹¹⁰ Persze ennek a modernségnek mint az egylet születéséből fakadó „genetikai kódnak” a dinamikája szép csendesen meghúzódott az egylet „immunrendszerében,” csoportidentitásában, és észre sem vennénk, ha nem érték volna az

¹⁰⁷ Amikor azt a közhely szerű kijelentést olvassuk, vagy halljuk, hogy „Sopron kapu nyugatra,” akkor mi már katolikus olvasóegylet megalakulásának ismeretében konkrét tény is érthetünk alatta.

¹⁰⁸ Schöberl 2020 i.m. 421–422

¹⁰⁹ Póda szívesen használt egy Cicero idézetet: „*Salus rei publicae suprema lex esto*” azaz a legfőbb törvény az állam üdve legyen, mely szerint nála nem válik külön az egyház és az állam és benne szűkebb pátriájának, Sopronnak a szolgálata.

¹¹⁰ Nehéz itt megfelelő jelzőt találni, mert azok „foglaltak” (jobban mondvá kisajátítottak), s így szakszerűtlennek tűnhet velük kifejezni a katolikus társadalom belső mozgásából származó nóvum jellegét.

egyletet olyan impulzusok, melyek az aktivizálódását kiváltották.¹¹¹ Így az egylet létrejötte és nyolc és fél évtizedes története még egy félreértelmezett dichotómiára is frappáns válasz ad: konzervatív és modern nem feltétlenül zárják ki egymást. Persze a kezdeti idők korabeli főáramú (ma azt mondanánk: mainstream) szabadelvű, liberális vélemény, és annak szócsöve a helyi újság (OeZ), ezt nem így látta, mert mindaz, ami nem egyezett véleményükkel, az eleve nem lehetett haladó, vagy modern.¹¹² Ezért Póda a fekete reakció képviselője, ultramontán, az egylet pedig klerikális, haladásellenes, reakciós.

Hatalmas történelmi, társadalmi változásoknak kellett lezajlani ahhoz, hogy az egylet 1920 után megszabadulva az ilyen, és hasonló terhektől, megélve virágkorát, kibontakoztathassa jövőképében elképzelt igazi identitását, katolikus kultúrát ápoló és terjesztő lényegét, és megteremtse régi álmát, egy modern katolikus kultúrházat. A katolikus konzervativizmusnak bizonyítania kellett, hogy nem csak megőrizni tud, de változtatni, újat létrehozni is. És, miközben az egyletnek ez a „német” eredete változatlan maradt, a nyelvhasználat szinte észrevétlenül, minden külső, vagy belső erőltetés nélkül állt át magyarra.¹¹³ Ezzel az egyletnek ez a nyelvhasználatban (is) megmutatkozó rugalmassága nagyban segített abban, hogy nem veszítette el stabilitását és elkerülte egy marginalizálódó, vagy megszűnő egylet sorsát.¹¹⁴ Azt pedig, hogy az egyletnek ez a sajátos „német” eredete mennyire része volt közösségi identitás tudatuknak, jól jelzi az, hogy főleg jubileumi ünnepeiken – már-már eredet mítosz formát öltve – mindig megjelenik a megalakulásról szóló megemlékezéseikben.

Ugyanezt fejezi ki ragaszkodásuk az egylet német nevéhez. 1904-ben már teljesen általánossá vált a magyar nyelvhasználat, így új szabályzatukban a Soproni Katolikus Kör nevet vették fel. Ennek ellenére még 1912-ben is felmerült a kérdés a felújított otthonuk épületének homlokzatára felkerüljön-e a magyar név mellett a régi német név (*Oedenburger Kath. Leseverein*) is. Azt pedig, hogy az egylet német nevében megmutatkozó identitás mennyire meghatározó volt, jól mutatja, hogy a helyi német sajtó (*Oedenburger Zeitung*) 1944-es megszűnéséig mindig szívesebben használta az egylet hivatalos Katolikus Kör neve helyett a régi – olvasói számára is az egyletet jobban beazonosító – német *Leseverein*

¹¹¹ Ezeket az „impulzusokat” korábban már részletesen kitértük, most csak felidézem őket. Ilyen eset volt a város katolikusságának elégedetlensége, mely az egyletben egy „mozgalmat” elindítva a Konvent újjászervezését, modernizálását hozta, vagy a katolikusokat támadó liberális sajtó ellenében indított egyleti újság (*Oedenburger Volksblatt*) alapítása. De ide sorolható a katolikusok státuszát meggyöngítő egyházpolitikai törvények ellen az egylet közreműködésével Sopronban létrejött első katolikus nagygyűlés, mely az első valóban modern párt, a Néppárt megalakulásához vezetett, míg későbből pedig az a belső igény, mely egy modern katolikus kultúrház megteremtéséhez és működtetéséhez, vagy az első soproni szabadegyetem megvalósításához vezetett.

¹¹² Ez a konzervatívokat elítélő önteltség, a magyar értelmező szótár szerinti, olyan személyre utal: „(...), aki el van telve saját (vélt) kiválóságának, értékének gögös tudatával, és ezt viselkedésében erősen érezteti; önhitt?”

¹¹³ Schöberl 2021/a i. m. 34–35.

¹¹⁴ A soproni Mária Kongregációk közül a német nyelvhasználatához ragaszkodók sorsát ez a ragaszkodás pecsételte meg.

nevet. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az egylet geneziséből fakadó katolikus jellege és „német” eredete – a modernség csíráit is magábaforraló dinamizmusával együtt – mint fontos identitásképző elem, az egylet életében mindvégig jelen volt és nagyban hozzájárult stabilitásához.

Az általános jellemzésnek további fontos területe az egylet társadalmi beágyazódása, a tagság foglalkozás szerinti összetétele. Ezzel a kérdéssel a IV. fejezetben két nyomtatott tagnévsor adatainak feldolgozása alapján részletesen foglalkoztam.¹¹⁵ Itt pedig az egylet jellemzése céljára egy grafikont szerkesztettem (5. kép).

A tagság 6. képen látható 1891-es foglalkozás szerinti megoszlását – bár erre nincsenek konkrét adataink, mégis a IV. fejezetben kifejtett értelmezés szerint – úgy tekinthetjük, mint az egylet első három és fél évtizedének jellegzetes állapotát. Ezek szerint már a kezdeti időkben is a tagok legnagyobb csoportját – mely 1891-ben 50,8 %-ot tett ki – a kereskedők és iparosok együttese adta. Ugyanakkor mellettük ott kellett lennie – már csak az egylet létrehozásának okán is – az értelmiség (papok, tanárok, tisztviselők, ügyvédek, orvosok) egy erős – 1891-ben 41,3 %-os – csoportjának, az ún. katolikus intelligenciának. Ők már komoly helyi társadalmi erőt jelentettek ahhoz, hogy az egylet eredményes közéleti tevékenységet folytathasson. Erre jó példát ad az egylet első évtizedeiből a helyi katolikusság történetének két fontos eseménye az 1875-ös egyházközségi gyűlés és az 1893-as soproni katolikus nagygyűlés. Mindkét eseményt az egylet szempontjából ebben a tanulmányban¹¹⁶ és itt fentebb is már bemutattuk. De ide sorolhatjuk az egylet saját újságjának (*Oedengurger Volksblatt*) megalapítását is.¹¹⁷ Most ezeknek az eseteknek a kapcsán csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy az egylet már az első három évtizedében képes volt olyan sikeres közéleti tevékenységet folytatni, mely jól mutatja aktivitását, életrevalóságát, pozitív reakcióját környezetének társadalmi hatásaira.

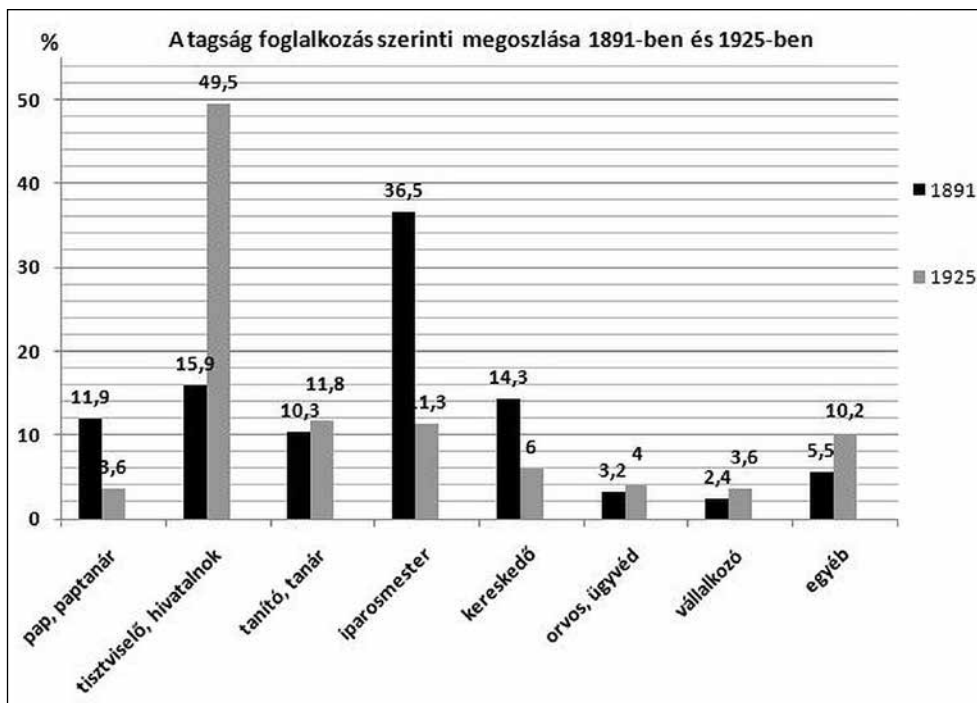
Az idők múlásával azonban, éppen a történelmi események hatására, jelentősen megváltozott a tagság összetétele. A 6. képen a tagság 1925-ös foglalkozás szerinti megoszlása már azt mutatja, hogy a tömegbázis szerepét adó társadalmi réteg kicserélődött, az iparosok, kereskedők helyét a hivatalnokok, tisztviselők hada (49,5%) vette át. A tagság összetételének ezt az 1901-es rendkívüli mértékű kilépések nyomán elindult foglalkozás szerinti átrendeződési folyamatát a IV. fejezetben,¹¹⁸ és itt fentebb is, részletesen felvázoltam. Ennek során kiderült, hogy mindez – a létszámgörbén megjelenő megtorpanások és nekifeszülések után – végül az egylet megerősödését hozta. A tömegbázis szerepét betöltő hivatalnokok és tisztviselők hada kiegészülve a papok, tanárok, tanítók, ügyvédek, orvosok számával ismét egy erős értelmiségi csoportot (69 %) hozott létre. Ez a társadalmi erő aztán újabb sikeres közéleti szerepvállalásra adott alkalmat a Városi Egyeséges Párt 1929-es megalakulásánál, vagy – Gábor Géza dr. vezetésével – az első soproni

¹¹⁵ Schöberl 2022 i. m. 38–49.

¹¹⁶ Schöberl 2021/a i. m. 53–58.

¹¹⁷ Schöberl 2020 i. m. 212–216.

¹¹⁸ Schöberl 2022 i. m. 48.

5. kép. A tagság foglalkozás szerinti megoszlása 1891-ben és 1925-ben. (Saját szerkesztés)

Szabadegyetem megszervezésénél. Még fontosabb azonban, hogy ez az erő tette lehetővé azt is, hogy az egyesület egy katolikus kultúraterjesztő feladatot is felvállaljon. Ezzel teljesült a „Katholikus Ház” megteremtésének régi, még az 1880-as években megjelent egyesületi identitását meghatározó közös jövőképe, mert sikeresen létrehoztak és működtettek egy katolikus kultúrházat, ami az egyesület virágkorát is meghozta.

Az általános jellemzésének ugyancsak fontos eleme az egyesület nemzeti identitástudatának kérdése. Ez kezdetben sajátos patriotikus felfogás, a korszak történelmi helyzetéből, territoriális adottságokból és németnyelvűségből fakadóan összetett: Monarchiába ágyazott magyar nemzeti tudat.¹¹⁹ Az idők folyamán azonban ez is változott. Ugyanis 1906-ban már huszonekét tag aláírásával ellátott beadványt nyújtott be, hogy március 15-ét, a „nemzeti újjáébredés ünnepét,” egy nyilvános rendkívüli estélyen tartsák meg. Ez a kívánságuk akkor ugyan még nem valósulhatott meg, de megindult az a hazafias nemzeti magyar identitás tudat kialakulásának folyamata, melyről a II. fejezetben olvashattunk,¹²⁰ s amely aztán keresztény nemzeti felfogásban teljesedett ki. A fajelméletek megjelenése

¹¹⁹ A nemzeti identitás nem egyedüli identitása volt a Monarchia állampolgárainak, hanem emellett – különböző mértékben – volt birodalmi identitástudatuk is.

¹²⁰ Schöberl 2021/a i. m. 45–46.

idején az egyesület sem maradt annak hatása nélkül, de éppen konzervatív jellegük óvta meg őket attól, hogy az ilyen eszmék túlhajtott változataitól mentesek maradjanak.

Az egyesület jellemzésének további eleme az önállóság kérdése. Az egyesület szabályzata alapján egy szuveren, minden más intézménytől, szervezettől, személytől független entitás. A tagok ugyan más egyesületekbe is beléphetek, amire több példa is adódott, de az egyesület ekkor még más szervezetekkel nem kötött együttműködési szerződést. Póda ezt az önállóságot féltékenyen őrizte, még egy püspöki ajánlás elől is kitért, ezér az egyesület csak Póda halála után csatlakozhatott a katolikus körök országos szervezetéhez. Ez a merev felfogás mely egyesületen elkülönülést is jelentett, Póda atyai féltésével magyarázható, azzal, hogy a tagságot idegen hatásoktól megvédeni igyekezett. Ugyanakkor annál érdekesebb, hogy ebben a helyzetben – mégpedig éppen Póda hatására – mégis csak van egy magától érthetőnek egyáltalán nem mondható kivétel, az újjászervezett Konvent, mellyel bár szintén nem álltak szerződéses együttműködési kapcsolatban, mégis az egyesület egész működése során úgymond „kölcsonhatásban” volt.¹²¹ Póda halála után az egyesület megszüntette konzervatív elkülönülését, és számos szervezettel léptek hivatalos kapcsolatba.¹²²

Az általános jellemzés körében foglalkozhatunk azzal a kérdéssel is, mennyire volt az egyesület zárt entitás. Az egyesület zártsága mindenkor alapszabályzatukból következett. Szabályzatukban határozták meg ugyanis, ki lehetett az egyesületnek tagja, és ki vehetett részt az egyesület rendezvényein. Kezdetben ez kizárólagosan „katolikus, feddhetetlen életű férfit” jelentett. Ebből azonban nem következett az, hogy az egyesület életéből a nőket teljesen kizárták volna. Egy konzervatív, katolikus egyesület felfogásában, mely szerint a nő a feleség–édesanya–háziasszony eszményét tölti be, fontos helyet foglal el a család. Ezért már a kezdeteknél főrendezvényükön a felolvasáson (melyet ekkor még jellemzően férfi, vagy úri estélynek neveztek) a házirend értelmében jelenlévő férfi tag családjának nőtagjai is jelen lehettek. Szilveszteri, farsangi táncos összejöveteleik már kifejezetten családias jellegűek voltak. De nők számára meghívóval látogatható külön hölgyestélyeket (*Damenabend*) is szerveztek. A női emancipáció erősödése, és az egyesületi élet rendezvényekkel kapcsolatos gyakorlati igénye (a nők rendkívül hasznos tevékenysége a rendezvények szervezésében, lebonyolításában) eredményezte azt, hogy az 1904-es szabályzat szerint korlátozottan ugyan (azaz szavazati jog nélkül), de már nők is tagjai lehettek az egyesületnek.¹²³ Számuk kezdetben nem volt jelentős, de az 1920-as évek közepére a keresztény-konzervatív feminizmus¹²⁴ hatására annyira megnőtt, hogy az egyesületen belül külön női szekciót alakítottak

¹²¹ Schöberl 2022 i. m. 33–37.

¹²² Uo. 37.

¹²³ Schöberl 2020 i.m. 424–425 és Schöberl 2021/a i. m. 37–38.

¹²⁴ A nőmozgalom eme irányzatát Slachta Margit és Farkas Edith indították el még 1918-ban. Célkitűzéseikben „(...) elhatárolódtak a feminizmus harcos, 'országrombolónak' tartott szüfrassettségétől. Társadalomjobbító törekvésüknek a hátrányos helyzetű nők és gyerekek felemelése volt a célja, (...) használtak biológiai érveket, de melléttették a keresztény teremtettség érveit is a nő és férfi egyenlőségének bizonyításakor, és nagy hangsúllyal a női feladatok közé sorolták az országjobbítást, a nemzet boldogulásának előmozdítását, a háborús és trianoni traumák gyógyítását.” <https://kepmas.hu/hu/a-konzervativ-feminizmus-a-horthy-korszakban-jelentes-elorelepest-hozott-a-noi-emancipacioban> Letöltés: 2021. 12. 10.

ki, és létrehozták annak vezetői testületét is. Érdekes módon ez a jelentős női reprezentáció nem mutatkozott (ahogy a létszámgörbén is megjelenik) „egészséges” fejleménynek az egyesület életében, hiszen a hamarosan bekövetkező gazdasági válság és a második világháborút megelőző ideológiák viharban gyorsan elolvadt, és visszatért az egyesület maszkulin jellege.

Az egyesületi „nőkérdéshez” tartozik még, hogy a belső kaszinó, vagy klub életben fontos szerepet játszó szolgálta, de ugyanígy a vendéglő felszolgáló személyét is kizárólag csak férfi tölthette be. Az egyesület otthona ugyan nem volt elzárva a nők előtt, de a kor elvárásának megfelelően nők nem jelentek meg a kártya- vagy biliárdasztalok mellett. Mivel ugyanez az idegeneknek meg kifejezetten tiltva volt, az egyesület otthonának ez a része megalkakulástól a megszűnésig tulajdonképpen tényleg úgy működött mint egy exkluzív katolikus kaszinó. A „nőkérdés” végleges megoldását jól jelzi egy praktikus tény, az otthonuk 1912-es modernizálása során külön férfi és női WC-eket hoztak létre. Az egyesület kezdeti zártságának teljes feloldását végül is a rendezvényeikben bekövetkezett változás hozta meg. Erről pedig azt olvashattuk a II. fejezetben, hogy az kezdetben belső, majd külső igények tudatos kielégítésének eredménye volt. Így jelent meg a teljesen zárt felolvasás után a egyesületi (illetve családi) estély, melyen meghívóval már idegenek is megjelenhettek, végül a városi közönség számára is szabadon látogatható kultúrestély.¹²⁵

Egy egyesület identitásának megjelenítésére gyakran használ formai elemeket. Egyesületünk azonban kezdetek óta nem alkalmazott erre a célra semmiféle demonstratív eszközt, zászlót, jelvényt, vagy kitűzőt. Két ovális formájú egyszerű bélyegzője ismert. A korábban használt bélyegzőn középen a város, míg körben az olvasóegyesület neve olvasható német és magyar nyelven. A másik bélyegző, melyet még az utolsó időkben is használtak, középen egy keresztet mutatott, míg körben már csak magyar nyelven az egyesület akkori neve (SOPRONI KATHOLIKUS KÖR) és az alapítás éve (1865) volt látható.

A stabilitás és az igények kérdése

Végezetül adós vagyok annak a kérdésnek a megválaszolásával is, mely még az I. fejezetben merült fel, hogy Környei Attila miért mondhatta erről az egyesületről (néhány más soproni egyesülettel együtt) hogy: „[...] minden szempontból stabilak voltak [...] és sokáig fennálló igényt elégítettek ki.”¹²⁶ hiszen mi már az egyesület történetének és jellemzésének alapos ismeretével rendelkezünk.

Az állítás első fele a stabilitásra kérdez rá, melynek részbeni megválaszolására az általános jellemzés során már kitérttem és megállapítottam, hogy az egyesület katolikus jellege, valamint „német” eredete mint identitásukat meghatározó közösségképző és megtartó szellemi tényező nagymértékben járult hozzá stabilitásukhoz. Szellemi tényezők mellett a stabilitásnak vannak azonban materiális elemei is. Ezek közül fontos tényező a pénzügyek kezelése. Erről pedig az egyesület oly részletesen kimunkált anyagi helyzetének ismerete alapján állíthatjuk, hogy a stabilitást a folyamatos, gondos pénzügyi munka alapvetően

¹²⁵ Schöberl 2021/a i. m. 38–42.

¹²⁶ Környei Attila: A soproni társadalmi egyesületek kutatása. In: Soproni Szemle 47 (1993) 4. sz. 379.

biztosította.¹²⁷ Adódott azonban néhány rendkívüli helyzet, amikor egy-egy adományozó, vagy például az épület felújításával otthonukat is megújító és működésüket megsegítő díszterem kialakításával a győri püspök, segítette meg az együletet.

Ez felvet egy manapság igen aktuális kérdést: Vajon a civil szervezet anyagi támogatói természetes, elfogadható elemei a rendszernek? Az egyletünknel mutatkozó esetekben igen, hiszen minden alkalommal arról volt szó, hogy ezek a támogatások a belügyminisztérium által elfogadott alapszabály szerinti működést szolgálták. Van azonban a stabilitásnak még egy másik materiális alapja is. Ez pedig az Új u. 28. számú Püspökház, ahol az egylet első öt éve után nyolcvan éven át tartósan otthonra talált, és ahol a stabilitást nagymértékben meghatározó egyleti belső élet, a klubélet zavartalanul folyhatott. Az egylet történetének ismeretében most válik világossá, hogy a vezetőségnek miért is volt annyira fontos ez a kérdés, hogy olykor erőn felül is fenntartásán, bővítésén, korszerűsítésén fáradoztak. Egy idő után ez a fáradozás tette lehetővé, hogy már nemcsak az egylet belső életére gyakorolt hatásán keresztül hozott stabilitást, de közös álmuk, egy katolikus kultúrház megteremtésével a nyilvános rendezvényeik lakósági igénye is ezt eredményezte.

Bármely egyesület stabilitásának egyik leglényegesebb eleme az a közösségképző potenciál, mely a taglétszám alakulásában mutatkozik meg. A taglétszám alakulását fentebb már részletesen tárgyaltam, az egylet közösségképző potenciálját pedig egy létszámgörbe segítségével plasztikusan be is mutattam. Ennek alapján állíthatjuk azt, hogy az egylet ismert működésének teljes tartományában mindig az alsó kritikus létszám felett, azaz stabil állapotban volt.

A stabilitásnak ezeken kívül lehetnek még olyan összetevői, melyeket itt részletesen nem tárgyaltam meg. Ilyen kérdés lehet például az egylet kapcsolatrendszerének teljesebb feltárása is. Ez azonban már egy külön tanulmányt igényelne.

Környei Attila állításának másik fele valamiféle olyan hosszan fennálló igényre kérdez rá, melyet esetünkben csak, és kizárólag ez az egylet (a Soproni Katolikus Kör és elődje a soproni katolikus olvasóegylet) tudott kielégíteni. Most már a korábbi fejezetekben részletesen leírt egylet történetének ismeretében erre a válaszra is vállalkozhatunk. Egy önszerveződő civil társaság mindig közös értékekből fakadó igényeken alapuló érdekek mentén tömörül, mely érdekeket célkitűzések formájában fogalmazznak meg. Ezeket a célkitűzéseket az egylet szabályzatainak tárgyalása során már megismertük,¹²⁸ és azt tapasztaltuk, hogy azok az idő folyamán módosultak, abban az értelemben, hogy egyre részletesebben kerültek kifejtésre.

Megalakuláskor az alapvető cél kettős. Egyrészt „erkölcsi iratok, s könyvek olvasása”, mely egy ismeret- és információs igényt – nyomtatott írásokból, könyvekből és újságokból megismerhető gondolatok és hírek iránti igényt – volt hivatva kielégíteni. Másrészt „kath. érzelmű férfiaknak társas életbeni egyesülése,” mely a közösségi élet megteremtésével egy jól elkülöníthető társadalmi csoport létrejöttét szolgálta. Ez az összetett igény

¹²⁷ Schöberl 2021/b i. m. 314–332.

¹²⁸ Schöberl 2020 i. m. 424–430.

– mint a tagok sajátos belső igénye – az egyesület nyolcvanöt éves történetében mindvégig markánsan és nagy nyomatékkal folyamatosan jelen volt. Gyakorlatilag ez az igény alakította a tagok belső klubéletének, de ugyanígy az egyesület rendezvényeinek tárgyi feltételeit. Ezeket korábban már részletesen bemutattuk és megállapítottuk, hogy ezen a területen jelentkező igény kielégítése érdekében történik szinte minden: az egyesület otthonának bérlése, majd a tulajdon megszerzése, a helyiségek, könyvtár, olvasó, játék- és díszterem berendezése, fenntartása, működtetése, rendszeres rendezvények tartása, végül egy katolikus kultúrház létrehozása, működtetése. A vezetőség saját értékelése és a költségek elemzése alapján állíthatjuk, hogy ezen igény kielégítése volt az egyesület működésében a leghangsúlyosabb elem, hiszen bevételeik több mint háromnegyedét erre szánták.

Az igények megjelenése az idők folyamán különösen a rendezvények területén mutatott jelentős változást. Miközben a rendezvények széles palettáján egyes elemek (hitéleti rendezvények, családi estélyek, szilveszteri farsangi mulatságok) alig változnak, addig a kezdetek kezdetén már meglévő társas élet utáni igénynek egy sajátos összejövetségi formája a felolvasás nagy változáson ment át. Ezt a változást (felolvasás, egyesületi estély, kultúrest) a rendezvények elemzése során már szintén részleteztem¹²⁹ és megállapítottuk, hogy azt a tagságának egy valóságos belső igénye váltotta ki, mely egyben szerencsésen találkozott egy releváns külső, társadalmi, a városi lakosság egy szélesebb rétegének igényével, amit aztán az egyesület rendezvényein való részvételükkel igazoltak is. Már ezt az igényt is kielégítő célkitűzést az 1904-es szabályzat így fogalmazta meg: „Sopron szabad királyi város és vidéke katolikus lakosai közt a kath. szellem és összetartozás érzetének élénkítése, a kath. irodalom és művészet pártolása a társas élet emelése, szórakozó társalgás...” A megfogalmazás pontosan megadja Környei állításának második felére is a magyarázatot. Ez az egyesület (a soproni katolikus olvasóegyesület és utóda a Soproni Katolikus Kör) és csakis ez az egyesület tudta tartósan, egész működése során végig, tagjainak a katolikus összetartozás, a katolikus irodalom és művészet, a katolikus társas élet és szórakozás utáni komplex igényt kielégíteni. Ezen igények kielégítésének intenzitását az egyesület folyamatosan növelte, úgy hogy csak a kivédhetetlen történelmi események hatásával magyarázható, hogy a lehetséges maximális intenzitás, vagy másképpen fogalmazva az egyesület virágkora, nem előbb következett be és nem tarthatott tovább.

¹²⁹ Schöberl 2021/a i. m. 37–40.

A brennbergbányai Bányászati Emlékház a település egyik legrégebbi épületében, az első brennbergi gőzgép egykori gépházában lett berendezve. Az utóbbi időben sajnos megromlott a műemlék jellegű épület állapota, s ez ismét ráirányította a figyelmet a történetére. Ez az épület fontos ipari műemlékünk (1. kép),¹ mivel hazai szénbányászatunk első gőzgépe működött benne a 19. század közepéig.

A szakirodalomban először Hamberger József egykori brennbergi bányaigazgató írt róla: „A kézivitla, a lójárgány egészen 1835-ig szerepelt és csak 1840. évben honosult meg itt a 32 méter mély Rudolf aknán szén szállításra, de leginkább vízemelésre berendezett 12 lóerejű gőzgép; mihez megjegyzendő, hogy a Rudolf aknán felállított ezen gőzgép Magyarországon az első, szén szállításra berendezett gőzgép volt, melynek üzeme csak 1856-ban (az utolsó 10 évben vízemelésre használtván) lett beszüntetve.”²

1. kép. A brennbergbányai Bányászati Emlékház, az egykori gépház ma (fotó: Kelemen István)

¹ Ezúton is köszönöm Kelemen István történész (Soproni Múzeum) sok segítségét.

² Hamberger József: A brennbergi szénbánya monográfiája. Sopron, 1885. 19.

Ezen rövid idézetben két problémát is felfedezhetünk: 1. Ha 1835-ig szerepeltek csak a lójárgányok és a gőzgép 1840-ben jelent meg, a köztük eltelt 5 évben vajon hogy oldották meg az aknaszállítást? 2. Egyértelműen bizonyítható, hogy egyes brennbergi aknákon a lójárgányokat még a 19. század második felében is használták. 1853-ban pl. még bányatérképen is jelöltek két lójárgányt az itt említett gőzgéppel párhuzamosan, mint arról később szó lesz.

Dr. Faller Jenő 1957-ben részletesen feldolgozta a témát és megállapította, hogy 1835-ben állították üzembe a gőzgépet. Faller idézi Novák Dániel 1835-ben megjelent írását: „...ezen brennbergi kőszénhegyben négy főbánya van s egy nagy nyílás, vagy bányatorok, mellyen hónaponként 30–40 ezer mázsa kőszén hozatik ki a világosságra egy gőzerőmű segítségével, melly egyszer s mind a vizet is a bányából szivattyúkkal kitakarította.”³

Novák egykorú írásából nem lehet kétséges, hogy 1835-ben, amikor a cikkét publikálta, egy gőzgép működött már Brennbergen s ez csak a Hamberger által is megjelölt 12 lóerős gőzgép lehetett, melyet Novák szerint is szállításra és vízelelésre egyaránt használtak. Érdekes még, hogy négy főbányát és a szállítóaknát jelöli meg, ami arra utal, hogy a szállítóakna, a „bányatorok” különálló volt területileg. A „négy főbánya”⁴ közül két újabb: a Rudolf-akna fejtése (Rudolphi Bau) és József-akna fejtése (Josephi Bau), és két régiebb: az Antal-akna fejtése (Antoni Bau) és Teréz-akna fejtése (Teresia Bau) lehetett a szállítóakna által kiszolgált üzem.

További bizonyítékként hozza az 1835-ös évszám mellett Faller, hogy *Drasche Henrik* bányamérnök, Brennberg 1856–1881 közötti albérlője, az *Oedenburger Zeitung* lapjain 1876-ban nyílt levélben felsorolt érdemei közt legnagyobb sikerének tartotta, hogy amikor 1835-ben megszűnt az ottani külfejtés és mélyművelésre tértek át, a szén szállításához gőzgépet alkalmazott, melyet a magyarországi szénbányákban addig nem használtak.⁵ Ezt annál is meggyőzőbbnek tekinthetjük, mivel amikor Miesbach Alajos – aki Drasche nagybátyja volt – 1835-ben átvette a bánya albérletét, ő már alkalmazásában állott, azaz valóban ott lehetett a gép felállításánál. Sőt, mint fiatalember, könnyen lehet, hogy ténylegesen ő javasolta Miesbachnak a gőzgép felszerelését. Ellentétben Hambergerrel, aki csak 1856-tól került Brennbergre, s Krätschmer Vilmos igazgató (műszaki vezető) alatt szolgálva, csupán 1876-tól lett a bánya igazgatója.⁶

Sajnos magáról a gépről semmi többet nem tudunk s az aknáról és gépházról is csak későbbi adataink vannak, melyeket a későbbiekben tárgyalunk. Utóéletéről Faller annyit tesz még hozzá, hogy miután 1856-ban eredeti helyén leszerelték, a Rahmer-árok

³ Faller Jenő: Az első gőzgép alkalmazása hazai szénbányászatunkban Brennbergbányán. In: Bányászati és Kohászati Lapok, Bányászati Lapok 90. (1957) 10–11. sz. 572–574. cikkének 4. jegyzetében idézi Novák Dániel: Honivezér 1835. munkájának vonatkozó részletét.

⁴ Mái jellemző sajnos, elsősorban a szakmán kívüliekre, hogy a konkrét akna, táró elnevezések helyett is előszeretettel használják az általánosabb értelmű „bánya” kifejezést. Jelen esetben az aknákat kell értenünk alatta.

⁵ Faller Jenő: i. m. 1957. 572.

⁶ Faller Jenő: A brennbergi szénbányászat úttörői III. Hamberger József 1834–1888. In: Soproni Szemle 12. (1958) 1. sz. 75.

új akna mélyítésénél helyezték üzembe, ahol a jelentkező nagy vízmennyiség legyőzésére akkor már egy további 25 lóerős gőzszivattyút is beszereltek.⁷

Pedig jó ideig csupán ez az egy gőzgép működött Brennbergen, s – mint Faller kutatásaiból tudjuk – a második, kisebb, csupán 4 lóerős gőzgépet csak 10 évvel később, 1845-ben szerelték fel vízemelés céljaira a bányánál. Hivatkozik a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 1853. évi jelentésére is, mely feljegyezte, hogy az évben Brennbergen két lójárgány mellett egy 10 (nyilván elírás a 12 lóerős helyett) és egy 4 lóerős gőzgép volt üzemben, melyek közül az első az akna-szállítást, második a vízemelést szolgálta. Azt, hogy hol volt ez a kisebb gép felszerelve, s sajnos nem tudjuk.

A régebbi és újabb szerzők mind elfogadták eddig Hamberger meghatározását, miszerint a gőzgép a Rudolf-aknán lett felszerelve. A leírások és térképek adataiból azonban nem ez tűnik ki. Vegyük azonban sorra a szerzők vélekedéseit!

Id. Reményi Viktor tulajdonképpen átveszi Hamberger adatait, de kiegészíti azzal, hogy „1825-ben mélyítik le a 31 m mély a Rudolf-aknát⁸ (nem tér ki arra, hogy kettő volt, régi és új). A kézijárgánnyal⁹ való szállítás helyébe a lójárgány lép. Ettől az időtől kezdve gyakran találkozunk a „*Göppel Schacht*”¹⁰ elnevezéssel.” „A Rudolf-aknához egy 150 m hosszú ún. Riesenstollent hajtának”¹¹ Ez a létesítmény fontos lesz szempontunkból is, de meg kell jegyezni, hogy ebből a szállítótárból az 1825-ös térképen – mely a felszíni létesítményeket mutatja csak – csupán a tárószáját jelölték. Faller tanulmányában külön foglalkozik a Rudolf-aknával,¹² s leírja, hogy 1824-ben említik először és a két Ó-brennbergi külfejtés közti helyét a Hasenauer Márton „Copie der Carte von Brennbereg” feliratú, 1824-ben készített térképéről¹³ ismerjük. (2. kép).

Azt is tisztázza, hogy semmiképp sem keverendő össze az 1834-ben mélyített Új Rudolf-aknával (*Neue-Rudolfi-Schacht*), mely előbbitől délre feküdt s pontos helyét a Hasenauer Márton 1825 októberében készített „*Situations-Plan des durch die Brennbereger Gewerkschaft von der Kön. Freystadt Oedenburg abgelösten Waldgrunde*” feliratú térképen találjuk pótlólag föltérképezve.¹⁴ Ahol tehát a Régi Rudolf-aknához hasonlóan az Új Ru-

⁷ Faller Jenő: i. m. 1957. 573. Annyit hozzá tehetünk, hogy ez alkalmasint az Erzsébet-akna lehetett.

⁸ Reményi Viktor id.: Brennbergbánya története 1759–1933. Sopron, 1935. 19.

⁹ Kézijárgány nem létezik, bizonyára kézi vitlát akart írni id. Reményi.

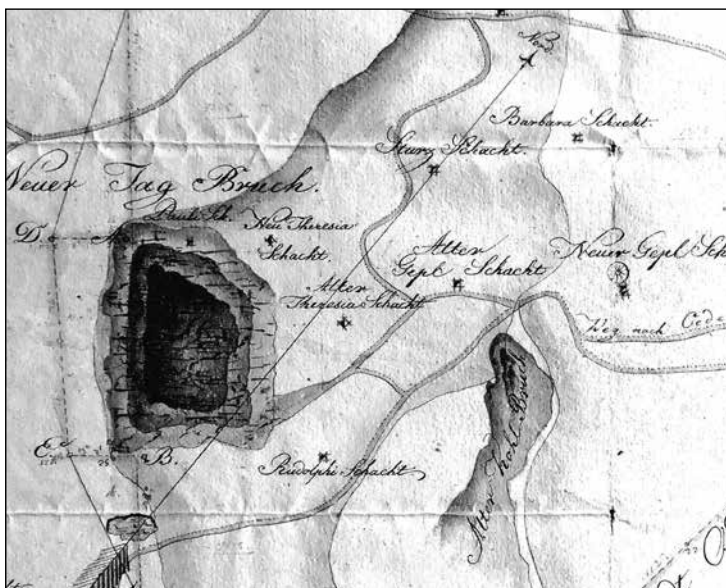
¹⁰ A brennbergi térképeken az azonos értelmű „Gepl”, „Gapel” variánsokat használják a lójárgány megjelölésére. Tény, hogy a *Hasenauer Marton* „Copie der Carte von Brennbereg” feliratú, 1824-es térképen már szerepelnek ilyen elnevezések. (A későbbiekben csak 1824-es térkép.) Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (MNL GyMSM SL) IV. 1003d Fasc. XXV. No. 3532 Bnn; Faller Jenő: Brennbergbánya régi térképei. In: MTA Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei 8. (1953) 3–4. sz. 548. 6. sz. térkép.

¹¹ Reményi Viktor id.: i. m. 1935. 19. az ún. Riesenstollen megjelölés nyilván a szállítótárból fogalmát takarja lásd még 15. jegyzet.

¹² Faller Jenő: i. m. 1957. 273. 5. jegyzet.

¹³ 1824-es térkép, Faller Jenő: i. m. 1953. 548. 6. sz.

¹⁴ A későbbiekben csak 1825-ös térkép. MNL GyMSM SL Sv T 138; Faller Jenő: i. m. 1953. 549–550. 7. sz. térkép; Faller Jenő: i. m. 1957. 273. 5. jegyzet. A térképen jól látható, hogy a többi bejegyzéstől elütő színű jelölése.

2. kép. A Rudolf-akna első ábrázolása. Részlet Hasenauer Márton „Copie der Carte von Brennbérg” feliratú, 1824. évi térképéről

dolf-aknát is egyértelműen a két külfejtés közé teszi, ahol az valóban megtalálható is volt! Viszont Faller a régebbi Rudolf-aknát azonosítja a gőzgéppel felszerelt aknával. Környei Attila azt írta: A 12 lóerős gépnek a telep közepén az óriás szállítótároló¹⁵ (Riesen Stollen) vonala mellett telepítettek új szállítóaknát és emeltek gépházat. Ez a szállítóakna a tőle délkeletre fekvő Rudolf és nyugatra levő József bányák mezejét szolgálta ki, az onnan kikerülő szénmennységet és vizet emelte a felszínre 1856-ig.¹⁶ Környei ezen megállapításával egyetérttek, hiszen az, hogy kiszolgálta a Rudolf-akna bányamezejét, még egyáltalán nem jelenti azt, hogy azonosítani kellene a Rudolf-aknával! Megállapításában persze némi ellentmondás is felfedezhető: ha ugyanis a Rudolf-akna – melybe a gőzgépet beépítették – már 1824-ben le lett mélyítve, akkor aligha kellett új szállítóaknát telepíteni Riesen-tároló vonala mellett. Mindazonáltal érdekes, hogy a szövegben Környei mindig *Maschinhaus*nak, szállítóaknának nevezi, s csak a térképen levő alaprajz alá írja, hogy Ru-

¹⁵ Az óriás tároló, óriás szállítótároló magyarítások félrevezetőek, a Riesen egyfajta nagyobb méretű csille elnevezése volt, mellyel a hosszabbtávú szintes szállítást megoldották (Ld.: *Reményi Viktor: Brennbérgbánya*. In: *A magyar bányászat évezredes története II.* OMBKE Budapest, 1996. 60–91.; *Szemán Attila: Szintes szállítás a magyarországi ércbányászatban a kezdetektől a 19. század derekáig*. Rudabánya, 2003. 52–54.). A Riesen Stollen tehát csupán annyit tesz, hogy „Riesen”-el történő szállításra berendezett tároló. Magam részéről egyszerűen „szállítótároló”-nak fordítom. Viszont tulajdonnévként a Riesen-tároló elnevezést használom.

¹⁶ *Környei Attila: A brennbergi bánya és munkásmozgalom vázlatos története*. In: *Soproni Szemle* 22. (1968) 3. sz. 201.

dolf-akna gépháza (*Maschinhaus*)¹⁷. Ez annál is furcsább, mert ezen a térképen a felirat egyértelműen csak „*Maschin*”. Ez talán nem tűnik fontosnak, ámde mégis jelentőségteljes, mert így az aknát, a szállítógépet és a gépházat is jelölheti, míg a „*Maschinhaus*” csak a gépházat. Környei szövegbeli szóhasználata azonban mindenképp bizonytalanságra utal.

Sok újat hoz Reményi Viktor leírása: „1825-ben mélyítették az első Rudolffi-aknát, amely 26 m mély volt és az alsó 12 méteres telepben volt, majd ennek lefejtése után az Új Rudolffi-aknát. Ez már 32 m mély volt, és ebből 20 m-t fedüben hajtottak ki.” „A Riesentáró szintjére mélyített Riesens-légaknának (*Riesen Wetter Schacht* – Sz. A.) a későbbiekben a szállítás terén jutott fontos szerep; előbb mint járgányos akna, később pedig Rudolf-akna néven (tehát ezen a néven már legalább a harmadik) az akkori bánya fő szállítóaknája volt, ahol 1840-ben üzembe helyezték az első gőzüzemű aknaszállítógépet.”¹⁸ Egyetértek azzal, hogy az egykori Riesens-légaknával azonosítható a szállítóakna, melyet eredetileg a szállítótáróra mélyítették és annak szellőztetésére létesítettek. Az 1825-ös térképen jól látható ennek jelzése, s ott csak a kettős kereszttel, egy osztályos aknaként jelölik. (3. kép)

3. kép. Részlet a „*Situations-Plan des durch die Brennberger Gewerkschaft von der Kön. Freystadt Oedenburg abgelösten Waldgrunde*” 1825. térképről

¹⁷ Környei Attila: i. m. 1968. 200.

¹⁸ Reményi Viktor: i. m. 1996. 64–65.

Nyilvánvaló, hogy ennek a kis aknának jelentős felbővítésére, átépítésére volt szükség, hogy annak szállítóaknakénti alkalmazása lehetséges legyen. Ugyanazon a szállítótáron helyezték tehát el, mint amelyiket a Rudolf-aknához hajtottak. Ez az akna viszont már nem tartozott a Rudolf-akna fejtési területéhez, sőt az *Alte Tagbruch*, azaz a Régi Külfejtés túoldalán feküdt, vagyis egy egész külfejtés is elválasztotta Rudolf-akna fejtésétől, azaz a Rudophi Bautól! Semmiképp sem hívhatták tehát Rudolf-aknának. Bizonyára Reményi is érezte az ellentmondást, ezért igyekezett tisztázni a két Rudolf-akna mibenlétét, és meghatározta mélységüket, mélyítésük idejét. Ez nagyon fontos, hiszen a 32 m-es akna-mélység, mely adatot a szállítóaknára Faller is megjelölt, valójában az Új Rudolf-aknára vonatkozik, s amitől, mint a gőzgép helyétől, mindkét szerző elhatárolódott. Faller egyértelműen a régebbi Rudolf-aknára vonatkoztatta, de Reményi tisztán látta, hogy az nem lehet a gőzgépes szállítóakna. Ebből persze az is adódik, hogy a szállítóakna mélységére jelenleg nincs adatunk, bár valószínűleg a hozzá közelebb elhelyezkedő régi Rudolf-aknáéhoz lehetett hasonló, hiszen egy szállítóakna kötötte őket össze. Viszont az elnevezésben Reményi mégis – jobb híján – a Rudolfhoz ragaszkodott, de azzal a megjegyzéssel, hogy „ezen a néven már legalább a harmadik”. Nem volt ugyan teljesen pontos, mert az első Rudolf-aknát – mint azt Faller kimutatta – 1824-ben mélyítették és a gőzgép 1835-os telepítéséről sem vett tudomást, de – jó gyakorlati bányászati szakemberként – mégis komoly előrelépést tett a szállítóakna azonosításának ügyében.

A szállítóakna további életére fontos megállapítást tett még id. Reményi: „A Rudolf-akna tekintélyes szénmezeje 1846-ig szolgálta a termelést. Az aknát még több évig, 1856-ig tartották fenn, a szállítógépet pedig vízemelésre használták.”¹⁹ Már említettük, hogy a gőzgéppel felszerelt szállítóakna több fő bányaterületet szolgált ki. Valamiképp tehát centrális helyet kellett elfoglalnia, hogy ezt a feladatot gazdaságosan elláthassa. Az, hogy Rudolf-akna volt a brennbergi bányászat legnagyobb aknája és a hozzátartozó terület, a Rudolf fejtés (Rudolphi Bau) volt a legnagyobb szénvagyonú a Teréz-, Antal-, József-aknákkal összevetve²⁰ nem változtat azon, hogy ez a terület a Régi Külfejtés másik oldalán feküdt. Ezek az aknák ugyan láthatók már az 1825-ös Hasenauer térképen, de a jól elkülöníthető területek a Franz Loos által felvett Karte des Brennberger Steinkohlen Bergbaues 1842.²¹ térképen még szemléletesebbek. Ezt, mint a legjobb térképet, egyébként Miesbach Alajos a bánya akkori bérlője küldte meg 1842. január 12-én Sopron város tanácsának, közölve, hogy az a bánya legújabb és legjobb térképe. (4. kép)

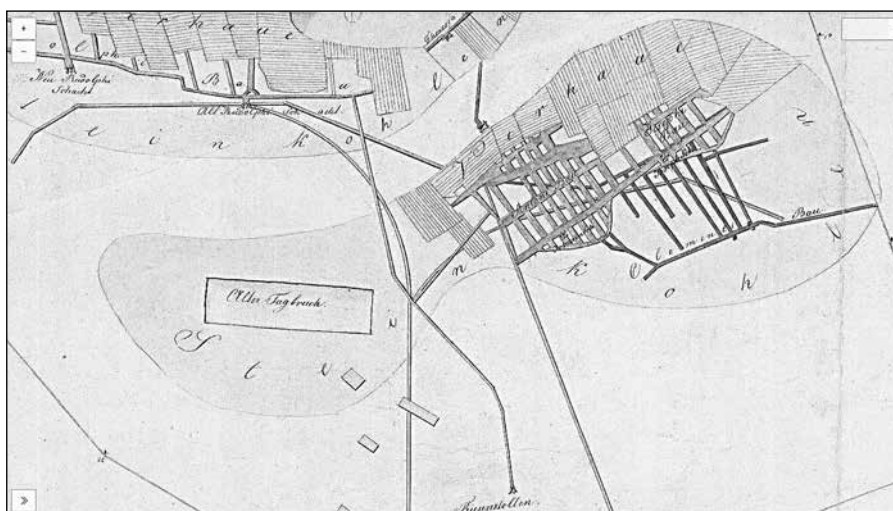
Miesbach levelére Hasenauer Márton városi mérnök írt pár sort, s jelentette a tanácsnak, hogy az új térkép helyes, annak mérési adatait ellenőrizte s teljesen megegyeznek 1825. októberben készített térképével s csupán azt kifogásolta, hogy a térképen helytelen az „Új-külfejtés” felirat, tekintve, hogy a bánya külfejtése már régen megszűnt és csak mélyműveléssel dolgozik.²² Ezen megjegyzés fontos, mert a földalatti művele-

¹⁹ Reményi Viktor id.: i. m. 1935. 19.

²⁰ Faller Jenő: i. m. 1957. 552.

²¹ MNL GYMSM SL Sv T 140 jelzetű térképe. Franz Loos „Karte des Brennberger Steinkohlen Bergbaues” 1842.

²² Faller Jenő: i. m. 1953. 554.

4. kép. Részlet a „Karte des Brennerger Steinkohlen Bergbaues” 1842-es térképről)

tek részletes és pontos ábrázolása mellett a régi külfejtés (*Alte Tagbruch*) már nem oly pontosan és inkább csak elméleti módon lett egy szabályos téglalap formában jelölve. Érdeemes kicsit foglalkozni ennek a földalatti bányászat tekintetében szépen megrajzolt, pontos térképnek a készítőjével is. Faller még Loosy Ferencről tud, ami – tekintve a megyebeli Lózs helynevet – kézenfekvőnek látszott, s tény, hogy a záró „s” betűjének vége le van húzva, amitől „y”-nak tűnhet. A térképen azonban a „Gezeichnet von Franz Loos / Aloys Mießbachschen / Bergeleven / am 3. Jänner 1842” név, ill. felirat szerepel, azaz Loos Ferenc bányász, Mießbach Alajos bányás/gyakornoka készítette azt. Bizonyára azonos Loos Ferencel (Loos, Franz), aki a Selmeci Bányászati Akadémia²³ első éves hallgatója volt 1838/39-ben. Ekkor 19 éves volt és Morvaországban született. Az erdészek ugyan erdészként tartják számon,²⁴ de a neve mellé írt „Bergeleve” megjelölés nem hagy kétséget bányászati képzettségét illetően, s mellesleg a földalatti tereket részletesen és szakszerűen ábrázoló térképe is bizonyítja ezt. Igaz azonban az is, hogy később az ausztriai Wattensben erdészként helyezkedett el.²⁵ Ez azonban egyáltalán nem meglepő, mivel ebben az időszakban a bányász hallgatóknak kötelező volt az erdész tárgyakból is vizsgázniuk, azaz sokoldalú szakemberekké váltak. Miesbach bizonyára büszke volt rá, hogy ilyen kiváló képzettségű munkatársa van, ami dicséret közléséből is kitűnik.

²³ Korabeli elnevezései: Academia Montanistica, k.k. Bergakademie.

²⁴ Az erdészeti felsőoktatás 200 éve (alias Erdészeti Almanach) 3. kötet. Szerkesztőbizottság elnöke: *Albert Levente*. Sopron, 2008. 54.

²⁵ *Faller Gusztáv*: Selmeczi m. kir. bányász- és erdész-akadémia évszázados fennállásának Emlékkönyve 1770–1870. Selmecz, 1871. 161. 1939-es iratkozásnál a bányászok közt sorolja fel. A „Jelenlegi vagy utolsó hivatala” rovatban azonban a „Cs.k. erdész Wattens” bejegyzés található.

A térkép keletkezési korából és földalatti művelés ábrázolásában valóban kiválóan szakszerű voltából egyértelműen következnék, hogy meg kellene találnunk rajta a működő szállítóaknát. Mindazonáltal ezen a térképen, melyen még a név nélküli segédaknák is jelölve vannak, a fő szállítóaknát, vagy másként gépaknát egyáltalán nem jelölték. Igen furcsa körülmény ez, s mivel Miesbach maga küldte a térképet, lehetetlen, hogy ne tudott volna annak hiányosságáról a már majd hét éve üzemelő szállítóaknát illetően. Ez utóbbi egyébként Hasenauererről sem feltételezhető. Az sem lehetséges, hogy a gép eredetileg valamelyik Rudolf-aknán üzemelt volna, s csak később helyezték volna át a ma ismert helyre, egyrészt, mert azok a pontos térképen csak kétosztályosak, s egy szállítógéphez feltétlenül háromosztályosnak kellett lennie egy aknának, másrészt aligha lehetséges, hogy egy ekkora munkáról ne adtak volna hírt valahol. Esetleg Miesbachnak valamilyen érdeke fűződhetett ahhoz, hogy ne tetesse rá a térképre? Bizonyos, hogy ez a térkép, azaz ennek hiányossága sokban felelős az akna a későbbi kutatók általi téves meghatározásában.

A térképen mindamelllett jól látható a Riesen Stollen megnevezésű szállítóvágat, melynek Régi Külfejtéstől É–ÉK-re levő részén helyezhető el a szállítóakna.

A szállítóaknát először az 1850-es évek térképein találjuk meg. Ilyen a Környei által közölt térképrészlet,²⁶ melyről annyit ad meg: A Rudolfakna gépháza (*Maschinhaus*) 1850 körüli térképen.²⁷ A térképen vágott tollal van berajzolva a gépház (*Maschin*) és a mellette levő kovácsműhely (*Schmied*) alaprajza. Ezekben néhány válaszfal is jelölve lett. Az alaprajzok jóval nagyobb léptékűek, mint maga a térkép, ezért esetleg későbbi bejegyzésként kerülhettek rá (5. kép).

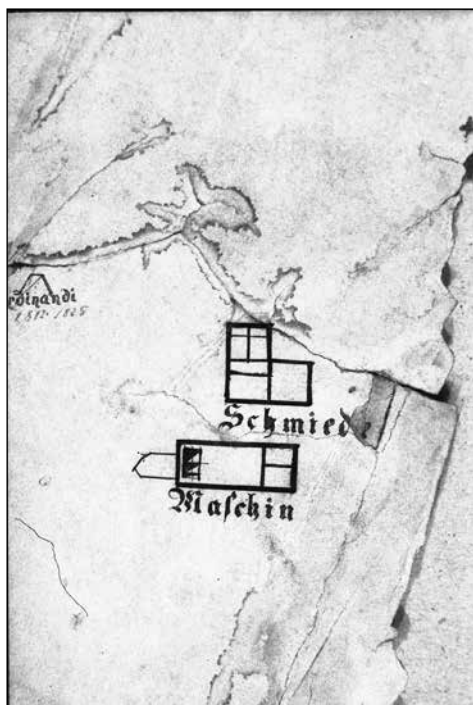
Egy másik, hasonlóan ismert térképen²⁸ elnagyoltabb módon, de ezek az aknák és láthatók, csak a Rudolfi-akna neve előtt az „alt” szó is szerepel (6. kép).

Tehát térképfelirati bizonyíték is van rá, hogy a Régi Rudolf-aknával, s következőképp a mintegy 70 m-rel még távolabbi Új Rudolf-aknával sem lehetett azonos a szállítóakna. További érdekesség, hogy mindkét térképen az aknaház – ami az aknaszállítógép miatt egyszersmind gépház is – mellett látható egy másik L alakú alaprajzú épület is, ami a „*Schmied*”, azaz kovács, kovácsműhely jelentésű felirattal lett ellátva. Az aknaépületet ábrázoló térképek mindegyikén, így az 1850 körülieken és az 1853-ason is láthatjuk ezt. Semmi okunk feltételezni, hogy ez nem a kezdetektől volt így. Sőt, erősen valószínű, hogy ez a kovácsműhely a gőzgéppel és annak gépházával egy időben épülhetett, és pedig az aknaszállítógép folyamatos karbantartására, javítására. Ezt a bánya főszállítóaknájának jelentősége és a gőzgépek működése mechanizmusa, jellemzően gyakori meghibásodásai

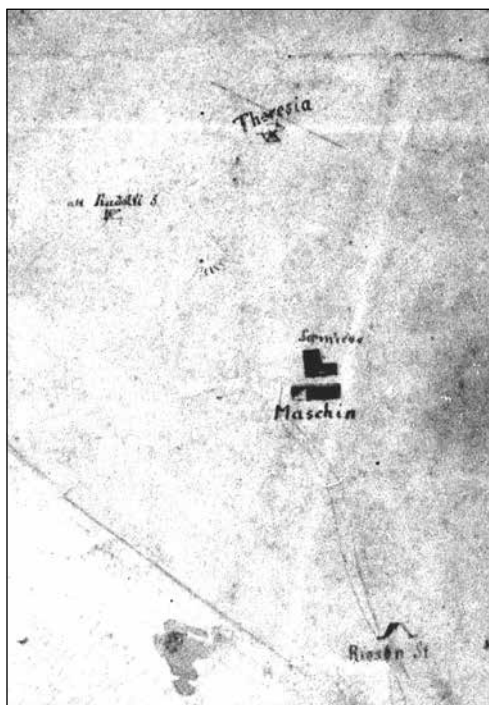
²⁶ Környei Attila: i. m. 1968. 200.

²⁷ Soproni Múzeum Fotótár (SOM-AF) 10625 A Soproni Múzeum Adattárában is csak annyit találtam róla, hogy SÁL (Soproni Állami Levéltár) Brennbérg. Nem sikerült azonban eddig megtalálni az MNL GyMSM SL gyűjteményében sem. A Soproni Múzeum Adattárában levő archív fotó, melyet 1968-ban Adorján Attila, az egykori Liszt Ferenc Múzeum, ma Soproni Múzeum fényképtárának egykori vezetője készített, azonban tanulmányozásra és közlésre alkalmas. Bolodár Zoltánnak, a Soproni Múzeum Történeti Fényképtára vezetőjének köszönöm a sok önzetlen segítséget.

²⁸ SOM-AF10626 A 26. sz. jegyzetben foglaltakkal azonos értelemben.

5. kép. A szállítóakna és gépház alaprajza 1850 körüli térképen

6. kép. A szállítóakna és gépház alaprajza, és környezete a Régi Rudolf-aknával 1850 körüli térképen

egyértelműen szükségserűvé tették. Ez az épület az aknaházhoz hasonlóan ma is áll, és jelenleg lakóház szerepét tölti be.

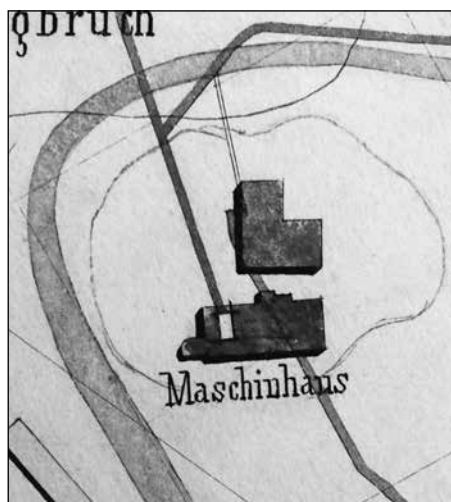
Létezik még két 1853-as brennbergi térkép is, s ezeken is megtaláljuk a szállítóaknát. A Soproni Múzeum Központi Bányászati Múzeumban található 1853-as brennbergbányai térképen²⁹ egyértelműen ábrázolták, hogy a gépház (*Maschinhaus*) és a benne jelzett akna egyaránt a régi külfejtés Rudolf- és Teréz-mezőkkel ellentétes ÉK-i oldalán található és a Riesen-táró, azaz az akkor használt szállító táró, épp az akna alá vezet be, de annak a Rudolf-akna fejtésétől (*Rudolphi Bau*) messzebb ÉK-re levő szakaszán található. (7. kép)

A szállítóaknáról így mintegy 60 m szállítótáró szakasz után lehet elérni a Rudolf-fejtést és a fejtésben tovább mintegy 60 m-es szakasszal az, ekkor már egyetlen jelölt aknát, az Új-Rudolf-aknát. Ezt erősíti a már említett, Loos-féle 1842-es térképen Riesen Stollen és a Neuer Erbstollen névvel jelölt tárók helyzete is, melyek egyike a szállítótáró, azaz Riesen Stollen helyzete alapján egyeztethető az 1853-as térképen levővel. Igaz, hogy ezen a térképen nincsen feliratozva a táró, csupán berajzolva. Ez a szállítótáró egyszerűen az altáró szerepét is betölthette, mert a térképen egyértelműen jelzik a tárószájon

²⁹ Soproni Múzeum KBM T.2022.1.1. ltsz, a későbbiekben KBM térképeként hivatkozom rá.

7. kép. A Maschinhaus és akna elhelyezkedése Részlet a Brennberger Steinkohlenwerkes c. térképről

8. kép. A Maschinhaus és kovácműhely kinagyítva Részlet a Brennberger Steinkohlenwerk c. térképről

kifolyó vizet. Ezen a térképen, melynek méretaránya $M=1:2000$, szépen le van rajzolva a „Maschinhaus” feliratú épület. (8. kép)

ÉNy–DK tájolású (a jelenlegi bejárat ÉNy-on van). Ennek méretei: Hossza: 21 m, szélessége: 9 m Az épület mai bejárata felől jobb oldalon (DNY-i oldal) 5 m-től 10 m-ig egy 2 m mélységű kiugrás figyelhető meg, melynek, a ÉNy-i végén egy négyzetes, $2,5 \times 2,5$ m-es vastagodás látható. E utóbbi alighanem a kazán kéményével azonosítható, s az épület falában máig látható fűtésnyílás magasságában lehetett. Az épület hátsó részében található szögletes akna, mely még nyilvánvalóan fabiztosítású volt, s belvilága 4,5 m hosszú és 2,5

m széles lehetett. Az épület akna felőli végén egy 3,6×3,6 m-es, lekerekített sarkú kiöb-
lősödés is látható, mely a több térképen is visszaköszön. A mellette levő L-alakú kovács-
műhely ÉNy-i hosszabb oldala 14 m, míg a DK-i hosszabb oldala 15 m hosszú. Az ÉNy-i
rövidebb oldal 8 m, míg a DK-i 7,6 m.

Többet és egyszerűsre kevesebbet találunk a Környei Attila által közölt, de a le-
véltárban megtalálni nem sikerült térképen.³⁰ Ennek a térképnek a kora Környei datálása
szerint 1850–1860 közé tehető. A vágott tollal rajzolt alaprajz alá a „*Maschin*” feliratot
helyezték. Az épület ÉNy-i oldalától számítva vékonyabb választó falakkal mintegy 6
m-nyire egy helyiség lett leválasztva, amit keresztbe is elválasztottak egy fallal. Ez nagyjá-
ból megfelelhet a mai bejárattal szembeni nagyobb helyiségnek, melyet még keresztben
is asszimmetrikusan elválasztottak. Az épület DK-i végében itt is jelölik az aknát, de a
bányászati jelölési módnak megfelelően itt a három osztályt is jelzik, ami reális egy gépi
hajtással is ellátott aknában. Azaz a járó-, szállító- és műosztályt biztonsági szempont-
ból kötelező elválasztani, s a gépeknek külön osztályt hagyni, ami a műosztályt jelenti.³¹
A lekerekített végű kiugrás itt is látható a DK-i oldalon, s az, hogy azt jóval vékonyabb
vonallal rajzolták be, mint akár a válaszfalakat, arra utal, hogy valami ideiglenes anyagból,
valószínűleg fából épített részről van szó.

Az aknaépületet ábrázoló térképek mindegyikén, már a legkorábbiakon is, láthatjuk
a mellé telepített, L alakú alaprajzú másik épületet, mely a mai napig megtalálható. Ennek
elnevezése a „Schmiede”, azaz kovácsműhely két térképen látható. Maga a két építmény
azonban többön, így az 1853-ason is. Semmi okunk feltételezni, hogy ez nem a kezdetek-
től volt így.

Egy nagyobb méretű, ugyancsak 1853-as áttekintő térképen³² ugyanezt a tárót ábrá-
zolták, de itt feliratozták is: a Riesen Stollen megjelölést kapta. (9. kép)

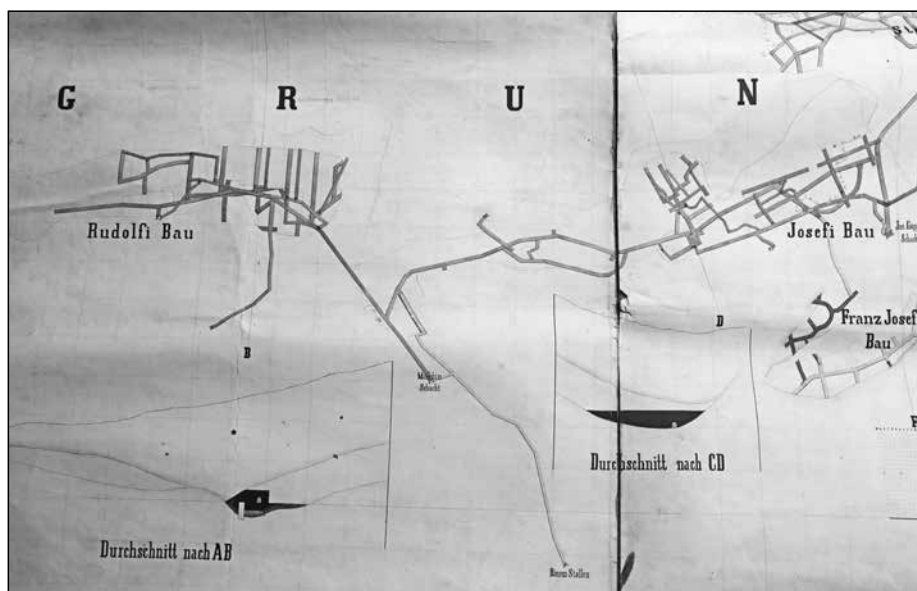
Ezen a térképen viszont csak a *Maschin Schacht* felirattal ellátott aknát vették fel, s
az épületet nem ábrázolták. Az altáró mindkét térképen hiányzik, s talán ekkor már nem
is volt meg, meglehet 11 év alatt talán összeomlott és nem újítták meg. Az KBM tér-
képén ábrázolt táró végén (amire a nagyobb térképen a Riesen Stollen elnevezést írták)
viszont egyértelműen jelölték a belőle kifolyó vizet, tehát az a vizet is levezette, azaz az
altáró szerepét is betöltötte. A Környei Attila által részletben közölt és nagyobb környe-
zettel is kifényképeztetett³³ két 1850–1860 körülnek nevezett térképek aknaelhelyezései
is ezt a helyzetet mutatják. Ezekon a térképeken már látható a gözgéppel felszerelt akna

³⁰ SOM-AF10 625.

³¹ *Delius, Christoph Traugott*: Anleitung zu der Bergbaukunst... Wien, 1773. Magyar változata: Bevezetés
a bányatan elméletébe és gyakorlásába... OMBKE. Budapest, 1972. 281–295. §. 155–165.

³² MNL GYMSMSL Soproni Levéltára XI.1. 4. doboz 99. sz. *Betriebkarte des Brennberger Steinkohlenwerkes
vom Jahre 1853*.

³³ *Környei Attila*: i. m. 1968. 200. Környei, noha általában precízen hivatkozik forrásaira, ebben az esetben
sajnos csak a Soproni Állami Levéltárt nevezte meg. Feltehetően azért, mert kutatásának időszakában ezek
a térképek még nem voltak beszámozva. Ezért sajnos nem sikerült ezeket eddig megtalálnom a Soproni
Levéltárban. A Soproni Múzeum Fotótárában a 10625 és 10626. számok alatt található a régi fekete-fehér
felvételek.

9. kép. Maschinschacht és környezete *Betriebskarte des Brennberger Steinkohlenwerkes vom Jahre 1853* c. térkép részletén

épülete, de mindegyik esetben „Maschin” megnevezéssel, ami az akna közszájon forgó megnevezése lehetett. Azonban ez aligha lehetett az akna hivatalos neve. Egyrészt, mert az aknagéppel ellátott akna egy bányaterületen belül óhatatlanul változik, hiszen a lefejtett területek után újabb széntelepeket kellett keresni, s így óhatatlanul más aknára kellett a gépet is átszállítani. Azaz előre láthatóan csakis ideiglenes név lehetett volna. Erre jól rámutat az 1856-os (vagy 1870-es?), kataszteri térkép,³⁴ melyen a „Maschinenschacht” elnevezéssel már a Rahmer-árokhoz tartozó, a későbbi sportpálya mellett levő Erzsébet-aknát jelölték. Az Erzsébet-akna elnevezés azonban itt sem szerepel. Másrészt teljesen rendhagyó lenne a magyarországi akna elnevezési szokások körében, ahol az uralkodó, a tulajdonos, valamely szent, később pedig esetleg a mélyítő brigád nevét adták ezeknek a létesítményeknek. Ez utóbbi különösen az újabb brennbergbányai akna, táró stb. elnevezések közt szokásos (10. kép).

³⁴ A maps.arcanum lapján 1856-os évszámmal lett a térkép soproni része feltüntetve. <https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1824976.0898200658%2C6045101.5663232785%2C1861341.0060267386%2C6058879.340671681> Ugyanennek a térképnek színezetlen változatát más helyen 1870-esnek határozzák meg. MNL Országos Levéltára (OL) S 78 Térképek (1786–1948) S Kataszteri-gyűjtemény (1786–1948) S – Térképtár 46. lap 1870. <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/17634/view/?pg=45&bbox=-1651%2C-7231%2C10525%2C-231> Az Erzsébet-akna mélyítésének időpontjára nem találtam határozott adatot, de közvetetten 1857-re utalnak. A térképen azonban határozottan jelölték a *Stefani Schacht*ot is, tehát a *Maschinenschacht* csak az Erzsébet-aknát jelölheti.

10. kép. A Maschinenschacht megnevezéssel szereplő Erzsébet-akna és megnevezés nélküli egykori szállítóaknának, Sopron kataszteri térképének részlete 1856.

Bizonyos, hogy volt saját elnevezése ennek a szállítóaknának, melyet azonban semmiképp sem nevezhettek Rudolf-aknának. Bár a Ferenc-akna elnevezés jelenleg kevésbé ismert, bizonyítékaink vannak rá, hogy ez az elnevezés az akna tényleges neve. Ez pedig nem más, mint a „Jelentés a brennbergi kőszénbányáknak a természetvizsgálók által aug. 13-kán történt meglátogatásáról”, amit Pettko János selmecebányai professor, a kongresszus időszakában még mint tanársegéd írt:³⁵

„I. A kirándulás és fogadás. A kirándulás délutáni két óraker történt, és a résztvevőknek számát közel 200-ra becsülhetni. Annyian és oly rövid idő alatt a bányát sok sikerrel természetesen nem látogathatták. – Mózár durranások közt léptek a bánya körébe, és annak haszonbérője Miesbach Alajos által fogadásukra igen czélszerű rendeletek valának megtéve; ő maga a vendégeket üdvözlendő, személyesen szíveskedett megjelenni, és tisztviselői, úgy mint Drasche Henrik, Szabó Károly és Regner Vincze, minden a bányakörében látni valót megmutogattak, német előadásait pedig Arányi Lajos tanár megmagyarázta.

Először az úgynevezett **Ferenc aknához** (kiemelés tőlem Sz. A.) és annak gőzerőművéhez, azután pedig az úgynevezett óriási tárnán (Riesenstollen) a bányába vezettettek a vendégek, melynek egész hosszában egy-egy ölnyi távolságban

³⁵ A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. augusztus 11–17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Szerk.: Halász Gejza. Pest, 1863. 165–167. Pettko ezután az időpont után hamarosan tanár lett Selmecebányán.

egymástól mécsék égtek; több helyen az alkalomhoz illő transparent magyar felírások valának láthatók. Készen áll a vendégek könyve is, melybe a látogatók neveiket beírhatták ...”

„A kiszállítás három akna által könnyebbítettik; úgymint Rudolph, Ferenc és József aknája által. A közepsőnél gőzerőmű van felállítva, mely a haszonbérő Miesbach Alajos dicséretére legyen mondva, honunk köszénbányáinál legelső vala. Használtatik pedig mind vízemelésre, mind kőszénzállításra. A kőszén fejtésének helyéről vasúton 10 mázsát tartó szekerekben szállítatik az akna alá, melyek tartalmukkal együtt a gőzerőmű által ki-vonatván, ismét vasúton szállítatnak a rosthoz, a hol a kőszénnek nagyja az aprajától elválasztatik.”

A leírásban utalt *Brennbergi szénbánya emlékkönyve* a Soproni Levéltár tulajdonában van,³⁶ 21–24. lapjain írták alá, minden oldalon szépen festett fejléc alatt: „A / Magyar Természettudományi Társaság / Bánya Látogatása / 1847 év Kisasszonyhó 13-kán / F. Drétomai Pettko János helyettes tanító selmeczi k. bányászakadémián” (így!)³⁷

Pettko mindenképp jeles bányászati szakembernek számít, s jelenléte a konferencián kétséget kizáró. Ezért el kell fogadnunk a Pettko leírásában található Ferenc-akna elnevezést, bár a régi brennbergbányai térképek nem mutatnak ilyen elnevezést. Ferenc-tárót (Francisci Stollen), melyet Faller Ferenc altárónak nevez, találunk már az 1824-es Hasenauer-térképen, igaz, hogy csak annak tárószája lett jelezve. Ezt Faller már régi, azaz már régebben létező műveletnek tartja 1824-ben, s beomlásáról ad hírt az 1825-ös Hasenauer-térkép. Ez a táró nevét valószínűleg I. Ferenc osztrák császár és egyszersmind magyar király után kapta nevét, aki személyében is meglátogatta a brennbergi bányát és ott saját kezével szén is fejtett 1797-ben, persze akkor még német-római császári és magyar királyi minőségében. Később is támogatta az itteni bányászatot, és így került 1802-ben a kincstár tulajdonába. Ezt összevetve az 1835-ben gőzgéppel felszerelt és alighanem a légakna felbővítése után újonnan megnyitott szállítóakna jelentőségével, valamint azzal, hogy I. Ferenc uralkodásának utolsó évében járunk, nagyon is érthető és kézenfekvő a Ferenc-akna elnevezés.

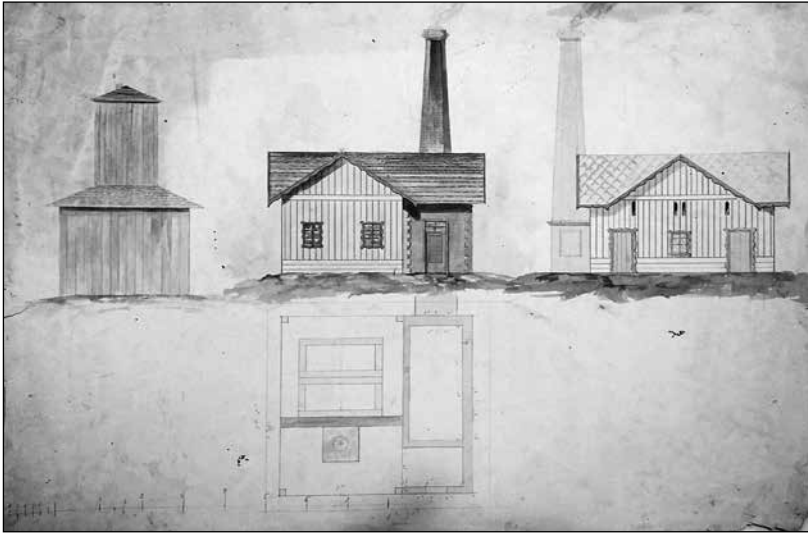
Létezik még egy akvarellal színezett rajz,³⁸ mely egy brennbergi gépházat ábrázol. Ezt a rajzot Bircher Erzsébet mint a Rudolf-aknai gépház ábrázolását közölte³⁹ (11. kép).

³⁶ MNL GYMSMSL Brennbergi iratok 82.

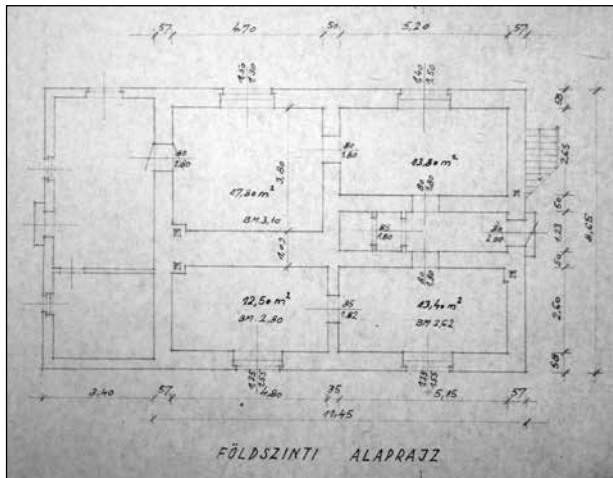
³⁷ Meglepő, de úgy látszik Pettko megelőzte korát, mert először csak 1907–1913 közt volt a község hivatalos neve Drétoma. Életrajzi adatai a következők: Felső-driethomai Pettko János (Felső-Drietoma, 1812. november 11. – Pozsony, 1890. október 20.) császári és királyi bányatanácsos, geológus a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja 1843 októberében megkezdte tanári pályáját, de 1847-ben a soproni kongresszus évében megkapta akadémiai rendes tanári állást és az ezzel összekötött bányatanácsosi címet is nyert.

³⁸ MNL GYMSM SL XI.1. zöld dosszié.

³⁹ *Bircher Erzsébet: Brennbergbánya, a magyar szénbányászat bölcsője.* In: Soproni Tájvédelmi Körzet. Monografikus tanulmányok a Soproni-hegység természeti és kulturális értékeiről. Szerk.: Kárpáti László. Budapest, 2019. 284–307. 288. 2. ábra.

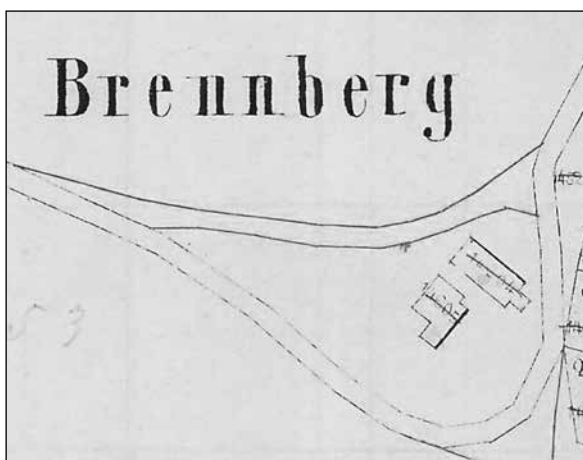
11. kép. A brennbergi gépház akvarellal színezett vetületi- és alaprajza

12. kép. Az épület jelenlegi földszinti alaprajza

A rajzon semmiféle felirat vagy évszám nem található, s az épület méretei meglehetősen különböznek a térképeken látható alaprajzától. Ráadásul a rajzból látható, hogy az épületnek csak kisebb része volt téglából építve, nagyobbrészt fából készültek falai. Első ránézésre nem egyeztethető sem az 1850-es évek elejéről származó térképeken található alaprajzokkal, sem az épület mai alaprajzával⁴⁰ (12. kép).

⁴⁰ Az épület alaprajza Szalay Józseftől, 1968. Soproni Múzeum, Ikt. ir. 478/1978.

13. kép. Sopron kataszteri térképének részlete, 1870

Nemcsak az épület méretei és alakja, hanem a belső alaprajz sem egyezik. Mindazonáltal, maga a kémény és a rajzon különálló akna helyzete önmagában nem teszi lehetetlenné az egykori formátummal való egyezést! Ha feltételezzük, hogy egy kezdeti, 1835 körüli állapotot őrzött meg a rajz, s eredetileg csak a gőzgépek kerültek téglalapú épületszélekre, s a többit először fából készítették el, lehetséges az egyezés. Ebben az esetben feltételeznünk kell az épület szakaszos továbbfejlesztését, azaz az épületben a farészek téglalapú építménnyel való felváltását és jelentős kiegészítését, mellyel eljuthatott az aknaház az 1850-es évek elejéről ismert alaprajzig. Ehhez viszonyítva a mai állapot tekintetében viszont mindenképpen visszabontást kell feltételeznünk. Ez bizonyára nem az aknagépház lakóházzá alakításakor történt, mert az 1870-es kataszteri térképen még a hosszabb, s az elkeskenyedő kiugrással megtoldott formát látjuk, pedig Faller szerint 1856 után áthelyezték az aknagépet, és a gépházat lakóházzá alakították át (13. kép).⁴¹

A jelenlegi épület jóval kisebb, s alaprajzi elemeiben sem ismerhetők fel az 1850 körüli alaprajz belső válaszfalai, de a színezett rajz eredeti gép és kazántartó elemei sem. Ezeket persze lehet, hogy elbontották. Viszont a kémény tüzelőnyílása a megfelelő helyen ma is látható az épület DNy-i, az egykori kovácsműhely felé eső oldalán (14. kép).

A mai hátsó épületsaroktól 115 cm-re látható a boltozott nyílás, mely 82 cm széles és 83 cm magas, s az alsó szélén jobboldalt mintegy 10 cm-nyit beszűkül. Maga a boltív téglasora egy állított és egy fektetett téglából áll és 45 cm széles. A rajzon még különálló, faköppennyel ellátott aknatorony szintén megfelelő helyen, a mai épület mögött található. Ezt a későbbi felbővítés alakalmával szintén védett helyzetbe, a fedett aknaépületbe foglalhatták, s így magyarázhatóvá válik az, hogy az 1853-as térkép alaprajza már magába foglalja az aknát is. Ez a rész az akna megszüntetése után, valamikor később vissza lett

⁴¹ MNL OL S 78 Térképek (1786–1948) S Kataszteri-gyűjtemény (1786–1948) S – Térképtár 46. lap 1870.

14. kép. A tüzelőnyílás a gépház épületének sarkán (fotó: Kelemen István)

bontva. Hogy mikor, nem tudjuk biztosan, de az 1870-es kataszteri térkép még a hosszú alaprajzot mutatja, noha ekkor már jó ideje lakóépületként funkcionálhatott.

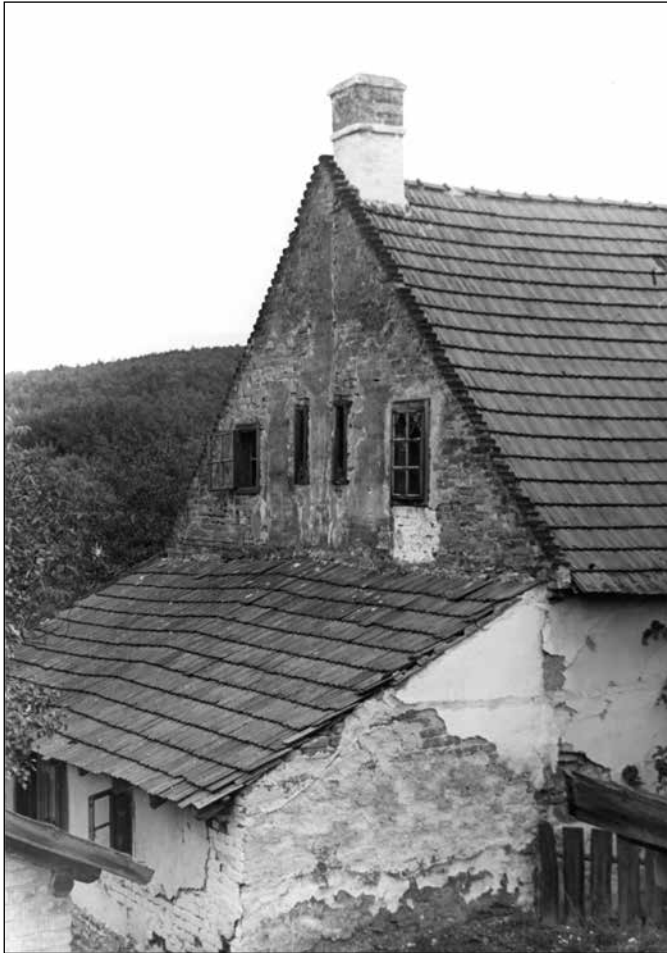
Az itt közölt eredmények tükrében a meg kell jegyeznünk, hogy a mai épület homlokzatán található, Faller által feltételezeten⁴² az akna drótköteleinek vezetésére készült hosszúkás, álló téglalap alakú padlásablakok (15. kép)⁴³ valójában nem készülhettek az aknakötelek számára, mivel az akna épp az épület túlsó oldalán helyezkedett el.

Az épület állapota jelenleg megromlott, olyannyira, hogy 2020-ban a kiállítást be kellett zárni, s a kiállítási anyag érzékenyebb részét szükséges volt beszállítani a Soproni Múzeum raktárába. A szükséges felújítás egyelőre anyagi lehetőségek híján még nem történt meg. Amennyiben sikerült a műemléki helyreállítást megvalósítani, azzal egy időben fontos lenne egy kisebb megelőző feltárást végezni az egykori teljes épület alatt, ami újabb információkat hozhatna az egykori aknáról és aknagépéről.

Megállapíthatjuk tehát a feldolgozott források alapján, hogy az első brennbergbányai gőzgép gépháza alatt egykor üzemelő szállítóakna neve nem azonosítható a későbbi történeti szakirodalomban meghonosodott Rudolf-akna elnevezéssel. A Rudolf-bányamező – melyben két akna, a Régi- és az Új Rudolf-akna is működött – ugyanis a régi külfejtés túloldalán helyezkedett el. Kutatóink közül Reményi Viktor érzékelte is az ellentmondást, mikor megjegyezte, hogy a Rudolf-szállítóakna „ezen a néven már legalább a harmadik.” Régi térképeink közül egy nem ábrázolta, a többi pedig más névvel szerepeltette.

⁴² Faller Jenő: i. m. 1957. 573. és 1. ábra.

⁴³ Soproni Múzeum KBM F2007.28.1.

15. kép. A lakóházzá alakított gépház homlokzata

Többnyire a „*Maschin*”, „*Maschinschacht*”, „*Maschinhaus*”, elnevezéseket használták rá. Ez alighanem a közszájon forgó elnevezése volt a korai időszakban az éppen gőzgéppel működő aknának, így a későbbiek során az Erzsébet-aknának is. Viszont az a hazai, illetve helyi névadási szokásoknak semmiképp sem felel meg, már csak azért sem, mert minden aknának pontosan beazonosíthatónak kell lennie. Ez ma is így van, még a bányabezárások után is. Szerencsére van forrásunk Pettko János szakszerű leírásában, mely rögzítette eredeti nevét, a Ferenc-akna formában. Ez megfelel legelterjedtebb bánya-névadási szokásunknak, vagyis hogy a korabeli uralkodónk nevét alkalmazták rá. I. Ferenc pedig sokat törődött a brennbergi szénbányászattal, s nevét csak egy helyi bányalétesítmény, az aknagép beépítésének időszakában már beomlott táró, a „*Francisci Stollen*” őrizte. Kézenfekvő volt hát, hogy egy ilyen nagy jelentőségű szállítóaknát a királyról nevezzenek el.

Agyagosszergény a Rábaköz és a Hanság szomszédságában, a Répce folyó és az Ikva patak folyása között található. Az 1900-as évek elején Agyagos és Szergény még két különálló település volt, de életük szorosan összefonódott egymással. Községi tereik, intézményeik – mint például a templom, a temető, a plébánia és az iskola – közösek voltak. Szergény községet 1905-ben Fertőszergény névre keresztelték. 1927-ben a két községet egyesítették Fertőszergényagyagos néven, majd az így létrejött település hosszas viták sorozata után 1929-ben véglegesen megkapta az Agyagosszergény nevet. A második világháború végével gyökeresen változott meg az élet, és ennek hatásai hagyományainkon is megfigyelhetők. Ebből a szempontból vízváltástó időszak a második világháború vége, 1945, és az azt követő pár év. A szocializmus előretörésével és a termelőszövetkezetek megszerzésével a tradicionális paraszti világ megszűnt. Az új társadalmi-gazdasági rendszer hatására a hagyományok, szokások drasztikus átalakulása, megszűnése következett.

A falu kettéosztottsága, a falurészek elkülönülése az 1927-es egyesítés ellenére napjainkig tetten érhető a tősgyökeres lakosság körében. A búcsúi mulatságot még 1900-ban is külön-külön tartotta a két falu. Hagyományaik azonban lényegesen nem különböztek. A 20. században a környéken munkálkodó néprajzkutatók a szomszédos településekhez képest (Vitnyéd, Kapuvár) kevés adatot gyűjtöttek fel a hagyományainkról. Ennek ellenére a szakirodalom helyenként említést tesz a faluról.¹ A múlt század derekán Gábor Anna néprajzkutató főként a verbunkra és a táncéltre vonatkozó gyűjtést végzett a faluban.² Ez a kutatás szinte teljes képet tár elénk az agyagosszergényi legényéletről és a verbunkkal kapcsolatba hozható táncalkalmakról.

A legénység szerepe a falu életében

A legénytársaságoknak számos funkciójuk volt a hagyományos paraszti társadalomban. Ők szervezték a mulatságokat, melyen csak a legénysorba avatott fiúk és korban hozzájuk illő, vagy náluk idősebb lányok vehettek részt. Ehhez a mulatság szervező funkcióhoz kapcsolódik a „céh”, mint fogalom, mely nem más, mint a legények csoportosulása mulatság idején. Csak az a legény vehetett részt a mulatságban, aki befizette a *cépénzt*. Szavazással döntöttek a fontosabb kérdésekben és a tisztségviselőket is ily módon választották meg. Aki megszegte a szabályokat megkapta büntetését (például: a verbunk elrontásáért, a céhpénz ellopásáért stb.).

¹ Például: *Martin Gy., Lányi Á., Pesovár E.* (1983). A körverbunk című munkája; a Magyar Néprajz (MTA Néprajzi Kutatóintézet) VI. kötetében szereplő, Európa szerte ismert Ninive leánykérő játék; *Gábor Anna* (1956). Egy dunántúli verbunk típus (MTA Népzene kutató Csoport, Akt.1007, 227. oldal, 1. bekezdés) stb.

² *Gábor Anna* gyűjtése az agyagosszergényi verbunkra és táncéltre vonatkozóan, kézirat, 1959, MTA (ELKH) BTK Néprajztudományi Intézet, Akt. 579. A gyűjtésben nem szerepel egyértelműen, hogy az egész céhes hétfőn és kedden is ment, de a fogalom és a szövegkörnyezet erre enged következtetni.

1. kép. Agyagosszergényi legények. Közi Horváth József Népfőiskola Egyesület gyűjteménye

A legényavatás férfiaknál a serdülőkorból a felnőttkorba való átmeneti rítus, melynek során a fiatal embert a nála idősebb legények csoportja az év egyik ünnepnapján ceremóniális eljárásokkal tagjai közé fogadja, s ezzel együtt felnőttként elismeri. A szakirodalomban többször felbukkan a „legénycéh” elnevezés. Említést érdemel azonban, hogy ezt a kifejezést egyetlen forrás, valamint az adatközlők sem említették Agyagosszergényre vonatkozóan, viszont a *cépéncz*, *céslegény*, *céslány*, *cémester* és még sok más kifejezés előfordul, melynek előtagja a „céh”. A szervezett legényélet ugyanúgy működött itt is, mint a környékbeli településeken: Petőházán, Vitnyéden, Kapuváron, Gartán és másutt, de saját elnevezése nem volt. Agyagosszergényben *legénység*nek nevezték az ebbe a korosztályba tartozó fiúkat, fiatal férfiakat. A legénycéhek a kézműves céhek mintájára tisztségviselőket választottak, és működésüknek településenként változó módon voltak tárgyi kellékeik, jelvényeik. Agyagosszergényben ezek közül egyedülként a *pimbor* kérő bot maradt fenn.

Suhanc! Ezt a kifejezést használták a serdülőkorba ért fiúkra, akiket még nem avattak legénnyé. Nem rendelkeztek azokkal a jogokkal, amik egy felavatott legényt megillettek. A suhancoknak az esti harangszó után otthon volt a helyük. Akiket mégis az utcán találtak, jól elnadrágozták hosszú pipaszárral a *céslegények*. Arról szó sem lehetett, hogy a fiatal odamenjen meghallgatni, amit a legények beszélnek. A mulatságba és a kocsmába sem

mehettek el, magánházaknál gyűltek össze és ott mulattak. Sokszor hagyta el a következő mondat a legényéletre vágyó suhancok száját: *Majd búcsúkor mi is újlegények leszünk.*

Azokat a fiúkat, akiket az adott évben avattak legénnyé, egy évig újlegényeknek hívták. Ők már bizonyították rátermettségüket, így kimehettek az esti harangszó után, sőt kint is volt a helyük, elmehettek a lányokhoz is. Ők állították búcsúkor a *levélszín*t, ami alatt a bált tartották. A levélszín állítása a legénycéhek felbomlása után is a legények feladata maradt, mely hagyomány még a 20. század második felében is élt.

A legények szervezett szórakozási formája még az 1950-es években is működött a településen. Aztán idővel, ahogy a paraszti társadalom átalakult a II. világháborút követő politikai, gazdasági és társadalmi változások következtében, úgy a legénység által szervezett mulatságok helyét is átvették a szövetkezeti bálók. A szigorú rend, amelynek betartására maguk a legények törekedtek, a 20. század végére megváltozott. Figyelemre méltó, hogy ezt a rendszert a fiatalok maguk között hosszú időn keresztül fenn tudták tartani.

A legénység másik funkciója a közösségi szerepvállalás volt. Ennek leglátványosabb eleme a *pap előtt való tánc* volt, a nagyobb egyházi ünnepek alkalmával a pap udvarán, vagy ablaka alatt. Ilyenkor az ügyesebb céslegények és párjaik táncoltak. Nagy dicsőség volt a pap előtt táncolni, a legényeknek és a céslányoknak is, akiket párjuknak választottak. Néha még fizetséget is felajánlottak a legényeknek a jómódú gazdák, csak hogy vigyék el a lányukat – sőt még a feleségüket is – a pap elé táncolni. Mindegyik kocsmának saját legénytársasága volt mind Agyagosban, mind Szergényben. Hosszú ideig szokás volt, hogy a szergényiek és az agyagosiak külön körben járták a verbunkot ezeken az alkalmakon. A húshagyói pap előtti tánc szokása viszonylag korán, még az 1920-as években kiveszett. Ennek oka állítólag a fiatalok és az akkori plébános közötti nézeteltérés volt.

Az legénytársaságok vezetőinek, az *elsőlegényeknek* a feladatkörébe tartozott lakodalom alkalmával az alább részletesebben tárgyalt *pördítés kikérése* is, melyet szintén a közösségi szerepvállalás csoportjába sorolhatunk.

A legénység – mivel a faluban a legerősebb egységet képviselő közösség volt – számos szociális feladatot is ellátott. Forrásaim ezek közül egyet emelnek ki. A kúttisztítás, helyi elnevezéssel *kútmerés* is egy jellegzetes szokása, feladata volt a legényeknek. Minden évben pünkösöd vasárnapján kitisztították a közkutakat. *Azután volt olyan jó víz!* – szokták mondani. Mikor a kútmerésnek vége lett, a legények végigjárták a falut és kosárba tojást szedtek. Egy részét eladták, másik részét pedig megsütötték és az áldomás mellé a kocsmában megették. A hasonló szociális feladatok ellátását a legények összefogással végezték. A mai társadalmi munkák és önkéntes akciók elődjének nevezhető ez a tevékenység, melyért csekély fizetséget kaptak, mint például a kútmerés esetében a tojást.

A legénység szervezeti felépítése

Elsőlegények

A legények szervezetének volt egy bizonyos hierarchiája hiszen valakinek, illetve valakiknek irányítani kellett ezt a közösségi formát. Erre voltak hivatottak az elsőlegények. Agyagosnak és Szergénynek is volt 5-5 elsőlegénye, akiket megválasztás után *felütöttek*,

ugyanúgy ahogy az újlegényeket. Ők voltak azok, akikre a többiek felnéztek, akik erősek, becsületesek voltak és rendet tudtak tartani. Nem számított, hogy szegény vagy gazdag családból származott az illető.

A Rábaköz nyugati részén, így Agyagosszergényben is elkülönültek az elsőlegények feladatkörei, így mindegyiküket más névvel illették. Négyet az idősebb legények közül választottak: *vajdának*, *bormesternek*, *táncmesternek* és *tánckeverőnek* hívták őket. Az elsőlegények *címere* egy buzogány volt, karikával a végén. A karikába szalagok voltak kötve. Ez a 4 legény irányította a legényéletet és szervezte a közös munkákat, multságokat. Az ötödik elsőlegény elkülönült a többiektől, mivel az újlegények közül került ki. Ő volt a *zászlótartó*, ő vitte körmenet alkalmával (például: búzaszentelőkor, húsvétkor) a *legények zászlaját*. Ha az elsőlegény nem kívánta tovább betölteni a tisztségét lemondott és újat választottak helyette. Ha valamit elsikkasztott és észrevették, akkor büntetésből lemondatták.

A multságok szervezése is az elsőlegények feladata volt és a következőképpen zajlott: Az elsőlegények kérvényt írtak a jegyzővel és a mindenkori bírótól kérték engedélyt, hogy multságot tarthassanak. Kerestek zenészeket és (egy kialakított összegért) leszerződtek velük, mely nem volt mindig egyszerű feladat, hiszen nagy távolságokat kellett megtenni, hogy találjanak *bandát*. Ivánból, Csornáról, Beledből fogadtak fel muzsikusokat. A másik fontos feladat, amely szintén anyagi vonzattal járt, a bor megvétele volt, vagy kereskedőtől, vagy a kocsmárostól. Ezen kiadások fedezetére szolgált a céhpénz, amit a legények fizettek be. Ahány legény volt, annyi felé osztották a szükséges összeget. Nagy mennyiségben olcsóbban vették a bort, amelyet egy külön helyiségbe vittek, míg nem kezdődött a multság. Az ajtót bezárták, csak az elsőlegények mehettek be oda. Abban az időben volt két elterjedt „mértékegység” a kocsmákban: a *kiskutya* és a *nagykutya*. Ezek különböző űrtartalmú *kőkorsók* voltak, a nagykutya 6-7 literes, míg a kiskutya 3 literes volt. A multságot követő vasárnap osztották el a maradék céhpénzt, a megmaradt bornak pedig a *nyakára lett lépve*. A legények feladata volt a *kálhakerítés* is. Mivel falba rakott kályhák, cserépkályhák voltak a kocsmákban, ezért balesetmegelőzés céljából ezeket lécekkal a multság előtt elkerítették.

Pipabírók

A legények a háromévenkénti községi bíróválasztáskor választottak maguknak négy *pipabírót*. Ők vigyáztak a rendre, hasonló szerepet tölthettek be, mint napjainkban a polgárőrség. Multság alkalmával, amikor a pipabírók elkiáltották magukat, hogy *Legények, fejront!*, vége volt a bálnak. Elhúzták a Rákóczi-indulót, akinek kedve volt, még táncolt egyet rá. Aki verekedett, annak a pipabírók botjaikkal ellátták a baját. Aki késő este az utcán, hangosan énekelt, zajt csapott, annak szintén verés járt. Régen a faluban sok nád- és zsúptetős ház volt, ezért a kocsmából kilépve nem szabadott cigarettára gyújtani a tűzveszély miatt. Erre is a pipabírók figyeltek. Hívták még őket *szitokbíróknak* is, mivel valószínűsíthetően a káromkodók kiszűrése, megbüntetése is a feladatuk volt. A pipabíróválasztáskor egész napos multságot tartottak, de muzsika nem volt, inkább a borivás és a mulatozás kapott nagyobb hangsúlyt.

2. kép. Levélszín állítás. Kózi Horváth József Népfőiskola Egyesület gyűjteménye

Félcéh, egész céh

Az előzőekben szót ejtettem a legénységen belüli hierarchiáról, ám ez nem csak tisztségviselőkkal, legényekkel és újlegényekkel lehetett kapcsolatos. Aki *félcé*re ment mulatni, az csak a mulatság egy részére ment el, nem az egész, többnapos mulatságra. Húshagyókor, aki csak a keddi napon ment a bálba, *félcéhes* volt, aki mindegyik nap, az *egészcéhes*. Az egészcéhesek a félcéhesek felett helyezkedtek el a hierarchiában. A félcéhesek arányosan kevesebbet fizettek be a céhbe.³

Regruták

A legények soraiban és a falu előtt nagy tisztelet övezte a besorozott legényeket. Kalapjukon csizmaszárig lelógó szalagokat hordtak, amelyeket közeli rokonoktól, velük egyidős lányoktól kaptak. Ezeket a márciusi sorozástól az októberi *berukkolás*ig hordták. A vásárnapi szentmisén a kórus karzatára tették a kalapjukat, a szalagok pedig onnan lógtak le, csodálatos látványt nyújtva a szemlélőnek. A faluban minden évben 4-6 regruta volt.

³ Arra nem derül fény, hogy Agyagosszergényben kor szerint, illetve vagyon szerint különböztették-e meg a félcéheseket és az egészcéheseket. Ez további kutatás alapját képezi.

3. kép. Reguta. Közi Horváth József Népfőiskola Egyesület gyűjteménye

Legényavatás

A mezőgazdasági munkák egyik legfontosabb mozzanata volt a kaszálás, így a sok szénát, ami ezáltal keletkezett, Szergényből az Esterházy-uradalomba, illetve Sopronba vitték. A fiatal fiúk fokozatosan belenevelődtek a mezőgazdasági munkafolyamatokba, és megállták a helyüket, mire a legényavatásra került sor. A 16 éves kort elért suhancokat legénynyé avatták, helyi elnevezéssel felütötték. Ebben a korban már le tudtak kaszálni egy hold⁴ rétet, ami az egyik fő feltétele volt a legényavatásnak nem csak Agyagos Szergényben, hanem a szomszédos településeken: Petőháza⁵, Vitnyéden, Kapuváron és Gartán is.⁶

Az 1920-as években, mikor még Agyagos és Szergény két község volt, búcsú vásárnapján és húshagyókor volt a legényavatás mindkét település kocsmájában az ünnepi

⁴ A hold ez esetben föld-, illetve terület-mértékegységet jelent. A hold legelterjedtebb változata a kataszteri hold, mely egységeként 5755 m².

⁵ Rozsonits Géza: Petőháza krónikája. Sopron, 1997.

⁶ Németh Imre: A népi közösségekben élő fiatalok életmódja és kultúrája. Arrabona 8. (1966), 241–263.; Németh Imre – Tárkány Szűcs Ernő: Legényavatás. in: Magyar Néprajzi Lexikon III. Budapest, 1987. 426–428.

szentmise után. Később az 1940-es években ez az időpont litánia utánra (délutánra) tolódott és a húshagyói avatás el is maradt. Feltételezhető, hogy ez összefüggésben van a húshagyói verbunk elmaradásával. Ezáltal a *céslegények* és *céslányok* pap előtti tánca búcsú vasárnapjára korlátozódott. Aki legény akart lenni, tudnia kellett a verbunkot is. Ezt néha már hetekkel az avatás előtt gyakorolták a suhancok, hiszen a táncban hibázni nem lehetett, ezt megkövetelte a faluközösség. A verbunkot elrontó táncosokat gyakran kiközösítette a legénysereg vagy némely esetekben pénzbírságot kellett fizetni érte.

Az avatás menete

A suhanc már az avatást megelőzően felkérte az egyik, néhány évvel idősebb legényt *keresztapának*. A legények megfogták és háromszor felütötték az ajtófélfához. A feje a kocsmában volt, a lába pedig a kocsmán kívül. A keresztapa feladata volt, hogy visszahúzza, megvédje a sérülésektől *keresztfiát*. A *keresztelkedés* után az újlegények és a keresztapák is bort hozattak, és odaültek egy asztalhoz. Más falvakban jellemző volt, hogy a legényeket borral keresztelték: leöntötték a fejüket, vagy a keresztapjuk a szájukba vett borral arcon spriccelte őket. Ezen a vidéken azonban más volt a hagyomány: „A Rábaköz nyugati részén Vitnyéd, Agyagosszergény vidékén az új legényt »felütik«, azaz a legényt fejénél és lábánál fogva megmarkolják és az ajtóragasztóhoz ütik.”⁷ Innentől kezdve egy különleges, síríg tartó kapcsolat jött létre közöttük. Keresztapámnak és keresztfinnek szólították egymást egy életen át. Ez a viszony biztosította a generációról generációra való hagyományozódást, a legények iratlan szabályainak átadását. A keresztapa feladata volt, hogy egyengetse a keresztfia útját a legényéletben. Ő vitte először a lányokhoz, tanította udvarolni és táncolni, verekedéskor pedig pártjára állt.

Leányavatás

A *leányavatás*nak külön ceremóniája nem volt a környéken, a lányoknak ilyen formában nem kellett bizonyítani érettségüket. Ennek ellenére elvárt volt például, hogy a lány aratáskor fel tudja szedni a markot a kaszás után, és alkalmas legyen a legtöbb házimunkára. A leánygyermek akkor lett lánnyá, mikor először elvitték a mulatságba táncolni. Tehát kifejezetten a legényektől függött, kit tartottak erre érettnek, illetve szemrevaló lánynak. Természetesen a szülők engedélye nélkül nem mehettek mulatságba. A lány ekkorra már tudott táncolni, hiszen nagyobb leányismerősei tanították, például kukoricafosztáskor. Ezeken az alkalmakon a suhanc fiúkkal már táncoltak is. Lakodalmak, mulatságok idején a

⁷ Gábor Anna gyűjtése az agyagosszergényi verbunkra és táncéletre vonatkozóan, 1954. MTA (ELKH) BTK Néprajztudományi Intézet, Akt. 579. A környékbeli településeken szintén jellemző volt az illető testrészeinek odaütése (pl.: Vitnyéden, Fertőendrédén, Petőházán, Süttörön, Fertőszentmiklóson), de előfordult a bor keresztvízként való használata (pl.: Lövön). Peresztegen például a bort és az ütet egyszerre alkalmazták, a következőképpen: „A keresztapa beszélgetve az újlegénynek észrevétlenül bort töltött a tenyerébe a magával hozott literesből és hirtelen „pofonvágta”, mondván; „mas már keresztfi vagy.” Ha nem tudta megütni a keresztfiját, akkor a keresztapának az üveget földhöz kellett csapnia.” Ld. Iváncsics Nándor. Peresztégi legény- és leányavatás. Soproni Szemle 14. (1960), 3. szám, 269–272.

leánypajtásaival, vagy az anyjával ment *leskelődni* és ilyenkor véste emlékezetébe a tánc-lépéseket. A lány első mulatsága után megnyílt a lányos ház ajtaja a legények előtt, fogadhatta udvarlás céljából a felavatott legényeket.

A legényélet lezárása

Párválasztás

A fiataloknak a közösen végzett munka során, pl. tollfosztáskor, aratáskor és mulatságok alkalmával volt lehetőségük ismerkedni, párt keresni, párt választani maguknak. A legények általában 25 éves korukban, a katonai szolgálat letöltése után nősültek. Némelyiküknek már a katonaság alatt is volt választottja, aki várta, hogy hazatérjen és feleségül vegye. Nem egyszer megesett, hogy a lány nem várta meg a katonai szolgálat leteltét és máshoz ment férjhez. Ennek emlékét őrzi a következő népdal, mely a környéken elterjedt volt, így falunkban is ismerték:

*Hazafelé áll a kocsim rúdja,
Hazamegyek, az Isten is tudja.
Te meg babám válassz más szeretőt,
Nem vártad meg a három esztendőt.*⁸

Ha a legénynek megtetszett a lány, udvarolni kezdett. Elment a lányos házhoz, tiszteletét tette a szülők előtt. Meghiitt beszélgetésekre (néha) csak akkor kerülhetett sor a pár között, amikor a lány kikísérte a legényt. Meghatározott napokon lehetett csak a lányos házhoz menni, ezek voltak a *legényjáró napok*. Hogy melyek voltak azok, arról nem rendelkezünk információval, de egy biztos, Agyagosszergényben pénteken nem szabadott udvarolni,⁹ mert aki ekkor ment, arra azt mondták: *megkoszosul*. Gyakran szerenádozni is mentek a lány ablaka alá a legénytársakkal. Ez volt az úgynevezett *ablak alá járás* szokása. Azokat a lányokat, akik már *benne jártak a korban*, de nem mentek férjhez farsang végére, a következő dalocskával csúfolták ki:

*Elmúlik a rövid farsang mink azt ne sirassuk!
Sirassák a lányok otthon maradássok,
Kiknek a nagy míreg miatt ráncos az orcájok.*¹⁰

Ha az udvarlás komolyra fordult, a fiú szülei a lány szüleitől megkérték a lány kezét, megbeszélték a hozományt és a házasságkötés előtti teendőket. A fiú *jegykendőt* kapott a lánytól, melyet ünnepnapokon mindig hordott.

⁸ Sárközi Rudolf: Üzentem a kapuvári bírónak. Kapuvár, 1985, 77.

⁹ A péntek Krisztus e napon történt kereszthalála miatt volt sok mindenre tilalmas nap.

¹⁰ Póczáné Németh Alojzia: Szénás Szergény, zsupp Agyagos. Agyagosszergény, 2006.

Búcsú a legényélettől

A suhanc legénykora az avatással kezdődött, a legényélet végét a házasságkötés jelentette¹¹, melyhez szintén kapcsolódtak szokások. Korábban említettem a *pördítés kikérését* az elsőlegények feladataként. Mialatt a vacsora zajlott a lakodalmas ház előtt, megjelentek a legények, akik közül három elsőlegény bement, és a buzogánnyal, vagy a pimborkérbottal megverték az ajtófélfát, hogy kikérjék a vőlegénytől a három táncot,¹² ezzel fizettetve meg a vőlegénnyel a váltságot, amiért feleségül vette kedvesét az eladó lányok sorából. Ezt a szokást Agyagosban és Szergényben pördítésnek nevezték. A pördítés kikérésének rigmusai a következők:

*Uram, uram, násznagyuram,
halljon szót kigyelmed!
Egy vagy két szavam volna,
hogyha meghallgatna.
Először is nem más,
Dicsértessék a Jézus Krisztus!*

*Van e becsületes háznak ura? –Van!
Ház urának násznagya? –Van!
Násznagyának vőlegénye? –Van!
Vőlegénynek menyasszonya? –Van!*

*Áldom és magasztalom az Úr szentséges nevét,
hogy meghagyta élni a mai szent napot,
Melynek jobb részét már el is töltöttük.
De kívánom az Úr Istentől,
Hogy ezen ránk következő éjszakának idejét,
Szeretettel, békességgel, és egészséggel töltsék el kigyelmetek.
De most engedelmet kérek kedves gazduramtól,
Hogy hajlékába bemenetelre út engedtessek,
Azután én is bátrabban szólnék.*

*Szerencsés jó estét kívánok Istentől mindazoknak,
kik e nászra gyültek,
Vőlegény urammal együtt örvendeztek.
Istentől mindnyájan áldottak legyenek!
Sok-sok bujdosásomban akadtam e helyre,
Tejjel-mézzel folyó Kánaán földjére.
Hozzátok is eljutottam, mert akadtam emberre,
Aki elvezetett minket ezen szent földre.*

¹¹ A házasságkötésen kívül csak a halál vethetett véget a legényéletnek.

¹² Hasonló szokást mutat be *Dömötör Ákos*: A nagyeceni pimbortánc. Soproni Szemle 14. (1960)1. szám, 70–71.

Bejártam, keltem széles e világot,
Herkules hegyéről láttam szép országot.
De nem hallottam olyan szép újságot,
Mint Önök házába beléptem; láttam szép látványosságot.
Láttam vőlegényuram ifjúságát tündöklenni,
A többi ifjakkal együtt zöldelleni.
Uram, uram, násznagy uram, halljon szót kigyelmed,
Én általam az egész legénysereg kéreti,
Velem azért jöttek, hogy megmondhassák,
Köztünk van egy régi jó szokás.
Tartozik nekünk a vőlegény – nem más –
Egy hízott tulokkal, egy kemence kaláccsal,
Egy vödör borral és három táncsal.
Ami minket illet, mi azt megkívánjuk,
De mi azzal sem kicsit, sem nagyot nem bántunk.
Mindenben áldást és szerencsét kívánunk!
E házra mikor az első áldás léssen,
Vőlegény uram mindenkor jószerencsés léssen,
avagy a bölcsőt tartsa készen.
Először is áldassék magzattal,
Istent dicsőítse érte malasztal.
Mert menyasszonyát holtig eljegyezte,
Ezzel a gondot magától elúzta.
De hagyott gondot a mi legényseregünkre,
Azért engedelemmel akarunk belépni,
két vagy három táncsal tiszteletet tenni.
Azután borunkat tölthessük vígsággal,
Ne éljünk mi se ily nagy aggsággal!
E szó mondásom!¹³

A pördítés szövegének egy másik verziója:
Beköszönéskor:

Halljunk szót uraim!
Egy vagy két szavam volna kegyelmetekhez,
ha kegyelmetek meghallgatják.
De ha kegyelmetek nem hallgatják,
úgy ahogy jöttünk,
Isten szent nevében tovább is megyünk.
Mert falu végén lakik Nyári Mihály tizenketted magával,
oda vár minket terített asztalával.

¹³ Póczásné Németh Alojzia i.m. (Adatközlő: Barbély Ferenc, szül.: 1907, Szergény)

*De ha beljebb léphetünk,
odabent már bátrabban beszélünk.*

A vendégek körében:

Hát először is: Dicsértessék a Jézus Krisztus!

.....Van e háznak ura?

.....Urának násznagya?

.....Násznagyának vőlegénye?

.....Vőlegényének menyasszonya?

*Áldom és magasztalom a teremtőt, hogy e szent napot megérhettük,
és jó részét már el is tölthettük.*

*Általam a legénysereg csekély ajándékát kéreti,
idefigyeljen tehát az, aki meg akarja érteni!*

*Egy kemence kalács,
egy akó bor és három tánc.*

*Ez a miénk, ezzel mi nem megyünk törvényre,
mert ez így van megírva a szent hagyomány könyvébe.*

*Általam a legénysereg boldog házaseletet és bő gyermekáldást kíván az ifjú párnak.
E szó mondásom.*

A vőlegény kiadta az udvarra pördítésre a koszorúslányokat és a menyasszonyt is, melynek végeztével a legények megköszönték a táncot a vőlegénynek:

*Megköszönjük mindazt, amit értünk tettek,
hogy hajlékukba beengedtek.*

*Nem voltunk mi senkinek sem kárára,
sem bosszúságára,*

*de ha a tisztelt vendégsereg közül valakit is megbántottunk volna,
ezennel bocsánatát kérjük, megyünk további utunkra.*

E szó mondásom. Dicsértessék a Jézus Krisztus!¹⁴

A három elsőlegényt behívták és megvendégelték, ezalatt az udvaron vagy a ház előtt várakozó legénységnek bort és *kulcsoskalácsot* vittek. A báméskodók a bort és a kalácsot elosztották és hazamentek, vagy a kocsmában fogyasztották el és mulattak egy jót.

A pördítés hagyományához fűződő fizetség mellett régebben volt egy másik kötelezettsége is a vőlegénynek, a *pimbor*, mely szokás sajnos kiment a divatból a 20. század közepére. A *pimbor*, a manapság tartott legénybúcsú elődjének volt tekinthető. A vőlegény az esküvőt megelőző vasárnap fizette a *pimbort* a legényeknek, mely váltság volt, amiért „elvette” a lányt a többi legény elől. Nagyfokú endogámia jellemezte a két községet, és ez még az egyesítés után is megmaradt. Nem nézték jó szemmel, ha más falusi, s néha még azt sem, ha másik falurészbeli legény vette el a lányt. Ha szegényebb volt a lány,

¹⁴ Gábor Anna gyűjtése az agyagosszergényi verbunkról és táncletről, 1954 MTA (ELKH) BTK Néprajztudományi Intézet, Akt. 579. (Adatközlő: Kiss István, szül.: 1902, Agyagos)

akkor kevesebbet fizetett, ha gazdalányt vett el, akkor többet, mivel az *jó fogás* volt. Eből a borból minden legény ivott, ameddig az el nem fogyott. A vőlegény a *vőfényekkel* ment és megalkudtak a mennyiségben, vittek kulcsos meg *kerekes* kalácsot is. Az is előfordult, hogy a vőlegény nem fizetett,¹⁵ ekkor másképp nem lett *megszófolva*, viszont ebben az esetben az esküvőt követő multságba nem hívták meg az új házasságokat. Szokás volt ugyanis, hogy ha *megeküdütt* a legény, a lakodalmat követő multságba elment a feleségével, ahova a vőfény hívta meg őket. Ha farsangkor vagy tavasszal kötöttek házasságot, akkor búcsúkor mentek, ha ősszel, akkor húshagyókor. Ekkor viszont a legények fizettek nekik, tehát oda-vissza megvolt a baráti gesztus. Miután a *pimbor* szokása kiment a divatból, a vőlegény váltságaként egyedül a pördítés maradt.

Ezekkel a szép szokásokkal léptek át a fiatalok a legény- és leánykorból a házaseset útjára. A házasesember ezután már nem tartozott a legények közösségéhez, más elvárások, célok és szabályok szerint élte az életét.

A legénycéh napjainkban

2018 óta ismét működik Agyagossszergényben legénycéh. Tagjainkkal igyekszünk feleleveníteni és fenntartani az egykori céhes hagyományokat. Ennek élén az elsőlegények állnak. A legényavatás szervezése az ő feladatuk. A régi gyakorlathoz híven beszédjük a céhpénzt, amiből a szükséges ételt, italt vásároljuk. Ugyan már nem kell a jegyzővel kérvényt íratni és bíró sincs, akitől engedélyt lehetne kérni, de az avatás helyét és idejét egyeztetjük a mindenkori polgármesterrel. Általában búcsú vasárnapját megelőző pénteken vagy szombaton zajlik a ceremónia.

A legénycéh és a helyi néptáncgyűttes élete szorosan összefügg, hiszen nagyrészt az együttesben táncoló fiatalok alapították a céhet, ugyanakkor nem csak táncosok a tagjai. A helyi szokásokat (pl.: májusfa állítás, locsolás, a verbunk eltáncolása, legényavatás, pördítés) igyekszünk megélni, megőrizni és továbbadni. A pördítés szokását napjainkban újra ápolni kezdtük falubeliek, közeli barátok vagy ismerősök lakodalma alkalmával.

A legényavatáson és a hagyományéltető alkalmakon kívül, a legénycéh évente néhány alkalommal összeül a kocsmban egy baráti beszélgetésre. Erre leginkább hosszú hétvégéken van lehetőség, amikor a szülőfalujuktól távol tanulók vagy dolgozók is itt-hon tartózkodnak. Ezeken az alkalmakon mindig előkerül a céhkönyv, melybe rögzítésre kerülnek a céh életében éppen aktuális történések, így megőrökítjük azokat az utókor számára. A könyvet azonban csak a céh tagjai olvashatják el.

A legényavatás menetéről a céh szabályzata szerint nem ejtheték szót, annyit viszont elárulhatok, hogy az avatás során szellemi és fizikai próbatételek összességét kell teljesíteni a suhancoknak. Ezek a feladatok azért szükségesek, mert a mai fiatalok rátermettségét már nem mérhetjük az egykori próbatétellel, a mezőn kaszálás teljesítésével. A jól megfelelt legényeket ugyanúgy felütjük a kocsmban, ahogy nagyapáink is tették, majd utána

¹⁵ Erre jó példa *Takács Lajos*: A hőveji „legények igazsága” 1837-ben. Soproni Szemle 12. (1958) 2. szám, 149–153.

4. kép. Felütik a suhancot (balról jobbra: Németh László, Németh Attila, Nagy Viktor; suhanc, akit felütnek: Szabó Bence) Káldy Márton (2020).

következik a legényavató bál, amelyen már a lányok is részt vehetnek. Örömről-örömről egyre nagyobb érdeklődéssel kísérik figyelemmel az agyagosszergényi lakosok a tevékenységeinket.

Összegzés

A legénységnek rendfenntartó, az erkölcsökre vigyázó és a falu életében több szempontból irányító szerepe volt, mely azonban nem hagyta figyelmen kívül az öregek tanácsait. Agyagosszergényben a legényélet tevékenységi körébe tartozott a mulatságok szervezése, a pap előtti táncolás, a pördítés kikérése, valamint egyes szociális feladatok ellátása, mint például a *kútmerés*. Mindezen kötelezettségeken keresztül a fiatalok megkapták a közösséghez való tartozás élményét.

A legénycéh felépítésében vezető szerepet töltöttek be az elsőlegények, és a rendre ügyelő pipabírók. Minden felavatott legénynek végig kellett menni a legénység ranglétráján. Minél idősebbek, tapasztaltabbak lettek, annál több jog illette meg őket, és annál nagyobb tisztelet övezte őket mind a legények körében, mind a falu közössége előtt. Megfelelő vezetőkkal az élükön, erre a személyiségfejlődésre is ügyeltek a legényszervezetek.

Agyagosszergényben a legényavatás szokása kapcsolódott a környék falvaiban felgyűjtött szokások sorába. Célja az volt, hogy a fiatalokat bevezesse a gyermekleltől a felnőtt világába. A múlt század második felében ezek a legénytársaságok feloszlottak ugyan, és mindennapi szokásaink, igényeink átformálódtak, de elmondható, hogy nap-

Az aggyagoszergényi legénycéh tagjai (álló sor balról jobbra: Czobor László, Barbély László, Szita Kristóf, Szalai Barnabás, Nagy Viktor, Szalai Dániel, Káldy Márton; guggoló sor balról jobbra: Szalai Benedek, Barbély Benedek, Németh Dávid). Káldy Márton (2020)

jainkban is van igény a hasonló szerveződésekre. Erre jó példa a 2018-ban megalakult aggyagoszergényi legénycéh. Célunk egy összetartó közösség létrehozása volt, amely az egykori legénykompaniák szabályait veszi alapul. Tánccsként és legénycéh tagként fontosnak tartom, hogy a kultúrának ezen szegmensét ismertté tegyük.

A helyi néptáncgyűttes és a legénycéh létszáma is jelentősen gyarapodott az eltelt évek során. Bátran kijelenthetem, hogy mindegyik közösség büszke hagyományaira és tudja, hogy a 21. században is van helye egy legényavatásnak vagy a verbunk eltáncolásának, mert ez összeköt minket. Bárhol is legyünk a világban, jó érzés, hogy szülőfalunkban van egy közösség, amely összeköt minket. Véleményem szerint a legénycéh kiváló eszköz arra is, hogy keretet adjon hagyományaink megélésének, legyen az májusfa állítás, vagy a verbunk eltáncolása. Az egészséges identitástudat, a közösségépítés megtartó erőt alkot szülőfalumban.

Kutatómunkámmal, tapasztalataimmal, valamint a sok segítséggel melyet munkám során kaptam – igyekeztem a lehető leghitelesebb képet alkotni szülőfalum legényéletéről. Remélem, hogy kis falunk hagyományai iránt érdeklődők számára hasznos információkkal szolgáltam, és jó példaként tudnak tekinteni az Aggyagoszergényi Legénycéhrre, mint hagyományéltető közösségre. Továbbá bízom benne, hogy az aggyagoszergényi példát látva, más településeken is kedvet kapnak az efféle közösségi formához a fiatalok. Jó egészséget és sok közös örömteli pillanatot kívánok nekik ehhez. „Legények, karéjba!”

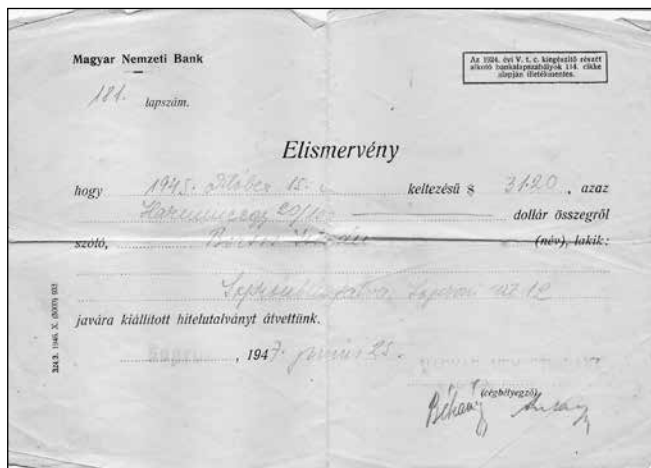
Érdeklődéssel, nem kis izgalommal olvastam a *Soproni Szemle* 2021. évi 3., illetve 2022. évi 1. számában közreadott írásokat. Ugyanis felnőtté válásom színhelyéről, majd két évtizeden át állandó lakhelyemről íródott. Eddig ismeretlen dolgokat tárt fel előttem (pl. Bánfalva fejlődése, változása az utóbbi 60 évben), már-már feledésbe merült tényeket, emlékeket keltett életre. Talán ez a komplex érzelmi, értelmi, tapasztalati háttér, nem utolsósorban az érintett tudományág művelése erősítette fel bennem a kritikai megközelítés szükségességét.

Célszerű lett volna a bevezetőben rögzíteni, milyen szempontok alapján történt az utcák, terek kiválasztása, milyen mélységig a „rejtett kincsek” bemutatása.

Ami az egyes utcaneveket illeti:

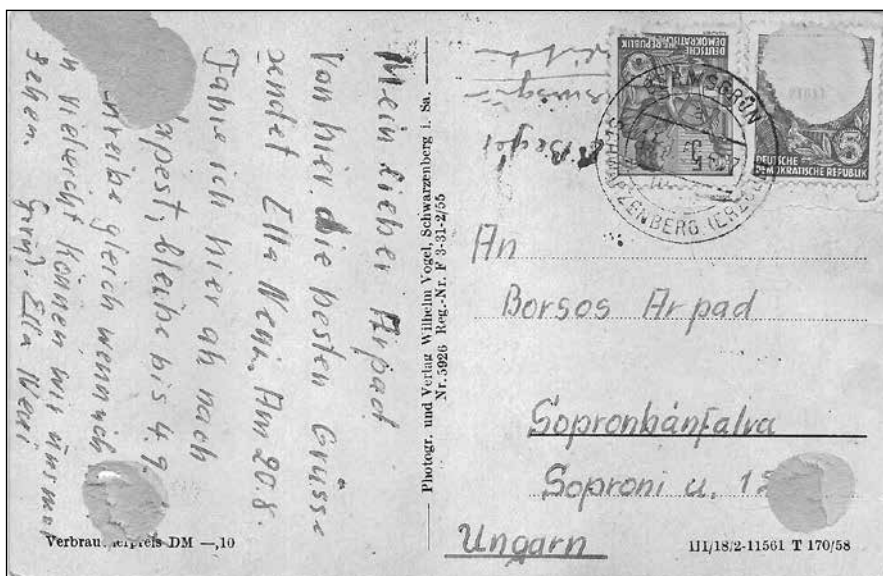
Ady Endre út

Az egykor önálló Bánfalva nagyközségnek központja a Fő tér volt. A *Hajnal tér* az 1950-es évek végi, 1960-as évek eleji utca átnevezések terméke. Tévedés az Ady Endre út eredetét 1945-re tenni, bármi is az információ forrása. Hogy 1958-ban még Soproni út volt egészen a Szabadság körút (egykor Szent István körút) torkolatáig, város térkép,¹ a Magyar

1. kép. MNB okirat 1947-ből

¹ Vö. Wandorfplan 1946. (<https://oedenburgerland.de>), mellette Sopron város 1958. évi térképe (ÁFTH eng.:146/1958.).

2. kép. A postabélyegzőn olvasható a feladás dátuma: 13. 8. 58., azaz 1958. 8. 13.

Nemzeti Bank 1947-ből származó Elismervénye (1. kép), saját levelezésem (2. kép), és az egykori lakók emlékezete egyaránt tanúsítja.²

Bár a házszámokon a történelmileg kialakult kétnyelvűség okán az Ödenburger Strasse is szerepelt, az utca hivatalos elnevezése akkor is Soproni út volt (3. ábra).³ A kétnyelvűség tényét egyértelműsíti a Barilich család által rekvizitumként őrzött egykori házszám tábla (4. kép).

Nem a szerző, hanem a szabályalkotó hibája, hogy téves a helyi védelem alatt álló épületekre vonatkozó közlés. A védelem ténye nem vonható kétségbe [12/2018. (IX. 28.) Önk. rend.], az idézett tartalom azonban vitatható. A 195. szám alatti, „részben földszintes, részben emeletes lakóépület”-nek titulált tömb valójában szerkezetileg, stílusában két önálló létesítmény, ami első látásra észlelhető. Ezt nemcsak a 3. kép bizonyítja, hanem a furcsaságokkal tarkított érvényes rendezési terv⁴ is tartalmazza (5. kép). A földszintes a 195. (7654 hr. számmal), az emeletes pedig 197-es számú ház (7655/1 hr. számmal).

² Lackner Károly (egykori Soproni út 98.), Zentai Ferencné, sz. Vámos Éva (egykori Soproni út 18.) és Schöll Józsefné, sz. Fördös Terézia (egykori Soproni út 113.) szóbeli közlése alapján.

³ Bár tisztán nem olvasható ki, a karakterek száma meglehetősen biztonságosan alátámasztja az emlékeket, a házszám felett a „Soproni út”, alatta az „Ödenburger Strasse” felirat szerepel. A 4. kép viszont kizár minden kétséget.

⁴ Az Ady Endre út Gesztenyés körüttől a Temető utcáig tartó szakasza nem sok logikát tükröz. A Gesztenyés körút sarkán lévő épület 197. számot viseli (7695 hrsz.), azt követi keleti irányba a már említett 195., majd ismét 197. (7655/1 hrsz.), utána újabb, már második 195-ös házszámmal beépítetlen telek (7655/2 hrsz.) következik. A Temető utca sarkán lévő épület a 187. számú ház (7665/2. hrsz.). A 189. hiányzik.

3. kép. Édesapám az 1940-es évek végén üzletének ajtajában

4. kép. Temető u. 1. házszámtábla

5. kép. Részlet a hatályos rendezési tervből

6. kép. Ady Endre út 195. napjainkban

A 195. számú lakóház jelenlegi állapota önmagában a védelem kritikája (6-7. kép).

A „klasszicizáló lakóház, jellegzetes tömeggel” a véelmezzettel szemben hivatalosan a 191-es számot viseli (vö. 5. kép), a vele azonos 7596/11. hr. számon lévő hátulsó épület pedig a 193-at. Az útszakasz jelenlegi kakofóniája korábbi logikus állapotot váltott fel. Mögöttes érdek minden bizonnyal létezik, ha kevésbé vagy egyáltalán nem ismeretes is. A földszintes (egykori lakhelyem) az Ady Endre út 195. (korábban Soproni út 12.), az emeletes pedig a 193. számú épület (Soproni út 14.). Ez utóbbi bejáratát, udvarát, melléképületeit ledózerolták, kelet felé egybenyitották a 191-gyel (Soproni út 16.), amelyen lévő ház a Google térképeken – ugyanezen számozással – a mai napig jól látható. A „klasszicizáló lakóház” pedig eredetileg a 189. számú létesítmény.⁵ (Erről egy 2007-ből származó adásvételi szerződés is tanúskodik). Az eredeti 191. számú ház utcafronti fake-rítését, amelyen a házszám állt, szintén elbontották. Ez az összevisszaság minden eligazodás lehetőségétől megfosztja az érdeklődőt. Az út „jellegzetességeiről” csupán annyit: alakulása/átalakítása várostörténetileg legalább olyan fontos, mint egy, a jelen állapothoz viszonyított korábbi, rövid előzmény-szakasz névadójáé.

Bánfalvi út

A leírás leszűkül sz Erdei Iskolát érintő információkra. A címhez ragaszkodva hiányolható a „kincsek” sorából az iskoláztatás, a szabad hitgyakorlás történetének ma már valóban „rejtett” rekvizituma, a Brennbergi út 2. szám alatti, 1887-ben az evangélikus hitközség

⁵ Zentai Ferencné, sz. Vámos Éva (az Ady E. úttá átnevezett közterület 189. sz. egykori lakója), Schöll Józsefné, sz. Fördös Terézia (az Ady E. úttá átnevezett közterület 193. sz. egykori lakója) és Barilich László (Temető u. 4/A. lakója) szóbeli közlése alapján. A hivatkozott adásvételi szerződés adatai: Sopron Ady E.u.189 hrsz:7660/1 404 m2. Eladva 2007. ápr. 27.

7. kép. Ady Endre út 195. ma már alig látható kapuja

által épített, majd államosított iskola és evangélikus imaház a királyi fenséget sugárzó tornyával. Az épület – amíg állt, s nem lett a kényszer-privatizáció áldozata – Bánfalva ikonikus elemének számított. Képeslap szinte nem volt nélküle. Egykori diákjainak emlékezete (akik egyre kevesebben vagyunk) még ma is eszerint őrzi.

Dóczy Lajos utca

A Dóczy Lajos utca – korábban már hivatkozott források szerint⁶ – még 1958-ban is a Laktanya utca és Szög utca kereszteződésétől, a Rák-patakon átívelő hídtól az Ojtozi utcáig tartott, s folytatódott a Tóth Antal utcával. Már a korábban is hivatkozott térképen (8. kép) 33 számmal jelzett ERTI épületben kapott helyett a Brennbergi úti általános iskola felső tagozata. Kortársaimmal 1955-1958 között mi, egyszerűsítve, a „Dóczy”-ba jártunk. A leírt állapot későbbi területrendezési intézkedések eredményeként többször változott a bemutatottig (8-12. kép). Kár lenne, ha a feledés kútjába zuhanna.

Fenyő tér

A bevezető mondat („elnevezését 1959-ban kapta”) megerősíti, ellenjegyzti a Dóczy Lajos utcáról az előbbieken leírtakat, implicite – időpont meghatározása nélkül – az általános iskoláról is. Az intézmény alapos területátrendezés eredményeként viselte a Fenyő

⁶ Vö. 1. sz. lábjegyzet.

8. kép. Részlet Bánfalva 1946. évi térképéről (<http://oedenburgerland.de> – Ortsplan Wandorf 1946)

téri Általános iskola nevet, s élte át a név- és funkcióváltást, a toldaléképítés leírt módját. A tér formai leírásában a feltételezés nem helytálló. A Winkelgasse a tér nyugati csücskében korábban létező Szög utca német névváltozata. Az utcácskát a pár méteres, É-D irányú Tölgyes közhöz csatolva nyerte el a tér, a köz és a környező utcák (Dóczy Lajos, Tóth Antal) a jelenlegi állapotukat (7-10. kép).

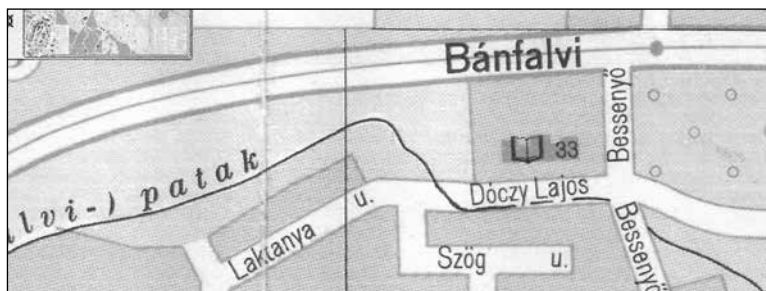
Gesztenyész körút

Itt is helytelen a névadás megadott időpontja. A korábban más említett kétnyelvűség – német és magyar – okán⁷ használatos volt mindkét elnevezés, amit a házszámtáblák is bizonyítottak. A kétnyelvűség bemutatása több, szinte valamennyi régi közterület elnevezésével kapcsolatban felmerül, pl. Laktanya utca, Sánchegy utca, Szikla utca, Temető utca, Turista utca, stb.) A körút egyébként nem a Hajnal térre tér vissza, hanem az Ady Endre útba torkollik, az vezet vissza a térre.

Hajnal tér

Mint arra már történt utalás, e nevet nem 1950-ben kapta, hanem hozzávetőleg egy évtizeddel később. Tanúsítja a Kartográfiai Vállalat már hivatkozott, 1958-ban kiadott térképe (ÁFTH eng. sz.:146/1958.), ahol a tér „Fő tér”-ként szerepel.

⁷ Winkler Elemér: Sopronbánfalva emberföldrajzi leírása, (Föld és ember (4) 2. pp. 75-90. 1924.) rögzíti a kétnyelvűség okát is: „A tanítás nyelve az I-II. osztályban német, a III. osztálytól magyar”. Vö. továbbá: 2. ábra, illetve 3. sz. lábjegyzet. Ezen túl a kétnyelvűség és a nyelvi rivalizálás pontos képét adja az Oedenburgerland.de „Schule” fejezete.

9. kép. Részlet Sopron város 1958-ban kiadott térképéből (ÁFTH eng. sz.: 146/1958.)

10. kép. Részlet Sopron város 1965-ben kiadott térképéből (ÁFTH eng. sz.: 921/1965.)

11. kép. Részlet Sopron város 1993-ban kiadott térképéből (1993. 638596 sz.)

Szikla utca

Korábbi neve Kőfejtő utca. A Steinbruchgasse-ra egyszerűsítés az előbbieken már leírtakra utal. Átnevezésére Bánfalva Sopronhoz csatolására után került sor, mert a városban, a Felső-Lőverek DNy-i határában ilyen nevű utca már volt. Ugyanez a helyzet kényszeríthette ki a Szög utca elnevezés megszüntetését a már létező, Újteleki utcából D-re nyíló, hasonló nevű közterület miatt.

A Soproni Városszépítő Egyesület Winkler Oszkár-díjának a célja olyan épületek kitüntetése, melyek egyrészt építészeti minőségükkel gazdagítják a városképet, másrészt a létrehozásuk folyamata példa értékű lehet a többi soproni polgár számára is. A díjazottak között lehetnek lakóépületek, középületek, de akár ipari épületek is; díjat kaphatnak új építésű épületek vagy felújítások egyaránt, a lényeg, hogy az elvégzett építészeti beavatkozás Winkler Oszkár szellemiségéhez méltó minőségben, magas színvonalon, értéket teremtő módon valósuljon meg.

2022-ben a városkép megújításában játszott fontos szerepe és a település történeti-kulturális értékeinek megőrzése miatt a Városszépítő Egyesület Winkler Oszkár-díjjal tünteti ki az Erdei Malom köz 10. szám alatti Kárpáti-malom épületét. A malom és a hozzá tartozó épületegyüttes története a 17. századig vezethető vissza, mai formáját többszöri bővítés, átépítés eredményeképpen kapta; ennek köszönhető az épület változatos mozgalmas, éppen ezért festői megjelenése. A gazdasági épületek léptéke és sokfélesége arra utal, hogy a 19. századra itt a közvetlen malomipari tevékenység mellett rendkívül jelentős gazdálkodás is folyt. Műemléki szempontból a malomépület különös értéke, hogy e falak között élt hosszabb ideig Dávid Ferenc művészettörténész, a város műemléki értékeinek legnagyobb kutatója és Askercz Éva művészettörténész, muzeológus. Az épület a 20. század utolsó harmadában használaton kívülre került, minimális karbantartás mellett kőbányaként funkcionált, állapota folyamatosan romlott.

Dr. Kárpáti György és családja 2010-ben vásárolta vissza a család egykori tulajdonát. A régi-új tulajdonos talán a malomhoz kötődő gyermekkori élményeiből is erőt merítve szisztematikus, kitartó, fáradhatatlan munkával, sokszor saját kezűleg végezte az épületegyüttes helyreállítását. Az épületegyüttes tíz évvel ezelőtti állapotára jellemző, hogy a műemlék-felügyelőség 2012-ben és 2014-ben is kötelezte a tulajdonost a balesetveszélyes állapotú tetőszerkezetek helyreállítására és a tetőfedés kijavítására, valamint a teljes épület tetőfelületeiről és az épület közvetlen közeléből a csapadékvíz elvezetésére. A munkák elkészültek. A műszaki állagvédelmen túl – a teljesség igénye nélkül – az alábbi munkálatok elvégzésére került sor:

- a malomkerék rekonstrukciója, felette védőtető megépítése és a kerék vízzel való meghajtásának kiépítése
- a malomépület galériáinak megerősítése, ezzel együtt a teljes malomgépészet felújítása, őrlésre való alkalmassá tétele, a malomban az épülethez illeszkedő téglapadló készítése
- homlokzatok szakszerű helyreállítása, kőkeretek restaurálása, új, az épülethez illeszkedő ablakok beépítése, kapuk rekonstrukciója

Kárpáti Malom, enteriőrfotó. Scherfel Photography

- a keleti épületszárny teljes építészeti és gépészeti felújítása, lakhatóvá tétele, a belső ajtók megőrzése és felújítása, az egykori napóra maradványainak konzerválása
- az udvaron a lépcső öntöttvas korlátjának a rekonstrukciója
- az udvaron sütőkemence és felette védő tető építése
- az udvaron a balesetveszélyes épületrészek elbontása, az udvar rendbetétele
- malomipari és az épület történetét bemutató kiállítás berendezése
- Kárpáti Sándor zeneszerző emlékszobájának berendezése
- az épület hasznosítására a földszinten kávézó, az emeleten konferenciaterem kialakítása.

A felújítás materiális megvalósítása mellett a díj odaítélésekor rendkívül fontos szerepet játszott az a fajta példa értékű érzelmi kötődés, lelkesedés, amivel Kárpáti György az elmúlt tíz évben menedzselte, de sokszor saját maga végezte is az épület felújítását. A műemlékvédelem társadalmi legitimitását az ember-emberiség érzelmi oldala adja. A régiséget a legtöbb ember értéknek tartja, kötődünk a régi épületekhez, identitásunkat erősíti, ha őseink életének egy-egy szeletét meglátjuk egy-egy régi épületben, és ebből fakad az indíttatás arra, hogy időt, energiát, pénzt áldozzunk egy-egy régi épület helyreállítására, a pusztuló anyag élettartamának meghosszabbítására.

Az elmúlt évtized Winkler Oszkár-díjjal kitüntetett épületei között ez az első, ahol a helyreállításban közreműködő építész neve is olvasható az épületen. Külön köszönet érte az építészársadalom nevében! Tegyük hozzá, hogy Józsa Dávid tervezőnek nem volt nehéz dolga, hiszen Nemes András kitűnő történeti kutatást és értéktárást végzett.

A munkálatok előre meghatározott koncepcióterv alapján, de apránként, lépésről lépésre, a Nemzeti Kulturális Alap néhány millió forintos támogatását többször elnyerve történtek, tehát olyan módon, amit bármelyik türelmes, kitartó műemlék-tulajdonos követhet, ilyen módon a felújítás módszere különösen is példaértékűnek tekinthető.

A Soproni Városszépítő Egyesület ezúton mond köszönetet Kárpáti Györgynek az épület megmentéséért és felújításáért végzett áldozatos munkájáért, és az épület felújításával a városképet gazdagító, valódi értékőrző tevékenységéért. Az épület használatához sok örömet kívánunk, egyúttal jó egészséget és sok erőt a munka folytatásához!

Kárpáti Malom, malomipari kiállítás. Scherfel Photography

SOPRONI ARCOK

ILLYÉS BENJÁMIN

Ráczné Schneider Ildikó emlékére
1941–2022

Pótolhatatlan veszteség érte Sopron kulturális közéletét: 2022. augusztus 16-án, két nappal a 81. születésnapját követően, hosszas betegség után elhunyt Dr. Ráczné dr. Schneider Ildikó, a soproni Erdészeti Múzeum (Erdészeti, Faipari és Földmérés-történeti Gyűjtemény) nyugalmazott igazgatója. Temetése augusztus 26-án volt a soproni Szent Mihály temetőben, alig néhány hónappal szeretett férje, dr. Rácz József Kaán Károly-díjas erdőmérnök elhunytja után. Sírjánál Prof. dr. Fábíán Attila, a Soproni Egyetem rektora emlékezett meg életútjáról. Évfolyamtársai képviselőiben Schmotzer András búcsúztatta közösségük összetartozását mindvégig szolgáló, erősítő társukat. Az erdész társadalom egyik meghatározó egyéniségétől, erdész-bányász-kohász közös történelem alapos ismerőjétől a temetés után a Soproni Egyetem egykori menzaépületében, a selmeci-soproni hagyományok szerinti gyászszakestélyen vettek végső búcsút.

Dr. Ráczné dr. Schneider Ildikó (Pluzsik Tamás felvétele)

1941-ben született az egykori Szolnok-Doboka vármegyei Szamososszmezőn (Clod). Felmenői, mint kalapácsos kovácsok a meginduló nemesfém bányászat hatására Alsó-Ausztriából települtek át Erdélybe, Óradnára. Édesapja robbantómesterként dolgozott a közeli bányában. A háborúban édesapját és két idősebb bátyját behívták a román hadseregbe. Édesanyja egyedül maradván menekülés mellett döntött. Ildikó kislányként élte át a meneküléssel, vagonlakással, bombázásokkal teli, és végül a család egymásra találásával végződő időszakot. Édesapja a dudari szénbányáknál kapott állást, majd áttelepültek Sopronba.¹

Ildikó középiskolai tanulmányait a soproni Erdészeti Technikumban végezte. Egyik alapítója, majd 1984 és 1990 között titkára volt a technikumi öregdiákok baráti körének. Érettségi után az Erdőmérnöki Főiskolára nyert felvételt. 1965-ben valétált erdőmérnök évfolyamuk nagymértékben hozzájárult az 1950-es évek elején szigorúan betiltott selmeci hagyományok felújításához. Szalamanderes ballagásukról Faller Jenő is megemlékezett a *Soproni Szemlében*.² A diákéletben való aktív részvétele mellett már hallgatóként is érdeklődött a tudományos világ iránt: a *Rosa rugosa* jelentőségéről szóló tudományos diákköri munkájával első helyezést ért el, a témát diplomamunkájában is tovább vitte.

Végzett erdőmérnökként – a FORFÁ-nál teljesített rövid gyakornokság után – az Erdészeti és Faipari Egyetemen helyezkedett el és dolgozott műszaki és erdőművelési munkakörökben, az Erdőtelepítés, majd az Erdőrendezés Tanszéken.³ A tanulást nem hagyta abba: az országban elsőként Sopronban indított tájrendezői és környezetvédői szakmérnökképzés keretében 1977-ben szerzett másoddiplomát, a tetőkertek és tetőteraszok jelentőségéről. Ez adhatta az ihletet Sopron zöldfelületgazdálkodását feldolgozó doktori kutatásához: 1982-ben sikeresen védte meg értekezését. A város akkori zöldfelület-állapotát igen pontosan rögzítő, alapos, részletes tanulmány a mai napig viszonyítási alap a tárgyban, az utcafásításokra vonatkozó részlete alapján a *Soproni Szemlében* is megjelent írása.⁴ Ráczné Schneider Ildikó számos országos és városi szintű környezet- és tájvédelmi szakmai bizottság vezetője lett. Közéleti és tudományos tevékenységével elősegítette az erdők előtérbe kerülő közjóléti szerepét tisztázó társadalmi párbeszédet.

Alapvető változást jelentett életében, amikor 1986-ban a dr. Németh András vezetésével működő múzeumi csoporthoz került.⁵ Feladatuk a kallódó szakmatörténeti do-

¹ *Pluzsik Tamás*: Regényes háborús történet – Családtörténetek – Dr. Ráczné dr. Schneider Ildikó. In: Soproni Téma, 2021. szeptember 22. <https://www.sopronitema.hu/hirek/tallozo/regenyes-haborus-tortenet> elérés: 2022. november 9.

² *Faller Jenő*: A ballagásról. In: Soproni Szemle 20. (1966) 1. sz. 36–44.

³ In memoriam Dr. Rácz Józsefné dr. Schneider Ildikó. 2022. augusztus 22. <http://uni-sopron.hu/content/index/id/10881> elérés: 2022. november 9.

⁴ *Rácz Józsefné*: Sopron város utcafásításairól. Soproni Szemle 35. (1985) 1. sz. 67–71.

⁵ A Múzeum létrejötte az 1980-as években mindenekelőtt Sopron városa, az Egyetem és a Tanulmányi Erdőgazdaság akkori vezetése összehangolt együttműködésének, valamint az illetékes minisztérium(ok), megyei vezetése támogatásának és a háttérben bányász-erdész-kohász szakma összefogásának az eredménye. A múzeum gondolatát már az 1970-es években felvetette id. Hiller István. Az Egyetemi Könyvtáron belül egy munkacsoportot hozott létre a tárgyi és dokumentum anyag gyűjtésére, rendszerezésére. Az Erdészeti,

kumentumok, tárgyi emlékek összegyűjtése, rendszerezése és múzeumi elhelyezésének előkészítése volt. Németh András 1986-os tragikus autóbalesete után Ildikó a csoport vezetője lett, és 1987-ben igazgatói megbízást kapott. Kezdetektől fogva nagy segítséget kapott a szomszédos épületben lévő Bányászati Múzeum legendás igazgatójától, Molnár Lászlótól. Támogatása és Ildikó megnyerő kapcsolatteremtő egyénisége, fáradhatatlan utánjárása eredményeként az egykori selmeci diákok, a két világháború közti soproni évfolyamok hallgatóinak e történelmi időkhöz kapcsolódó személyes és tárgyi gyűjteménye nagy mértékben gazdagodott.⁶

Életútjának kiemelkedő teljesítménye az Erdészeti Múzeumnak otthont adó Esterházy Palota épületének felújítása,⁷ állandó kiállításának berendezése, majd az intézmény ismertté tétele. Példaszerűen hiteles cikkben számol be szakmai gyűjteményeink kalandos sorsáról Selmectől Sopronig.⁸ Több generáció együttműködésének, benne Faller Jenő meghatározó szerepének dokumentuma is ez a tanulmánya. A szakma számára az *Erdészeti Lapok*ban megjelent cikksorozatban mutatta be a múzeumot,⁹ majd évente beszámolt szeretett „szakmai gyermeke” fejlődéséről.¹⁰ Igazgatósága alatt az Erdészeti Múzeum különleges szellemi központtá vált a város szívében, amely egyszerre ismertette meg a nagyközönséget az erdészet, a faipar és a geodézia szépségeivel, adott otthont a selmeci hagyományokhoz kapcsolódó eseményeknek (akár kisebb szakestélyeknek) valamint kulturális rendezvényeknek, időszaki kiállításoknak. A Múzeumban mindig történt valami: erről a plakátok mellett névre szóló meghívókkal értesítették a „törzs-

Faipari és Földmérés-történeti Gyűjtemény az Egyetemi Könyvtár keretében, 1982-ben kapta meg a hivatalos működési engedélyt. Vezetésével Hiller István főigazgatót bízták meg. 1983. augusztus 27-én nyílt meg az első kiállítás a Templom utcai épületben. A gyűjtemény mindössze 3 évig volt megtekinthető ebben a formájában. A bezárást a Templom utcai épület felújításának megindulása indokolta. A költöztetést és az újabb, csökkent alapterületű kiállítás létrehozását az 1984-ben kinevezett dr. Németh András erdőmérnök, múzeumi csoportvezető irányította. Az áttelepített szakbemutató a Szt. György utca 14. számú épület udvarán lévő középkori torony szuterénjében 1986. június 17-én nyílt meg és 1992. október 30-ig volt látogatható. Vö: *Ráczné Schneider Ildikó: Az Erdészeti és Faipari Egyetem múzeuma az Esterházy-palotában. Soproni Szemle* 48. (1994) 2. sz. 137–154.

⁶ A Múzeum leltárában az 1993. december 31-i állapot szerint 4552 db tárgy, 5443 db ok- és kézirat, 17 012 db fénykép, 5165 db negatív, 3329 db diapozitív, 3788 perc video és 2460 perc magnófelvétel, 15 tekercs mozgófilm, 5138 kötet könyv, 3013 db különlenyomat és periodika, 5407 db meghívó, rajz, térkép stb. volt. Vö. *Ráczné 1994.*

⁷ *M. Kaló Judit: A soproni Esterházy palota műemléki helyreállítása. Magyar Építőipar*, 43. (1993) 1–2. 34–35.

⁸ *Ráczné 1994*

⁹ *Ráczné Schneider Ildikó: Bemutatjuk a Soproni Egyetem Múzeumát I_VII. In: Erdészeti Lapok* 131. (1996) 7–8. 256.; 131. (1996) 9. 291.; 131. (1996) 11. 341.; 131. (1996) 12. 388.; 132. (1997) 1. 25.; 132. (1997) 4. 129.; 132. (1997) 12. 392–394.

¹⁰ *Ráczné Schneider Ildikó: Az Erdészeti Múzeum 1998-as évről. Erdészeti Lapok* 134. (1999) 6. sz. 198–199.; *Az Erdészeti Múzeum 1999-es évről. EL*, 135. (2000) 2. 48–49.; *Az Erdészeti Múzeum 2000-es évről. Erdészeti Lapok* 136. (2001) 3. 94–95.; *Az Erdészeti Múzeum 2001-es évről. Erdészeti Lapok* 137. (2002) 3. 95–97.; *Az Erdészeti Múzeum 2002-es évről. Erdészeti Lapok* 138. (2003) 3. 91–92.; *Az Erdészeti Múzeum 2003. évről. Erdészeti Lapok* 139. (2004) 2. 55–56.

Kiállítás megnyitó: 133 éves az Országos Erdészeti Egyesület, 1999. október 14.

Ráczné Schneider Ildikó mellett Káldy József, az OEE akkori elnöke áll. A képen látható még Varga Tamás későbbi múzeumigazgató, Ormos Balázs OEE-titkár és Herpay Imre, az OEE korábbi elnöke (1979-1990)

közönséget”. 1996-os nyugdíjazását követően még 2004-ig irányította a gyűjtemény működését. Utódjával jó emberi kapcsolatban maradt, elhunytáig támogatta munkáját. Az Erdészeti Múzeum igazgatójaként, majd nyugdíjasként is aktívan részt vett a szakmai és városi közéletben, egészen élete utolsó pár hetéig.

Soproni Városszépítő Egyesületnek 1976 óta tagja, 2001-ig alelnöke volt. A Soproni Helytörténészek Baráti Körének 1993 óta aktív tagja volt. Nagy örömet jelentett számára, hogy néhány hónapja, a Klub ülésén Ő mutathatta be az 50 éves tevékenységüket ismerető emlékkönyvet. Így Ő is részese lehetett azoknak az ünnepi pillanatoknak, amikor a városvezetés elismerő oklevéllel ismerte el Sopron történelmének értékeit feltáró polgári mentalitású szellemi közösségét.¹¹

Közös értékeinket, az emberi kapcsolatok gazdagítását szolgálta Ildikó egy életen át, felejtethetetlen élményeket hagyva ezzel a vele találkozókra, személyes ismerőseire. Az Erdésznek I. Országos Találkozójának szervezője volt 1988-ban, a rendezvény címe-

¹¹ Polgármesteri elismerő oklevelet kapott a Soproni Helytörténészek Baráti Köre. <https://www.sopronmedia.hu/cikkek/polgarmesteri-elismero-oklevelet-kapott-a-soproni-helytorteneszek-barati-kore> elérés: 2022. november 9.

rét is ő rajzolta. Számos szakmai és polgári elismerést kapott élete során, megérdemelten, csak néhány közülük: Kaán Károly Emlékérem (1995), Művelődés Szolgálatáért Díj (1997), Sopron Kultúrájáért (2003), Életfa Emlékplakett bronz fokozat (2012), Magyar Érdemrend Lovagkeresztje (2021). De számára az is hasonló értékkel bírt, ha a családja és barátai, ismerősei jól érezték magukat körülötte, az általa megteremtett keretek között. Kiváló előadóművészi adottságai voltak. Egy-egy hivatalos, vagy baráti összejövetel hangulatához illő vers előadásával, selmeci diáknóta, népdal intonálásával lélekben is közelebb hozta egymáshoz a résztvevőket. Legutóbb idén április 26-án, a – Roth Gyula által közel 100 éve elindított – kísérleti szálalóerdő csodálatos környezetében, az Országos Erdészeti Egyesület soproni helyi csoportjának rendezvénye zárópillanatait tette rögtönzésével feledhetetlenné.

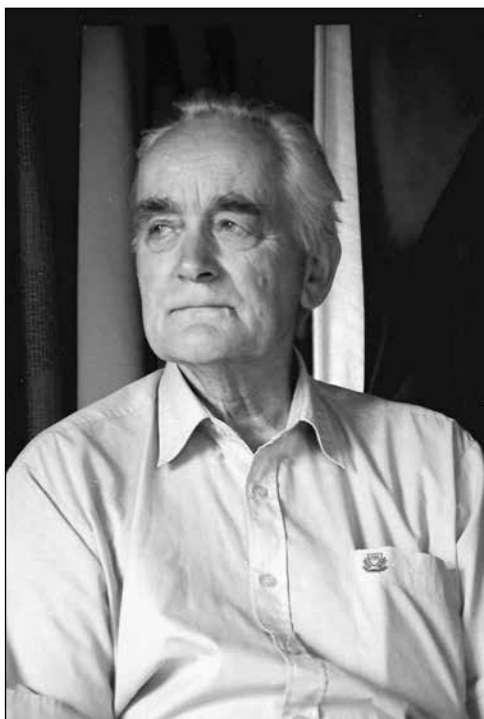
Hagyományaink szerves része a kultúra szeretete és tisztelete. Selmeci-soproni-miskolci és jogutód intézményeink szellemiségét is ez jellemzi. Dr. Ráczné dr. Schneider Ildikó alias Melinda élete során ezeket az értékeket is szolgálta, gyarapította. Kedves emlékei közt említette, hogy erdésztechnikus diákként 18 éves korában Major Tamás előtt is játszhatta a *Bánk Bán* Melinda szerepét. Társulatuk a Nemzeti Színház vendége is lehetett. Firmája, Szabó Imre alias Jimmy Ildikó kedves történetét ismerve adta keresztelésekor a Melinda *vulgo* nevet.¹² Emléktáblájának november 2-i avatási ünnepe óta az Erdészeti Múzeum egyik reprezentatív terme Melinda-teremként emlékeztet életútjára, személyiségére. A táblaavatáson részt vett szeretett családja – Péter fia, Erika menyje –, a táblát unokája, Balázs leplezte le.

A bányász-erdész-kohász szakmatörténet kiváló ismerőjét és Sopron kulturális életének elkötelezett egyéniségét veszítettük el váratlan halálával. Emlékezzünk Rá kegyelettel. Nyugodjék békében!

¹² *Pluzsik Tamás*: Bán Bán – örök emlék. Soproni Téma, 2019. december 11. <https://www.sopronitema.hu/hirek/kultura/bank-ban-orok-emlek> elérés: 2022. november 9.

Elhunyt a magyarországi várak kiemelkedő tudású, elkötelezett kutatója, az 1950-es, 1960-as évek soproni régésze, dr. Nováki Gyula, aki fiatalabb régészek sorának mutatott életre szóló példát a fáradhatatlan és alapos szakmai munkájával.¹ Professzori katedra nélkül volt a tudományos várkutatás és dokumentálás elismert mestere, több fiatalabb kolléga baráti segítője.

Nováki Gyula 1926. július 6-án született Sopronban. Édesapja a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasúttársaság mérnöke volt, akit többször áthelyeztek, így került a kis Gyula kétéves korában a családdal Szombathelyre. Ott végezte a 4 elemi és az 1–2. gimnáziumi osztályt. A gimnázium 3. osztályát Zalaegerszegen, majd a 4–8. osztályt Sopronban végezte el, itt érettségizett a Széchenyi István Gimnáziumban 1945-ben.

1. kép. Dr. Nováki Gyula (Fotó: Levy-műterem, Siófok, 2002)

¹ *Nováki Gyula: Várépítészetünk kezdete.* In: *Várépítészetünk kezdete.* Szerk. Gerő László. Budapest, 1975. 45–61.; *Nováki Gyula: Várépítészet Magyarországon a X–XI. században.* In: *Szent István és kora.* Szerk.: Glatz Ferenc és Kardos József. Budapest, 1988. 145–150.

1946-ban fél évig a Soproni Vasöntődében segéd munkásként dolgozott. Talán a múlt iránti érdeklődése mellett első munkahelyének is köszönhető, hogy erdei túráin felfigyelt a Sopron környéki szórványos vassalakokra is. 1947 januárja és 1950 között az ELTE Bölcsészkarán a Régészeti Tanszék hallgatója lett, őskori, népvándorláskori és középkori régészetet hallgatott. Itt szerzett muzeológusi diplomát 1950-ben. Szakdolgozatában Fejér megye őskori földvárait dolgozta fel.

1950 szeptemberétől 1951 márciusáig a Nyíregyházi Múzeumban dolgozott. 1951. március 15-től 1964-ig a soproni Liszt Ferenc Múzeum régésze volt (2. kép). 1963-ban védte meg doktori disszertációját, amelyben szintén a földvárakkal foglalkozott.

Az ötvenes évek közepén a Soproni Szemlében több dolgozatban összegezte a soproni régészeti kutatások addigi eredményeit,² illetve további feladatait.³ E dolgozatai évtizedekre meghatározták a körzet régészeti kutatásának fő irányait. Különösen jelentősök a földvárak,⁴ ezen belül az ún. égett sáncok témakörében magyar⁵ és német⁶ nyelven írott tanulmányai, amelyekkel a tudományos eredményeken túlmenően ösztönzője volt a soproni városfalak 1958-ban elkezdett tervszerű feltárásainak és a nagylélegzetű műemlékes helyreállítási munkák megindításának. Az 1960-as évek elején, a Fő téri Fabricius-házban, a gyűjtemény mai helyén kialakította a szakszerű raktári rendet, megalapozta a soproni régészeti gyűjtemény korszerű nyilvántartását, megrendezte az első állandó régészeti kiállítást.

Fő kutatási területe, a földvárkutatás mellett az 1950-es, 60-as években a vaskohászat-régészeti lelőhelyek feltárásában is úttörő munkát végzett. Ezekben a témákban az egész ország területén folytatott feltárásokat. A Sopron környéki vassalakos lelőhelyek⁷ szondázó kutatásait követően a Kohászati Történelmi Bizottság felkérte őt az északkelet-magyarországi vaskohászati műhelyek feltárására (Imola, Trizs, Felsőkelecsény).⁸ Ezt követték eredményes Vas megyei kohóásatásai (Vasvár, Kőszegfalva).⁹ A vaskohászat-régészeti projekt keretében, irányításával emelték ki Scarbantia déli római kori temető-

² *Nováki Gyula*: A Sopron környéki régészeti kutatások tíz éve (1945–1955). *Soproni Szemle* 9. (1955), 3–4. szám, 143–146.

³ *Nováki Gyula*: A Sopron környéki régészeti kutatások feladatai. *Soproni Szemle* 10. (1956), 256–260.

⁴ *Nováki Gyula*: Bella Lajos földvárkutatásai. In: „Isten áldja a tisztas ipart” Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére. Szerk. Szende Katalin és Kücsán József. Sopron, 1998. 141–155.

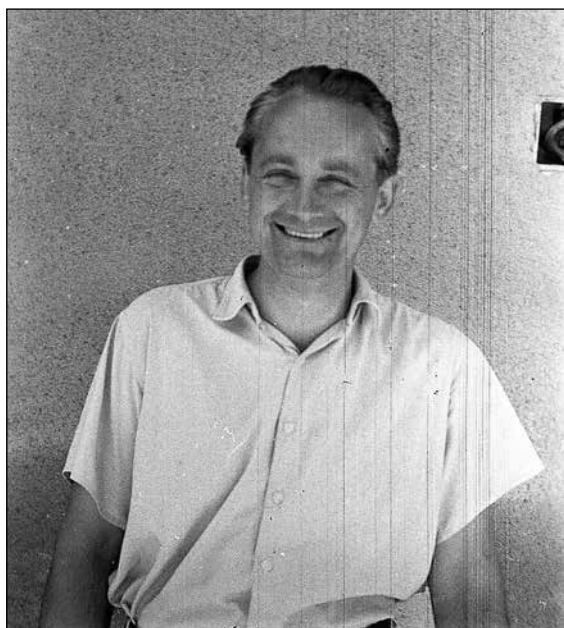
⁵ *Nováki Gyula – Sándorfi György*: A soproni belváros „vörös sánca” kutatásának eredményei. *Soproni Szemle* 41. (1987), 38–43.

⁶ *Nováki Gyula*: Zur Frage der sogenannten Brandwälle in Ungarn, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (ActaArchHung)* 16. (1964), 99–149.; *Nováki Gyula – Sándorfi György*: Untersuchungen der Struktur des Ursprungs der Schanzen der frühen ungarischen Burgen. *ActaArchHung* 33. (1981), 133–160.

⁷ *Nováki Gyula*: Ujabb adat a sopronkörnyéki őskori vaskohászatra. *Soproni Szemle* 9 (1955), 136–137.

⁸ *Nováki Gyula – Vastagh Gábor*: Középkori vasolvasztóhely Felsőkelecsényben. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 3 (1959–61), 54–61.; *Nováki Gyula*: Archäologische Denkmäler der Eisenverhüttung in Nordostungarn aus dem X–XII. Jahrhundert., *ActaArchHung* 21. (1969), 299–331.

⁹ *Nováki Gyula*: Überreste des Eisenhüttenwesens in Westungarn. *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 35. (1966), 166–198.

2. kép. Nováki Gyula régész az 1950-es években a Liszt Ferenc Múzeumban (Sopron)

jének sírjai közül a Deák téri (akkor Sztálin tér) vaskohót, amelyet először ideiglenesen a Lábasházban rendezett soproni ipartörténeti kiállításon mutattak be, véglegesen mai helyére, a Fabricius-házban 1963-ban megnyitott régészeti kiállításba került.

Úttörő jelentőségű munkájában összegezte vaskohászat-régészeti kutatásainak eredményeit, az Árpád-kori magyarországi vaskohászatáról szóló könyv régészeti fejezetének megírásával.¹⁰ Ezután befejezte a kohászat-régészeti ásatásait és a földvárkutatásokra koncentrált. Ennek eredményeként, alkalmanként helyi kutatók társszerzői közreműködésével, több megyei vármonográfiát jelentettek meg.¹¹

Földvár-felméréseinek folytatása mellett lerakta szülővárosa, Sopron városrégészeti kutatásának alapjait,¹² miközben a Liszt Ferenc Múzeum (ma Soproni Múzeum) gyűjtőterületén a veszélyeztetett régészeti emlékeket mentette¹³, és gondosan dokumentálta minden korszakból, az őskortól az újkorig.¹⁴ Nagyobb ásatásai Sopronban az ún. „vörös

¹⁰ Nováki Gyula: A magyarországi vaskohászat régészeti emlékei. In: *Heckenast Gusztáv – Nováki Gyula – Vastagh Gábor – Zoltay Endre: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban*, Budapest, 1968. 13–76. (A továbbiakban *Nováki* i. m. 1968).

¹¹ Fejér megye, Heves megye. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Somogy megye, a Börzsöny hegység várai.

¹² Nováki Gyula: A soproni talajvizsgálatok és településtörténet. *Soproni Szemle* 12. (1958), 335–341.; Nováki Gyula: Sopron topográfiai fejlődésének vázlata az újabb ásatások alapján. *Soproni Szemle* 16. (1962), 135–139.

¹³ Nováki Gyula: Árpád-kori lakóház Répcevisen. *Archaeologiai Értesítő* 83. (1956), 51–52.

¹⁴ Nováki Gyula: Kuruckori erőd Sopronbánfalva felett. In: *Tanulmányok Csatkai Endre emlékére*. Szerk.: Környei Attila és G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 135–148.

sánc” az Árpád-kori ispáni vár erődítményének részletei (1959–1962), és Sopronhorpáacson az Árpád-kori templom feltárása (1959–1962). Több mint 180 szakcikke közül itt csak néhány Soproni vonatkozású dolgozatát említem.¹⁵ Ezek mutatják, hogy a földvárkutatás mellett milyen széles skálán fejtette ki tevékenységét, amelynek nyomai közleményeiben¹⁶ és a Soproni Múzeum Régészeti Adattárában őrzött jelentéseiben is megtalálhatók.

A régészeti leletbejelentő hálózat megszervezése céljából sokszorosított lapokat terjesztett. Mivel azonban a régész abban az időben nem terepjáró autón, hanem autóbusszal, vagy vonattal juthatott el a lelőhely közelébe (esetleg vihette a vonaton a kerékpárját), egyes bejelentett lelőhelyek régészeti leletmentését egyetlen helyi régész nem győzhette. Nováki Gyula, miután a bolygatott lelőhelyekről megállapította az alapvető keltezési adatokat, az egyes szakterületek legjobb budapesti régészeit invitálta a múzeum gyűjtőterületére. A szakonyi magyar honfoglalás kori temető teljes feltárására Dienes Istvánt (MNM), a hegykői langobard temető ásátásaira pedig Bóna Istvánt (ELTE) nyerte meg.

1965-től 1986-ig a Magyar Mezőgazdasági Múzeum régész munkatársa volt, ahol elkészítette a hazai régészeti magleletek katalógusát, amely a soproni és Sopron környéki növényi magvak listáját is tartalmazza, az őskortól a középkorig Tanulmányokat írt a mezőgazdasági eszközök történetéről és az egykori szántóföldek terepen megfigyelhető nyomairól.

A „vasrégészet” tárgyában negyedéves egyetemista koromban ismertem meg Nováki Gyulát, amikor a Magyar Nemzeti Múzeum mezőgazdasági vaseszközzeiről készülő szakdolgozatot írtam, és amikor 1968-ban megjelent könyvük az Árpád-kori vaskohászatról.¹⁷ Barátságosan fogadott egy megbeszélésre, sőt könyvük szerzőtársainak, dr. Heckenast Gusztáv történésznek és dr. Vastagh Gábor kémikusnak is bemutatott, amivel a további évtizedekre megalapozódott iparrégészeti együttműködésünk.

Miután a soproni Liszt Ferenc Múzeum régésze lettem, Nováki Gyula, mint szakmai elődöm, megtisztelő barátságába fogadott. A gyakori „hazalátogatásai” egyikén a soproni Fabricius-házi régészeti irodában átadta kohászatrégészeti kéziratait, köztük több, jeles kutatóktól küldött vaskohászat-történeti különlenyomatot. Nagyban elősegítette a további megyei kohóásatások folytatását, hogy 1971-ben a nemeskéri kohóásatásom megtekintése után Nováki Gyula és Vastagh Gábor úgy nyilatkozott a soproni múzeumigazgatói irodában, hogy a vaskohászat-régészeti ásatások folytatása fontos és kívánatos.

Nováki Gyula nyugdíjba vonulása után még nagyobb lendülettel folytatta a földvárak felmérését és szaktanácsokkal látta el az ifjabb várkutatókat,¹⁸ akik joggal tekintik

¹⁵ *Nováki Gyula*: Északi ivókürtveret a római kori Sopronból. Arrabona – Múzeumi közlemények 9. (1967), 13–18.

¹⁶ *Nováki Gyula*: Avar sírok a Sopron, Pozsonyi úti homokbányában. Soproni Szemle 12. (1958), 166–167.

¹⁷ *Nováki* i. m. 1968.

¹⁸ Egy földvár titka. Festészeti asszociációk Nováki Gyuláról. <http://vaskarika.hu/hirek/reszletek/22736/> (letöltés. 2022. november 3.).

3. kép. Nováki Gyula feleségével várfelmérésen (Nováki Erika fotógyűjteménye)

mesterüknek. Ebben a munkában barátja, Sándorfi György mérnök segítette. Nekik köszönhetjük a kópházi erdőben általam megtalált Árpád-kori vasércbánya horpáinak rétegvonalas felmérését is.

Nováki Gyula tagja volt az 1946-ban alapított „Soproni Postás Természetjáró Szakosztály”-nak. 2016-ban Sopronban részt vett a Természetjáró Szakosztály 70. évi jubileumának megünneplésén, az emlékkiállítás megnyitóján, ahol mi díszvendégnek tekintettük. Lánya, Erika emlékezete szerint jellemző volt rá a hegyek szeretete, feleségével együtt többször jártak Tirolban, ahol nagy túrákat tettek. „Nagy szerelem volt a Magas-Tátra. Szinte minden csúcsát meghódították fiatalabb korukban” A földvár-felmérések-nél a jegyzőkönyvet gyakran Nováki Gyula felesége vezette, illetve a régészeti szerkesztés után, nagyon sok esetben a feleség rajzolta át az alaprajzot (3. kép).

80. születésnapján, 2006-ban egy igen szép kivitelű és tartalmas tanulmánykötettel¹⁹ tisztelték meg dr. Nováki Gyulát várkutató munkatársai, megköszönve az évek során tőle kapott baráti, szakmai segítséget, például könyveik, cikkeik lektorálását (4-5. kép).

Könyvei főleg egyes magyarországi körzetek várairól jelentek meg. több mint 180 tudományos közleményének zömét is a vár-kérdések tisztázásának szentelte. Szíve gyakran vissza-visszahúzza szülővárosa múltjának kutatásához is (6. kép). Az utóbbi évtizedekben tisztázta a Sopron környéki földvárak időrendjét²⁰ és építési technikáját.

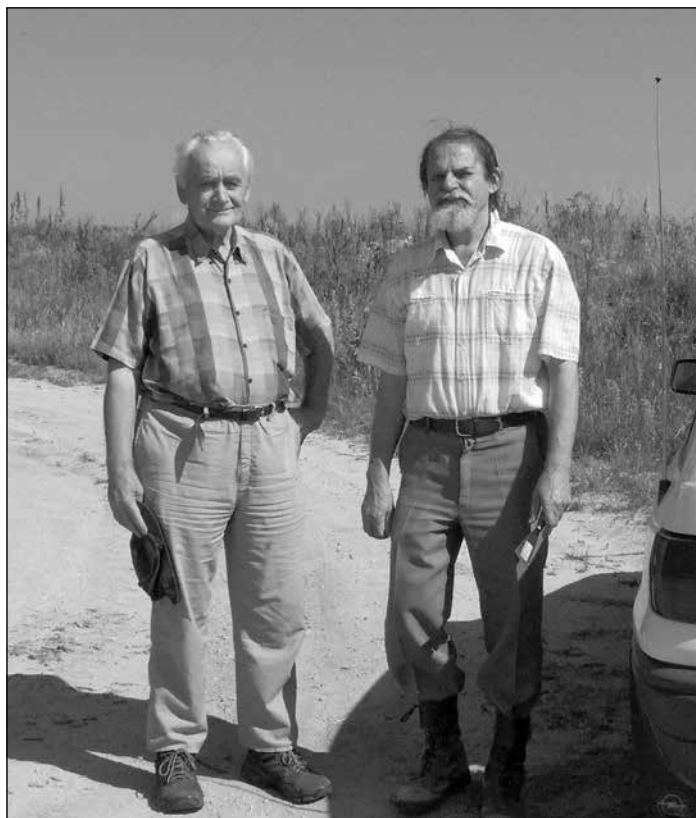
¹⁹ „Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére. Szerk. Kovács Gyöngyi és Miklós Zsuzsa. Budapest, 2006.

²⁰ *Nováki Gyula: Őskori földvárak Sopron mellett.* Soproni Szemle 51. (1997), 118–134.

4–5. kép. Nováki Gyula 80. születésnapjának ünnepe, a tiszteletére kiadott kötet átadása várkutató kollégái körében. Mellette felesége, Katalin ül. (Fotó: Gömöri János)

1957-ben közadakozásból és a Vasöntöde támogatásával felállította a Várhelyi halomsírok első régész kutatójának,²¹ Bella Lajosnak (1850–1937) az emlékművét. A Bella emlékmű öntöttvas urnáját erdei kirándulásaik során, a lányával, Erikával évente egyszer rozsdátlanították, és lekenték felületkonzerváló szerrel. Ezt a nemes feladatot azóta átvette a Soproni Múzeum restaurátora. A Bella-emlékmű felállítását rövidesen követte – szintén Nováki Gyula szervezésében – a Bécsi-dombi kelta temető mellett a Paúr Iván (1806–1888) emlékmű létrehozása. A város közelében és a városban található régészeti lelőhelyek ezekkel az emlékművekkel a turisztikai térképekre is felkerülhettek, alapját adva a később kialakított és még tovább fejlesztendő, mozaikszerű régészeti parknak. 1975–76-ban, a Patek Erzsébet vezette ásások után már egy halomsír rekonstrukciójára is sor kerülhetett a Bella emlékmű közelében, 2006-ban és 2007-ben a Várhelyen ugyanitt alakíthatta ki a Soproni Tanulmányi Erdőgazdaság Zrt a történeti emlékparkot a Scarbantia Régészeti Park Alapítvány szakmai közreműködésével.

6. kép. Terepszemle 2007-ben a Fertő-parti szőlők között, a „Burgstall Öde” dűlőben. Nováki Gyula és e sorok írója (Fotó: Dénes József várkutató régész)

²¹ *Nováki Gyula: A soproni Várhely ásatásának története. Soproni Szemle 9. (1955), 131–135.*

7. kép. Dr. Nováki Gyula 2018 március 15-én átvette a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetését
(Fotó: Koszticsák Szilárd, MTI, a 24.HU nyomán)

2007-ban, a Soproni Történelmi és Művészeti Egylet alapításának 140. évfordulóján, Scarbantia 1900 éves fórumán, első alkalommal adományozta a Scarbantia Társaság közgyűlése és a Scarbantia Régészeti Park Alapítvány kuratóriuma a Scarbantia Emlékéremet. Akkor dr. Nováki Gyulának nyújtotta át Sopron Megyei Jogú Város polgármestere, dr. Fodor Tamás az Sz. Egyed Emma éremművész által mintázott bronzplakettet, annak a kutatónak, aki tudományos munkásságán túlmenően a várhelyi régészeti park első objektumát, a Bella emlékművet emeltette.

Nováki Gyula számos szakmai és állami kitüntetésben részesült. Elnyerte többek között 2004-ben a Forster Gyula-díjat, amely „az épített és régészeti műemlékvédelem területén végzett kimagasló szakmai tevékenység elismerésére adományozható állami kitüntetés”, 2018-ban pedig a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki (7. kép).

2022. október 7-én hunyt el Budapesten. 2022. november 22-én hozzátartozói – végakarátának megfelelően – a soproni Károly-magaslat általa felmért és publikált korai vaskori földvárában családi körben, bensőséges hangulatban vettek tőle búcsút. Soproni régészek és Nováki Gyula földvárkutató barátai egy emlékmű felállítását tervezik a Károly-magaslati földvár területén, a Várison, várkutató mesterük, a Soproni Múzeum korábbi régészének emlékére.

Gróf Széchenyi Istvánról, a legnagyobb magyarról számtalan írásmű született az utóbbi 231 év során. Leszármazottairól bizonyára kevesebb. Írásunkban rövid áttekintést szeretnénk adni a gróf két fiáról, Béláról és Ödönről, utóbbi Bálint fiáról, illetve – különös tekintettel – az ő négy, soproni kötődésű leánygyermekéről. Ezen írás időszerűségét két dolog határozza meg. Egyfelől, hogy a négy grófnő legifjabbika, Széchenyi Beatrix tavaly ősszel távozott az élők sorából, másfelől e sorok írója családjának személyes érintettsége.

A legnagyobb magyar idősebb fia Béla (1837–1918) volt. Jelentős utazóként a fél világot bejárta. Bizonyára a *Soproni Szemle* számos olvasója álldogált már szemben híres sírmlékével a nagycenki Hársfasor végén, ahol hön szeretett nejével, Erdődy Hanna grófnővel nyugszik. Sírfeliratuk a következő:

1. kép. Gr. Széchenyi Béla és Gr. Erdődy Hanna sírfelirata Nagycenken

Széchenyi Béla 1901-től az első világhétség végéig koronaőr volt, és a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja. Öccsével együtt beírták nevüket a magyar művelődéstörténetbe, méltón édesapjuk példájához. Béla öccse, Ödön (1839–1922) testvéréhez hasonlóan nem mindennapi életet mondhatott magáénak. Csak néhány tény:

A török tűzoltóság megszervezése jutalmául oszmán pasává nevezték ki, ráadásul úgy, hogy nem kellett áttérnie a muszlim hitre. Ödönnek köszönhető a Budavári sikló. A kiengedés évében a párizsi világkiállításra a világon elsőként vízi úton jutott el saját, Hableány nevű gőzhajójával. Nagyszerű tervének teljesítéséért III. Napóleontól Becsületrendet kapott. Minderről a Szajna partján, nem messze az Eiffel-toronytól emléktábla is megemlékezik. Íme:

2. kép. Emléktábla Gr. Széchenyi Ödön párizsi hajóútja emlékére (Catherine Horel felvétele)

Nem véletlen tehát, hogy Széchenyi Ödön (a „Tűzpassa” – ahogy sokan nevezték) legfiatalabb gyermeke, négy keresztnévvel: Bálint Emil Richárd Péter, Konstantinápolyban született. Bálint édesanyja Ödön második felesége, görög hölgy volt, Ephtalia Kritopoulou.

Eljutottunk az írásunk címében szereplő négy hölgy édesapjához, Gróf Széchenyi Bálinthoz. Az ő sorsa is bővelkedett eseményekben, miként édesapjáé és nagybátyjáé. A második világháborút követően például, mivel kitűnően beszélt törökül, azt a feladatot kapta, hogy a háborúban elpusztult lovak pótlására Törökországból hozasson lóállományt. Végrehajtotta a nem mindennapi megbízatást. Nagyjából harminc évvel korábban azonban, az első világháborúban az egyik huszárezrednek volt felszerelt katonája. Ennek orosz (szovjet) hadifogság lett a vége.

Ugyanebben az időben egy bizonyos Maria (Maya) Galitzin orosz nagyhercegnő, aki címét az orosz cártól kapta, a bolsevik hatalomátvétel után gyötrelmes időket élt meg. Börtönökben, fogságban, borzasztó körülmények között élt édesanyjával. A sors és a Mindenható is úgy akarta, hogy Maria és Bálint találkozzék. Ismerkedésük betetőzése

3. kép. Széchenyi Ödön szobra Nagycenken (Máté Hunor alkotása, 2020)

1921-ben kötött házasságuk volt. A magyar–szovjet fogolycserének köszönhetően kerültek Budapestre. Néhány év elmúltával visszatértek a régi Széchenyi-birtokra, Hegykőre.¹

Ezzel elérkeztünk a Sopronra mindig kitörő örömmel visszaemlékező négy Széchenyi leány-dédunokához, akiknek szülei Bálint és Maria (Maya) voltak. Vegyük sorra őket!

1. Budapesten született Széchenyi Marianna 1923-ban. Teljes nevén: Sárvár-Felsővidéki grófnő Széchenyi Marianna Veronika Paula. Róla tudunk a legkevesebbet, ennek egyszerű az oka. A második világháború után férjhez ment a szintén budapesti születésű Haris Olivérhez, és Új-Zélandra költöztek. Auckland városában éltek le életüket, mindketten ott is hunytak el. Marianna 1999-ben.
2. Hegykőn született Széchenyi Alexandra 1926-ban. Teljes nevén: Sárvár-Felsővidéki grófnő Széchenyi Alexandra Crescencia Angéla Erzsébet. Németországban telepedett le a negyvenes évek végén, nem sokkal ezt követően férjhez ment Diethard Freiherr von Wrede-Melschede báróhoz, aki foglalkozására nézve erdőmérnök volt. Visszaemlékezésünk vége felé egy felettebb érdekfeszítő, tényszerű levéllel ismertetjük meg a *Soproni Szemle* olvasóit. Írója Alexandra grófnő, aki 2018-ban távozott az élők sorából.

¹ A hegykői birtokot több éven át tartó jogvitát lezáró családi egyezség alapján, államfői (kormányzói) engedéllyel hasították ki a nagycenki hitbizomány területéből. Széchenyi Bálint hegykői birtokszerzésének körülményeiről, beilleszkedésének nehézségeiről, gazdálkodásáról, testvéreire való viszonyáról ld.: *Kelemen István*: Polgári kor. In: *Hegykő történelme*. Szerk.: Németh Ildikó. Hegykő, 2021. 216-226.

3. Sopronban született Széchenyi Éva 1928-ban. Teljes nevén: Sárvár-Felsővidéki grófnő Széchenyi Éva Mária Ilona Gabriella. 1951-ben kitelepítették egy Szolnok melletti faluba, 1956-ban Budapestre került. Nem ment férjhez, ám a forradalom után néhány évvel ő is Németországba távozott édesanyjával együtt, aki Willebadessenben maradt Alexandráék nagy területű kastélyában. Később Éva rendszeresen visszajárt Sopronba. Az Észak-Rajna-Vesztfáliában lévő – imént említett – városkában hunyt el 1997 karácsonyán. A kisvárosban található egy kriptá, amely több Széchenyi-ivadéknak, illetve rokonságuknak a nyugalóhelye. A kriptá Wrede-Melschede báró (Alexandra férje) birtokán látható. Lentebb egy fényképet is közreadunk majd a nem mindennapi, fák övezte épületről.
4. Hegykőn született Széchenyi Beatrix 1930-ban. Teljes nevén: Sárvár-Felsővidéki grófnő Széchenyi Beatrix Mária. Hasonlóan Alexandrához és Évához, ő is Sopronba, az orsolyiták iskolájába került. Később Bea grófnő „osztályidegenként” munkát nagy nehezen kapott csak. Egyetemünk Általános Kémia Tanszékén laboránsként dolgozhatott, és a világhírű, egyházasfalui Simonyi Károly mellett is szorgosan tevékenykedett. Ily módon 1951-ben részese volt az első magyarországi, mesterségesen gyorsított részecskékkel létrehozott atommag-reakciónak. Később férjhez ment a német Joachim Schönburg-Glauchau grófhoz. Nemrég, 2021 szeptemberében költözött a másvilágra Regensburgban.

Az alábbi fényképen a négy grófnő közül hárman (Marianna, Éva, Alexandra) a '90-es évek közepe felé. A kép régi technikával készült, kissé megkopott.

4. kép. Széchenyi Marianna, Éva, és Alexandra az 1990-es évek közepén. (Széchenyi Beatrix felvétele)

5. kép. Széchenyi Alexandra és Széchenyi Beatrix. Hegykő, 2000-es évek eleje. (A szerző felvétele)

Beatrix grófnőről most egy olyan képet teszünk közzé, melyen Alexandrával (balra) látható. (5. kép).

Miként a bevezetőben említettük, családunknak abban a kitüntető szerencsében volt része, hogy személyes kapcsolatot ápolhatott a négy Széchenyi lánnyal. Édesanyám, Vörös Istvánné (sz. Komlós Klára) szintén az orsolyitákhoz járt, személyes barátság fűzte Alexandrához, Évához és Beatrixhoz. Sőt, „Lexával” osztálytársak voltak, együtt érettségiztek. Számunkra felejthetetlen élmény volt minden egyes alkalom, amikor a ’80-as, ’90-es években bármelyikük megjelent Kertesi utcai otthonunkban. Többnyire nem egyedül, hanem férjjel, barátal, ismerőssel az oldalukon. Ugyanilyen máig tartó, lelket melengető érzés visszagondolni a Hegykőn, Nagycenken tett kirándulásokra, vagy az ott tartott ün-

nepségekre. Beszélgetések, nosztalgiazások jellemezték ezeket az együttléteket. Négy – ha már a négy leányról értekezünk – emlékezetes esetet hadd meséljünk el időrendben:

Említettük, hogy a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” után a lányok anyja, illetőleg az ő édesanyja fogságban, börtönökben éltek hosszú ideig. Az idősebb nagyhercegnő (a négy dédunoka nagymamája) egy kis kézitáskában magához vette a családi ékszereket, gondolván, egyszer még jól jöhet egy újabb élet megkezdéséhez. Az egyik bolsevik elvtárs észlelte, hogy a nagyhercegnő nagyon óvatosan bánik a táskácskával. Kikapta a kezéből, megnézte, majd így szólt:

– Na, ezekre a kacatokra nincs szükség, mehetnek a szemétbe.

Erre az időős hölgy:

– Kikérem magamnak, életemben soha nem hordtam hamis ékszert, kacatokat, ez mind valódi, értékes ékszer.

Talán felesleges is mondani, hogy ezek után, a nemes ékkövek, karkötők és nyakláncok, nem a szemétben végezték... Mindezt egy alkalommal Alexandra grófnő idézte fel élethűen, Nagycenken.

A második, megmosolyogtató történet a '30-as évek végéhez köthető, amikor is a négy leányka Budapesten járt iskolába, a Sacré Coeur-be (Szent Szív). Édesanyjuk többnyire a várost járta különböző okok miatt, számos alkalommal találkozott a fővárosban élő orosz, arisztokrata körökkel. Ilyenkor a lányok nevelése teljes mértékben a nagymama feladata volt, aki vasszigorral tette, amit kellett. Egy alkalommal, mikor a lányok édesanyja hazatért a budapesti lakásba, egy orosz barátokkal töltött estét követően, a négy lányt a vendégszoba egy-egy sarkában találta, ahol leszegett fejjel, megszeppenve álldogáltak. Az édesanya meghökkenése után a nagymami kénytelen volt elregélni a lánykák bűneit, amikért megérdemelt büntetésüket töltötték éppen. Évától tudjuk mindezt, aki hahotázva anekdotázott egyik soproni látogatásakor.

A harmadik, életveszélyes körülmények között lezajlott történet Beatrix grófnőhöz kötődik. Elbeszélése szerint legalábbis, alig-alig jutott át többedmagával a Fertőn az ötvenes években. Nem lehetett maradásuk a sok megpróbáltatás, megszegényítés, ha úgy tetszik politikai megtorlás közepette. A tavon való átkelésükkor lábuk tele volt pióccával, egy rideg őszi éjszakán kis híján megfulladtak, odavesztek mindannyian, de szerencsésen megérkeztek a tó túlsó partjára. S mindez úgy, hogy a számukra kijelölt segítő (mai szóval embercsempész) – a grófnő közlése szerint – cserbenhagyta őket.

A negyedik, felettébb emlékezetes eseménysor szintén Széchenyi Évához kötődik. Miként fentebb írtuk, ő nem ment férjhez. Szabadideje jócskán volt, így számos nyarat, illetve három-négy hetes szabadságát Sopronban töltötte a nyolcvanas, kilencvenes években. Ilyenkor szinte mindennapos vendég volt nálunk, a Kertesi utcában. Egy alkalommal négyszemközt édesanyámmal, megkérte őt, hogy ha megöregszik, azt szeretné, ha édesanyám ápolná, illetve gondoskodna róla. A válasz természetesen igen volt. A grófnő korai halála átírta az eseményeket. Éva kapcsolata családunkkal olyan szoros volt, hogy egy-két nyári hosszú hétvégét szüleimmel, édesapám szeretett szülőfalujában töltött Nagyberényben, Somogyban.

Egy-egy mondatot idéznénk most mind a négy dédunokától, melyet vagy személyesen, vagy levélben, esetleg egyéb írásos formában közöltek.

Marianna: „Az, hogy Új-Zélandon kötöttem ki, nem azt jelenti, hogy nem maradtam meg magyarnak.”

Alexandra: „Merjünk nagyok lenni Istenért, hazánkért és családjainkért!”

Éva: „A mostoha és embert próbára tevő viszonyok miatt semmi keserűség sem maradt bennem. Aki igazán hisz Istenben, bármit mér rá a sors, azt el tudja viselni.”

Beatrix: „Mint szaktudás nélküli leányzó kerültem az akkori Akadémiára. Gyorsan tanultam, de ezt csak a kiváló Professzor (Simonyi Károly – V. Á.) irányításának köszönhettem.”

Befejezőként álljon itt a korábban említett, rövid életrajzi levél Széchenyi Alexandra tollából. Szó szerint idézzük, néhány helyesírási hibát javítottunk.

Drága Klárikám!

„Annak dacára, hogy 1947-ben a politikai változások végett el kellett hagyni országomat, sohasem éreztem magamat másképp, mint magyarnak!

Édesapám, gróf Széchenyi Bálint, született 1893. november 23-án, Konstantinápolyban. Iskoláit Sopronban, a katonai főreáliskolában, és Budapesten végezte. Részt vett az 1914-es világháborúban, és mint a 10. huszárezred zászlósa, orosz hadifogságba került.

Ugyanebben az időben a szintén orosz fogságban lévő édesanyám, herceg Galitzine Mária és édesanyja börtönből börtönbe jártak. Szüleim ezeknek az áthelyezéseknek folytán ismerkedtek meg egymással. Napról napra kimondhatatlan viszontagságokon estek át. Egymás iránti szeretetüket a nehéz élet sem tudta befolyásolni. Így történt, hogy 1921. július 21-én az Orosz-Orthodox vallás által házasságot kötöttek.

A kommunista és a magyar hadifoglyok kicserélésére 1922. február 29-én került sor, mégpedig a Rákosi-Széchenyi féle kicserélésre. [Tudniillik Rákosi Mátyást cserélték ki Széchenyi Bálintra – a grófnő szóbeli kiegészítése szerint. Történelmi szempontból e tény nem bizonyítható. (V. Á.)]. Így kerültek szüleink Budapestre, ahol testvérünk, Marianna 1923. augusztus 1-én megszületett.

Nemsokára a családi birtokra, Hegykőre költöztünk. Itt születtem én, majd négy évvel később Beatrix. Kettőnk közt volt Éva, ő Sopronban született. Hegykőn töltöttünk orosz-magyar rokonainkkal szép időket. Sajnos nincs emlékem erről a korról, de számtalan fénykép tanúskodik egy boldog időről.

Sajnos szüleink elválása 1932-ben sok változást jelentett, amit mi gyerekek csak később realizáltunk. Először Nagycenkre költöztünk, majd Sopronba, ahol az Irgalmas Testvérek iskolájába lettünk beiratva. Édesanyámmal és nagymamámmal együtt igen megszerettük Sopront! A szüleink közötti kapcsolat békés volt. Édesapánkat rendszeresen láttuk, és a nyári szüneteket vele töltöttük Hegykőn.

Az elemi iskola elvégzése után Budapestre költöztünk. Édesapánk nagy gondot fordított a további iskolai teendőinkre. Így lettünk beiratva a Szent Szív (Sacré-Coeur) gimnáziumba, ahol én magam hét osztályt végeztem.

Nagyanyánk rendszeresen követte úgy az iskolai, mint az otthoni fejleményeinket. Tőle tanultunk segítségadást, készségeket, elégedettséget. Nem találta helyesnek a „grófi” címet az iskolai füzetekben. Azonkívül megtanított minket kötni, stoppolni, horgolni, és egyáltalán a rendre!

Minden, amit az iskola nyújtott, úgy a nevelés, tantárgyak, hitoktatás és a rendszeres templomba járás a javunkra szolgált, és irányadó volt egész életünkre.

1938-at írtunk, Budapesten volt az Eucharisztikus Kongresszus. A hősök terén folyt le az ünnepség Pacelli nunciussal! (Később ő lett XII. Pius pápa). Az egész iskola jelen volt! Felejthetetlen élmény volt számunkra! A mai napig is kapjuk az évi programot az S. C. nővérektől.

1941, háborús évek. Eleinte úgyszólván nem is vettük észre. A tanulás, a sport és a szabad időnk nem változott. De 1943-ban már éreztük a háborút! Az ellenség bombázása folytán, éjszakákat töltöttünk a pincében. Az élelmiszerért sorba kellett állni, hogy a legfontosabbakat megkapjuk. A helyzet annyira rosszabbodott, hogy újra Hegykőre mentünk. Sajnos Marianna testvérünk Budapest ostromát ott élte át, de hála Istennek, az oroszok elvonulása után ő is Hegykőre jött.

Két testvéremmel Sopronba az Orsolyákhoz kerültünk! Egy panzióban laktunk, és onnan jártunk iskolába. Magam az érettségiző osztályba kerültem, ami azt jelentette, hogy csak egy fél év maradt a tanulásra.

Miután a német védekezés az Orsolyák rendházába került, így Sopront is elérte a bombázás. Tanúi lettünk egy bombázott, romokban lévő, égő városnak. Ahol segíteni kellett, ott mi, tanulók is megálltuk a helyünket.

Egyik osztálytársnőm Komlós Klára, később Vörös Istvánné egyik levelében leírta a történetet, és az érettséginket is, ahogy ő látta. Ezen idők óta nagy barátságra tettünk szert! Az elmúlt években hegykői útjaink alkalmával Sopron és Klári voltak a vonzók! Ennek a barátságnak a mai napig is hálás vagyok”.

Születésnap ajándékkul küldöm Neked Klárikám a régen ígért emlékeimet! Remélem, ha befejezem életem második részét, azt is elküldhetem.

Nagy szeretettel: Lexád

Willebadessen, 2013. november 7.”

Írásunk vége felé álljon itt egy pár esztendővel ezelőtti felvétel: Rajta Komlós Klára és Széchenyi Alexandra „néhány” évvel az érettségi után. (6. kép.) A grófnő kezében az érettségi tabló. Alatta pedig a tabló még egyszer. A felső sor közepén Komlós Klára, az alsó sor jobb szélén a grófnő. (7. kép)

6. kép. Vörös Istvánné Komlós Klára és Széchenyi Alexandra a 2010-es évek végén.
(Pluzsik Tamás felvétele)

7. kép. A Szt. Orsolya-rend soproni gimnáziuma 1945-ben végzett 8. osztályának tablója.
(A szerző felvétele)

Végezetül egy örömteli eseményt hadd osszunk meg az olvasóval: 13 évvel ezelőtt hazatért, de inkább visszatért Széchenyi István híres serlege, ami az elmúlt évszázadban a fél világot bejárta. Rajta a híres mondás: *Si Deus Pro Nobis Quis Contra Nos*, azaz: Ha Isten velünk, ki van ellenünk? Az eseményről egy fénykép is készült. (8. kép.)

8. kép. Pálinkás József, Széchenyi Beatrix és Alexandra a Magyar Tudományos Akadémián, 2009.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

DMITRY ZHAROV

Kádár Zsófia: Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században
A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020. 476 pp.

Az elmúlt néhány évben fokozódó érdeklődés övezi a jezsuiták kora újkori történetét. A Társaság intézménytörténete, európai és tengerentúli missziós, valamint oktatási tevékenysége jelentős tudományos figyelmet vonz. Ennek keretében a kollégiumok – mint a jezsuiták szervezetének kulcsponjtjai – a történészek látókörének fókuszába kerültek. A jezsuiták kutatása a magyar történetírásban is nagy múlttal bír. Példaértékű alakjaiként megemlíthetjük itt Lukács Lászlót, aki az 1960-as és 70-es években lefektette az európai jezsuita kollégiumok módszeres kutatásának alapjait; vagy Mészáros Istvánt, aki nagyszabású kutatásokat folytatott a 16–17. századi jezsuita oktatási intézményekkel kapcsolatban. Az elmúlt néhány évtizedben Molnár Antal rendkívül jelentős eredményekkel járult hozzá a jezsuita missziók történetéhez a török kori Magyarország és Horvátország területén. Ugyanakkor ezidáig nem készült olyan átfogó tanulmány, amely kimondottan a kora újkori Magyar Királyság jezsuita kollégiumainak történetét tárgyalja. Kádár Zsófia most ismertetett könyve ezt a hiányt pótolja.

A szerző fő célja művében a jezsuita kollégiumok fejlődésének elemzése Nyugat-Magyarország szélesebb társadalom-, város- és vallástörténetének összefüggéseiben, a 17. század elejétől 1671-ig. Kádár Zsófia szerint a három tárgyalt kollégium – egyedi sajátosságai mellett – ugyanolyan alapvető jellemzőkkel bír (alapítás időszaka, térbeli közelség, méret és városaik kevert felekezeti összetétele), ennek alapján lehatárolható csoportként kezelhetők. A szerző szerint a jezsuiták városi közösségekbe integrálódásukkal – amelyet a világi és az egyházi elit egyaránt támogatott – a katolikus konfesszionalizáció fő követeivé váltak Magyarországon (304. o.). Ebben a nagyobb folyamatban betöltött szerepük tanulmányozása érdekében Kádár Zsófia először is összehasonlította a kollégiumok intézményi fejlődését, majd meghatározta a jezsuiták helyi közösségekkel kiépített kapcsolatát. Ezután annak érdekében, hogy meghatározza a jezsuita szervezet külső közönségre gyakorolt vonzerejét, a szerző nagy figyelmet fordított a kollégiumokhoz tartozó iskolák hallgatói összetételére.

Az intézményi kérdéseknek szentelt rész a kollégiumok alapítástörténetének összetetésével kezdődik. Mindhárom városban a jezsuiták dominánsan protestáns környezetben próbálták megvalósítani terveiket. A katolikus egyház helyzete Győrben, a püspöki székhelyen kicsit erősebb volt, míg Pozsonyt és Sopront evangélikus városi tanács irányí-

totta. Emiatt a jezsuiták nyugat-magyarországi megtelepedésükkor – mivel az 1608. évi törvények megfosztották őket földbirtokosi jogaiktól – erősen függtek az egyházi méltóságok és a helyi katolikus arisztokrácia gazdasági és politikai támogatásától. Kádár újszerű módszerrel árnyalta érveléseit: térbeli elemzésnek veti alá a jezsuita kollégiumok elhelyezkedését a három városban (89–110. o.). Míg Sopronban és Pozsonyban a jezsuiták nem központi helyen (külső városnegyedekben) találtak helyet, addig Győrben a város szívében telepedtek meg, köszönhetően Dallos Miklós püspök közbenjárásának. A szerző a kollégiumok személyi állományának és hallgatóságának elemzéséhez többnyire propozográfiai eszközöket használt. A módszeres kvantitatív elemzés – véleményem szerint – a kötet leghatásosabb része. A nagyméretű adatbázis használatával Kádár azonosította a kollégiumok több lényeges, belső jellemzőjét: 1) változások a jezsuiták személyi állományában; 2) a jezsuiták származási helyei, valamint az adott kollégiumban töltött időszak utáni életútjuk; 3) a közösség tagjainak életkora; 4) a jezsuita iskolák beiskolázási körzete; 5) a hallgatóság társadalmi helyzete. Ezen felül a kötet világosan kimutatja a személyi összefonódásokon, személycseréken keresztül a vizsgált kollégiumok intenzív kapcsolatát egymással és más, ausztriai jezsuita intézményekkel. A győri és pozsonyi iskolák földrajzi elemzése segítette a szerzőnek meghatározni a beiskolázási körzetüket. Mindkét esetben regionális központnak bizonyultak: a hallgatók többsége Felső-Magyarország, Szlavónia és Horvátország területéről származott. Emellett említésre méltó, hogy Győr eredményesebb volt a hallgatóság száma és származási helyük változossága tekintetében.

Kádár Zsófia a jezsuiták városok életében való részvételét tanulmányozva különleges hangsúlyt fektetett a rend által fenntartott kongregációk tevékenységeire. Ezek a kongregációk kulcsfontosságú szerepet játszottak a városok katolikus életének felélesztésében. Tagjaik nyilvános vallásos körmeneteket és zarándoklatokat szerveztek a közösség híveinek, lelkipapjainak tartottak, megtartották a katolikus ünnepnapokat és számos más módon tanúbizonyságot tettek hitükről. A kötet általános áttekintést ad a három város kongregációiról, emellett egy-egy kiválasztott közösséget részletesen tárgyal esettanulmányként. A különböző jezsuita társulatok más-más csoportokat szólítottak meg, társadalmi helyzethez és nyelvhez igazodva. Kádár Zsófia mesterien mutatja be, hogyan célozták meg a jezsuiták a kongregációkkal a diákokat, polgárokat, nemeseket, valamint a németül, magyarul vagy szlovákul beszélőket. A spirituális vonatkozások mellett a könyv gazdag betekintési lehetőséget ad a kongregációk történetének gazdasági és adminisztratív vonatkozásaiba. A társulatok hatásának tárgyalása mellett a szerző külön fejezetet szentelt a jezsuiták hagyományos missziós stratégiáinak (prédikációk, áldoztatás, gyónztatás).

A kötet egy másik fontos része a nem-katolikusok áttérítésének problémájával foglalkozik. Kádár Zsófia alapvetően kvantitatív megközelítést alkalmazott az áttérítési kérdés tanulmányozásánál, azonosította a nem-katolikusok és áttérítésük fő vizsgálati jellemzőit. Két kérdéskört határolt le: a protestánsok helyzete a jezsuita iskolákban és a három város általános áttérítési trendjeit (232–242, 309–320. o.). Kádár eredményei szerint az isko-

lai áttérítés igencsak mérsékelt sikerrel járt. Az iskolai anyagkönyvek szerint a hallgatók még 6–7 év képzés után is protestánsok maradtak. Győrben, ahol a legmagasabb volt a protestáns tanulók száma, csak az evangélikusok 13,5 %-a és a reformátusok 9,3 %-a váltott vallást tanulmányai során (238. o.). Kádár igen érdekes áttérési mintázatokat figyelt meg a jezsuiták elbeszélő forrásaiból nyert adatok alapján. Például az evangélikusok hajlamosabbak voltak az áttérésre, mint a reformátusok; illetve a jezsuita térítési törekvések a protestánsokon kívül kiterjedtek a görög ortodoxokra és a muszlimokra is (különösen Győrben). Továbbá – az egyéni áttérítési folyamat szemléltetésére – Kádár bemutatta Nádasdy Ferenc példáját, akinek vallásváltásában a soproni jezsuiták óriási szerepet játszottak. Ugyanakkor jogosan merülhet fel a kérdés: mennyire megbízhatóak a kvantitatív elemzések adatforrásai? Elképzelhető, hogy ezek a források eltúlozták az áttérések számát, vagy tartalmazták a „rejtett” felekezeti identitásúakat, azaz az olyan személyeket, akik a formális áttérés után is hűek maradtak eredeti vallásukhoz. Ez azonban nem von le a kötet értékéből, viszont további kutatási távlatokat nyit.

Előre tekintve elmondhatjuk, hogy a jezsuiták tevékenységének társadalmi vonatkozásai további vizsgálatokat igényelnek. A szerző sokat beszél a jezsuiták arisztokratákra fordított figyelméről (mint erős támogatók a vizsgált városokban; tanulókként; a kongregációk tagjaiként), de nem ad magyarázatot arra, miért nem alapítottak külön intézetet a nemesi származású növendékeknek. A szerző becslései szerint a nemesi származású tanulók aránya általában kiemelkedően magas volt az iskolákban (mintegy egyharmadát-felét adták a teljes diákságnak, 205–208. o.), de csak Sopronban és csupán 1671-ben nyitottak külön internátust a nemesek gyermekeinek (109. o.). Nézőpontom szerint ezek a tényezők további kérdéseket vetnek fel, amelyeket Kádár Zsófia akár beemelhet a jövőbeli kutatásaiba. Miért nem építettek ki a jezsuiták külön infrastruktúrát a nemesek számára? Hogyan kezelték a helyzetet? Hasonlóan ehhez, érdekes lenne megtudni, hogyan fordultak a jezsuiták a Nyugat-Magyarországon a szegények felé, vajon folytattak-e valamilyen jótékonyági tevékenységet, ahogyan tették más, ausztriai kollégiumaikban – például Bécsben, Grazban, Nagyszombatban, ahol külön diákszállásokat alapítottak a szegénysorsú hallgatóknak és alamizsnát osztottak.

Összességében véve, Kádár Zsófia könyve figyelemreméltó hozzájárulás a jezsuita rend Habsburg-monarchiabeli történetéhez és a konfesszionalizáció regionális folyamatainak feltárásához. Ráadásul a mű jelentősége nem korlátozódik Közép-Európára. A jezsuita kollégiumok – prozopográfiai eszközök széleskörű alkalmazásán alapuló – újszerű, mélyreható vizsgálati módja nagy hasznára lehet minden, a jezsuiták kora újkori történetével foglalkozó kutatásnak.

Fordította: Sági Éva.

A Somlószőlősön született Horváth Zoltánt (1931–2012) kortársai joggal nevezték a leghűségesebb város fáradhatatlan szolgájának, krónikásának. A Berzsenyi Dániel Evangélikus Líceum padjait koptatva még kisdíákként került az életútját meghatározó városba. 1956-ban a Soproni Állami Levéltár munkatársa lett, melyet több szervezeti és szerkezeti változást átélve és azokat levezényelve 1961-től 1992-ben bekövetkezett nyugállományba vonulásáig vezetett.

A saját igazát mindenkor kompromisszum nélkül kereső és képviselő levéltárnok a szakmában általánosan ismert, kérlelhetetlen Sopron centrizmusával szakmai munkássága során ma is megkerülhetetlen kézikönyvekkel ajándékozta meg az egykori megye és a város múltja iránt érdeklődőket. Elég, ha napjainkig hiánypótló olvasókönyvére gondolunk,¹ vagy a késő feudalizmus, a polgárosodás korának megyei, városi kézikönyveire. *A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében* című monográfiája, amelynek alapjául 1976-ban megvédett doktori disszertációja szolgált, máig kézikönyvként számon tartott adattár a történeti megyére és településeire.² A kötet pecsétgyűjteménye és községi pecsét leírásai jelentős országos visszhangot váltottak ki, sőt e munka kiinduló pontja, forrásbázisa és módszertani kézikönyve lett a rendszerváltás kori települési jelképek újra alkotásának, illetve az ehhez kapcsolódó megyei önkormányzati jelképpalkotásnak.

Az 1980-as évektől tudományos publikációiban is egyre hangsúlyosabban fordult a 19. századi Sopron polgári társadalma, Sopron gazdasági életének bemutatása irányába. Ezt a tematikai hangsúlyeltolódást kitűnően érzékeltetik a *Soproni Szemlében* megjelent tanulmányai, egyebek mellett a Flandorffer család tevékenységének feldolgozása.³ Az adatgazdag, kiterjedt forrásbázison alapuló tanulmányokat a családtörténeti megközelítés jellemezte. Ez a módszer jelent meg a soproni és sopronbánfalvi molnárcsaládok történetéről elkészített kötetében is.⁴ Ennek a feldolgozási iránynak a folytatását, további csiszolását hozta 2018-ban posztumusz, magánkiadásban könyvvé formált utolsó nyomtatásban megjelent munkája és egyben fő műve.

¹ *Horváth Zoltán* (szerk.): Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 1964.

² *Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében.* Budapest, 1978.

³ *Horváth Zoltán:* Ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891) I. rész. Soproni Szemle 48. (1994), 4. sz. 332–348; II. rész. Soproni Szemle 49. (1995), 2. sz. 98–117.

⁴ *Horváth Zoltán:* A soproni és sopronbánfalvi molnárcsaládok és malmaik története (1767–1950). Sopron, 1993.

A kézikönyv ünnepélyes bemutatójára 2019. május 10-én Sopron megyei jogú város polgármesteri hivatalában került sor. Az illusztris rendezvényt a kéziratot tisztelettel parancsoló kötet formájában megjelentető családtagok, elsősorban Horváth László egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem) kezdeményezték és szervezték, Sopron város polgármesteri hivatala segítette. A kötet ajánlását, miképpen a bemutató bevezető előadását is Horváth Zoltán egykori helytörténeti szakkörének volt diákja, Szájer József akkori európai parlamenti képviselő írta, illetve az ünnepi rendezvényen egy szubjektív elemekkel átszőtt személyes hangú beszédben tolmácsolta. A szubjektív hangütést követően dr. Simon István, Sopron város alpolgármestere idézte fel a Sopronért elkötelezett levéltárvezető alakját és munkásságát. A politikai szféra méltatásait két szakmai elemzés követte. Dr. Horváth Zita a bemutató idején az EMMI felsőoktatásért felelős helyettes államtitkára, a Miskolci Egyetem rektora, illetve e sorok írója méltatták a kötetet.

Ahogy az a bevezető fejezet gazdag jegyzetapparátusából is jól érzékelhetően kitűnik, Horváth Zoltán két programadó tanulmánnyal alapozta meg ezt a kézikönyvét. A kor nagy jelentőségű regionális tudományos fórumán, a Veszprémi Akadémiai Bizottság konferenciáján Sopron 19. századi vagyonos polgárságának településtörténetét elemezte.⁵ Ennek közzétételét két esztendővel megelőzve a *Soproni Szemle* hasábjain polemizáló írást jelentetett meg Házi Jenő nagyszabású, országosan napjainkig egyedülálló két kötetes kézikönyvéről, a *Soproni polgárcsaládok 1535–1848* című alapkönyvről.⁶

Az itt bemutatott kötethez a narratív fejezetek szerves tartozékaként egy 91 számozott oldalból álló melléklet is kapcsolódik. Ez egy füzetbe foglalt adattár, leszámazási, rokonsági táblák és családfák gyűjteménye. Ez a melléklet tartalmazza a kötet személy- és helynévmutatóját is. Horváth Zoltán utolsó nyomtatásban megjelent munkája szerzője egykori szándékai szerint ismét kézikönyvvé kerekedett, amely emléket állít a városát modernizáló 19. századi soproni polgárnak, bármely felekezet hívei sorába tartozott. Csak a köszönet és a tisztelet hangján szólhatunk ezen összegző munkáról, szerzőjéről, valamint a kéziratot gondozókról és megjelentetőkről.

⁵ *Horváth Zoltán*: Sopron XIX. századi vagyonos polgárságának településtörténete. In: A Dunántúl településtörténete. VI. PAB–VEAB konferencia. Szerk. Somfai Balázs. Veszprém, 1986. 407–423.

⁶ *Horváth Zoltán*: Szélgjegyzetek Házi Jenő Soproni polgárcsaládok 1535–1848. című könyvéhez. *Soproni Szemle* 38. (1984), 241–250.

Csiszár Attila (szerk.): „Rábaköz
ösmertetése” A Rábaköz, a Répce-
vidéke és a Tóköz a 19. századi táj- és
népismertető irodalomban. Rábaközi
Helytörténet-kutatók Társulata,
Csorna, 2022. 80 pp.

Fontos forrásközlést vehetnek kezükbe a Rábaköz, a Répce-vidéke és a Tóköz kutatói, illetve a régió iránt érdeklődő nagyközönség, akik egy kötetbe rendezve olvashatják az e kistájcsoportot érintő – nagyjából a műfaj kibontakozásának idején –, a reformkorban nyomtatásban megjelent, néprajzi vonatkozású ismertetéseket. Csiszár Attila etnográfus, a Soproni Múzeum muzeológusa évtizedek óta kutatja a Rábaköz népi kultúráját. Az általa szerkesztett gyűjtemény hét, a korszakban született, néprajzi értékű leírást tartalmaz. Ennek bevezetőjében taglalja a néprajzi leírás mint műfaj létrejöttét, a Rábaköz táji, illetve néprajzi körülhatárolásának kezdettől fennálló problémáját, illetve az alcímben meghatározott terület 19. századi kutatástörténetét. A kiadvány végén térképes helynévmutató található.

A főként statisztikai alapú államismereti munkák után – a romantika korában keletkezett, külföldi szerzőktől származó útirajzok által is serkentve – egyre jobban erőre kapott a társadalom megismerésének haladást szolgáló eszméje, mely ráirányította a figyelmet a hon- és népismeret fontosságára. Ez az érdeklődés a reformkorban addig soha nem látott mértéket öltött. Az egyszerű földművelő nép felé fordulás egyik mozgatórugója a magyar nyelv elenyésztésétől való félelem volt. A palócok mint „törzsök faj” kutatására irányuló felhívásra beérkezett, Szeder Fábán által írt pályamű megjelent a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain, s mintegy programot adva a kutatótársak számára, egyben meg is alapozta a műfaj sajátosságait, szerkezetét. A néprajzi vonatkozású leírások jelentős részét a továbbiakban is földrajzra és gazdálkodásra vonatkozó megállapítások, illetve nyelvjárási elemzések tették ki, ám egyre inkább helyet kapott bennük az életmód, a szokások és a viselet. A korszak nyomtatásban megjelent forrásai mellett a szerkesztő felhívja a figyelmet Drinóczy György kéziratban fennmaradt, *Böngészet Sopron megye ismérééhez* című munkájára is.

Csiszár Attila igyekszik „rendet tenni” a Rábaköz körülhatárolásában máig fennálló bizonytalanságot illetően, felhívva a figyelmet arra, hogy az, mint földrajzi kistáj, nem feleltethető meg az azonos nevű néprajzi tájnak. Munkájában a Rábaköznek a Répce-vidékkel és a Tóközzel alkotott kistájcsoportját népi kultúrájában együvé tartozónak tekinti, ugyanakkor példákat is hozva megjegyzi, hogy e népi kultúra jelenségei a kistájcsoport határain kívül is fellelhetőek.

A közölt táji, néprajzi leírások kritikai szemléletű, tömör ismertetését – ahol tudható – a szerző pár szavas bemutatásával egészíti ki. A bevezető után elsőként Horváth János

Töredék Tóközről (1822) című írása olvasható, majd Nemesapáti Kiss Sámuel *Soprony Vármegyének rövid Esmértetésének* (1823) a területre vonatkozó részletei következnek. Mindkét munka a Tudományos Gyűjteményben látott napvilágot.

A kötet címét is adó, a *Sokfélében* 1832-ben megjelent *Rábaköz' ösmertetése* külön figyelmet érdemel, hiszen ez az első, a gazdálkodás mellett az építkezéssel és a viselettel is foglalkozó néprajzi leírás erről a vidékről, amelyet azonban a szakirodalomban mindeddig nem használtak forrásként. Szintén a Rábaközre vonatkozó részletek olvashatóak Kis József *Sopron Vármegye esmértetése* című írásából, mely ugyancsak a *Tudományos Gyűjteményben* jelent meg 1833-ban. Rendkívül értékes adatokat tartalmaz, főként a szokásokra, lakberendezésre és viseletre vonatkozóan, az ismeretlen szerzőtől származó *Rábaköz 's népe szokásai és divatjainak ismertetése* (Regélő, 1840), melyben számos lakodalmi szokásszöveg is fellelhető.

Johann Georg Kohl *Száznapi utazás Ausztria országain keresztül, Utazás Magyarországon* című, 1842-ben megjelent munkájából *A Rábaköz és Győr* című fejezet részletét közli a szerkesztő, mely eltérően a többi írástól, a külföldi utazó szemével láttatja a vidéket. Foglalkozik a viselettel, a gazdálkodással, és érdekes megfigyeléseket tesz e vidék két csapása, a szúnyogok, illetve a farkasok elleni védekezéséről.

Kissé átlépve a korszak határát, Zerpák Antal: *Kapuvárt* bemutató leírása következik kiegészítve *Hany Istók történetével* (*Vasárnapi Ujság*, 1855). S bár az ismertetések sora ezzel lezárul, mellékletként olvasható még Kiss Sámuel *Rábaközi Olvasó Társaság* című cikke, melyet a *Társalkodóban* 1836-ban jelentetett meg, a társaság „titoknokaként”, azaz titkáraként. A Széchenyi Istvánt és a nemzeti művelődést szolgáló egyesületek jelentőségének méltatását Széchenyi példaként szolgáló válaszelevele zárja, melyben az olvasó körbe tiszteletbeli tagként való felvétele helyett rendes tagsággal kívánja a társaságot nemcsak kiváltságaival élve, hanem annak terheit is viselve támogatni.

A Rábaközi Helytörténet-kutatók Társulata által kiadott könyv nagy érdeme, hogy a közölt szövegeket a szerkesztő lábjegyzetei egészítik ki, értékes információkkal, helyesbítésekkel, szómagyarázatokkal és adalékokkal segítve a megértést, kontextusba helyezve ezzel a szerzők mondatait. Bár a tudomány sokat fejlődött és számtalan, jóval részletesebb leírás született az elmúlt csaknem két évszázad során, az adott korban tett megfigyelések egyszeriek és megismételhetetlenek, így máig fontos ismeretekkel szolgálnak.

D. Szakács Anita 2020-ban megjelent dokumentumkötetében rendkívül fontos, a szűkebb történész-szakmán túl, a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is méltán számot tartó forrást adott közre. Ifj. Munczy Béla frontnaplói az első világháború mindennapjainak megismerése, illetve a magyarországi romák társadalomtörténete szempontjából egyaránt értékes kordokumentumok: a történelmi korszakot is jellemző személyes narratívák.

Ifjabb Munczy Béla a Munczy-család sarjaként, roma zenészcsaládból származott. Frontnaplói, amelyeket 1916-ban és 1917-ben írt, testvére, Munczy Lenke (1902–2001) Soproni Levéltárban őrzött hagyatékában maradtak fent. A család korabeli története képet ad arról az időszakról, amikor a városi cigányzenészek körében megszülettek azok a dinasztíák, amelyek képviselői jelentős nemzetközi sikereket értek el, és a 20. század első felében tehetséges művészekként az ún. cigányzenén túl más zenei területek elismert képviselőivé váltak.¹

D. Szakács Anita a kötet bevezető tanulmányában részletes áttekintést ad a Munczy-család históriájáról, „Egy feltörekvő cigány család” főcím alatt. A család első nagysikerű zenésze Munczy Lajos primás (1846–1910) volt. Ő és zenésztársai 1861-ben kértek engedélyt Sopron tanácsától a letelepedésre. Ezt követően sokszor éltek, zenéltek máshol is, ám a családtagok megőrizték kötődésüket a városhoz. Munczy Lajos, miután elvégezte a konzervatóriumot, Bécsben az Udvari Operában zenélt, majd visszatért Sopronba, ahol az Esterházy hercegek kamarazenekarát vezette. Sokat utazott, zenekarával több királyi udvarban is fellépett. 1893-ban Sopronból Budapestre költözött. A Nagymező utcai, Somossy Károly által megnyitott Orfeumban zenélt, ám más helyeken is fellépett a zenekarával, s az is előfordult, hogy egy városligeti pavilonban Erzsébet királynét szórakoztathatta. Idősebb korában Munczy Lajos még rövid időre kiszereződött a zenekarával Bécsbe, és ott játszott a Café Magnetben a Prater utcában. 1910-ben Budapesten hunyt el, és Sopronban temették el. Kézírt írott végrendelete, amely később családi viszály és pereskedés tárgya lett, polgári, sőt nagypolgári életszínvonalat sejtet, mint ahogy a kötetben szereplő korabeli fényképek ugyancsak erre utalnak, vagyis, hogy a család tagjai középosztálybeli jómódban éltek az első világháborút megelőző időszakban.

Idősebb Munczy Béla (1862–1911) Munczy Lajos testvére volt, és kezdetben az ő zenekarában is játszott. Csellistaként nagy karriert jósoltak neki. Szintén sokat utazott, több

¹ *Kállai Ernő*: A cigányok és a zene. A cigányzene és a zenész cigány fogalmának változása az elmúlt évszázadokban. *Belvedere Meridionale* 2018/3, 120–140.

európai fővárosban megfordult, és szólistaként ugyancsak fellépett királyi udvarokban. 1911-ben bekövetkezett halála után, mivel felesége már korábban elhunyt, fiatalkorú gyermekei mellé a hatóságnak gyámot kellett kijelölnie. Makkay Béla karmester – idősebb Munczy Béla testvérének, Máriának (1867–1933) a férje – ugyancsak nemzetközileg is ismert zenész lett ekkor a gyermekek nevelőapja. Ifjabb Munczy Béla már Makkay mellett, az ő zenekarában hegedült – akkor, amikor 1915 novemberében behívták frontszolgálatra.

Ifjabb Munczy Béla 1916–1917-ben írt frontnaplói érzéletes dokumentumai a háború átélt borzalmainak, és mindennek kapcsán az ő személyes érzéseiről, félelmeiről, vágyairól is tudósítanak. Naplójegyzeteit az ifjú zenész ceruzával kis noteszekbe írta, s helyenként versbetéteket és kisebb eszmefuttatásokat is fűzött hozzájuk. A magyar anyák fájdalmáról például versben így beszélt: „*Gondoltátok 1916-ban / Magyar Anyáknak, hogyha / minden könnye / Amit most sírnak, egybefolyna / A földkerekség legsötétebb / És legnagyobb folyója volna.*” (178. o.) Az ausztriai Lend község volt a zenész katonai kiképzésének a helyszíne, testét és lelkét is meggyöttrő hegyi menetgyakorlatokkal. Ifj. Munczy Bélát ezt követően a doberdói frontra vitték. 1916. július 16-án küldték először

a tűzvonalba, előtte a haláltól való félelmében búcsúlevelet fogalmazott. Szeptemberben átélte az isonzói ütközetek borzalmait, ekkor segédkeznie kellett a holttestek eltemetésében. A végső győzelem helyett, érthetően, inkább a béke lehetősége foglalkoztatta. 1916. december 23-án, Karácsony előestéjén például így írt a naplójába: „*Ma déltől fogva még egy ágyúlövést sem hallottam. Azt mondják, hogy ma adta át az Entente a válaszat a békeajánlatra. Reménykedünk!*” (134. o.) Az olasz frontról 1917-ben az orosz frontra vezényelték át a századát. Ifjabb Munczy Béla az isonzói csaták után így az 1917-es Kerenszkij-offenzíva harcaiban is részt vett. Naplójában a hadi események közül utoljára 1917. december 31-én Görr városának visszafoglalásáról tudósított. Megörökítette a katonaelet hétköznapi történéseit, a silány étrendet, a frontkörülményeket, az elősködőkkel való küzdelmet, a nélkülözést vagy a tisztek hatalmaskodásait is. Gondolatai azon túl, hogy miképp lehetne mindezt túlélni és hazatérni, elsősorban a zene körül forogtak. Az olasz fronton, amikor még nem vezényelték őket a közvetlen harcvonalba, a tiszteknek zenélhetett. Júniusban hat hónapra elvették a hegedűjét, majd egy roma zenekar tagjaként ismét játszhatott. Zenesz volta segíthette abban, hogy túlélje a frontszolgálatot.

1917 decembere után, már csak egy rövid, talán egy új vagy régi szerelmi kapcsolatra utaló bejegyzést írt a naplójába, 1918. február 23-án: „*Ebéd után egész tavaszra fordult az idő.*” Amit a noteszfüzetben tovább lapozva még egy, a kis füzetbe másolt dal követett, ezekkel a zárósorokkal: „*Elmúlt már a legszebb álom, elmúlt már a szerelem / Csak a bánat nem múlt még el, mert még mindig szeretem.*” (186. o.)

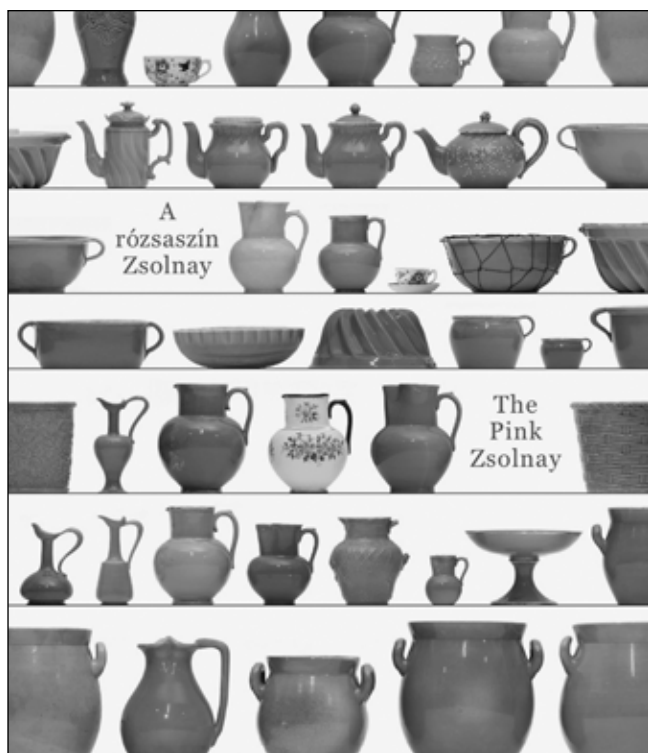
Ifjabb Munczy Béla 1917 júniusában bronz vitézségi érmet kapott, majd 1918-ban hazatérhetett, és a Munczy Nemzeti Zenekar élén, hegedűművészként, cigányprímásként többnyire Sopronban zenélt. A kötet szerkesztője szerint a cigányzenészek, „*e professzionális zenésztársadalom 19. századi generációját az egyéni tehetség repítette országos, nemzetközi, sok esetben tengerentúli hírnévre, a 20. század első felében a korizlés és a divat megváltozása miatt ez a pályáiv már döntően lezárult.*” (66. o.) A zenészek lehetőségei is mások voltak az Osztrák–Magyar Monarchiában, mint a Horthy-kori Magyarország zártabb világában. Ifj. Munczy Béla tehetsége így Sopronban teljesedett ki. A második világháború megpróbáltatásait már nem érte meg; 1938-ban egy feltehetően még a fronton szerzett betegségben, tuberkulózisban hunyt el.

D. Szakács Anita történészi műgonddal megírt bevezető tanulmánya széles tablót rajzol a Munczy-dinasztia történetéről, külön-külön felvázolva a zenész családtagok portréit. A kötet fontos adalék a magyarországi cigányzenészek társadalomtörténetéhez és az első világháború mindennapjainak a históriájához is. Szerkesztője levéltárhoz méltó alaposággal gondozta a közreadott szöveget; életrajzi- és magyarázójegyzetei, valamint a személy- és helynévmutató könnyebben érthetővé, kezelhetővé teszik a napló nyelvi fordulatait, adatait a 21. századi olvasó számára. Az elmélyült szerkesztői kutatómunka megmutatkozik a kötet gondosan összeállított fotóanyagában is. A könyv a Munczy-család Soproni Levéltárban őrzött fotóhagyatékán túl képeket közöl a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum fotóarchívumából a budapesti 1. honvéd gyalogezred katonáiról, akiknek hányatott sorsában ifj. Munczy Béla ugyancsak osztozott.

A szerző, Winkler Barnabás Ybl-díjas építész több okból is ismert a Soproni Szemle olvasói előtt. A neves építész édesapa, Winkler Oszkár, és bátyja, Gábor után sikerült bizonyítania, hogy méltó folytatója a családi hagyománynak. Az ismertető könyv új oldaláról mutatja be a szerzőt, az őt ismerők azonban tudják, hogy évtizedes előzmények állnak a minden tekintetben rendhagyó, szemet gyönyörködtető, ugyanakkor tartalmában is számos új ismeretet nyújtó kötet megjelenéséhez vezető úton. A soproni olvasók számára külön csemege a számos helyi vonatkozás felfedezése.

Az építészet mindig is a műszaki tudományok és a művészet határmezsgyéjén állt. Művelőjének, ha maradandó értéket akar létrehozni, egyaránt kell megfelelnie a műszaki feltételeknek és az esztétikai elvárásoknak. Egy jó épület egyben műalkotás is, ami évtizedekre, évszázadokra, olykor évezredekre formálja, meghatározza környezetét. Talán ennek is köszönhető számtalan építész elköteleződése a művészetek, különösen a festészet, az iparművészet felé. Sok építész festett, akvarellezett, ahogy Winkler Oszkár is. Barnabás látogatta Ágoston Ernő rajziskoláját, koptatta a helyi zeneiskola padjait, Mühl Aladár tanítványaként csellózott a neves zeneiskolai igazgató, Horváth József szimfonikus zenekarában. Sokáig az sem dőlt el, a zenei, vagy az építészeti hivatást választja. Végül építész lett, csellista feleséggel és zenész gyerekekkel. A művészetek iránti elkötelezettsége máig megmaradt. Az általa alapított építész vállalkozás galériájában egyaránt rendezett kiállításokat neves építészek életműve előtt tisztelegve és 20. századi soproni művészek festményeiből válogatva. Könyvkiadóként eddig tíz kötetet jelentetett meg, amelyek többnyire a magyar építészet jeles alkotóihoz kapcsolódtak. Sopronban az evangélikus házban saját Mühl Aladár gyűjteményét tekinthetik meg az érdeklődő látogatók.

Sokoldalú szakmai és kultúraszervezői munkássága mellett azonban jó 50 éve elkezdődött egy olyan szenvedély, ami teljesen logikusan kapcsolódik Winkler Barnabás nyitott, minden iránt érdeklődő személyiségéhez, művészetek iránti elkötelezettségéhez. Egy családi örökségként rámaradt Zsolnay boroskancsó indította el nála a gyár első időszakában, az 1860-as évek közepétől a századfordulóig gyártott rózsaszín használati edények gyűjtését. Ezek az első időszakban még nagyrészt kézzel formázott, a népi cseréphasználat hagyományait és formáit őrző korsók, tálak, bödönök használhatóságuk és kellemes, szemet gyönyörködtető formáik révén nagy népszerűsége tettek szert. Alapanyaguk, színeik és választékuk a következő évtizedekben folyamatosan változott, bővült. Állandó, sőt, egyre növekvő piacuk nagymértékben hozzájárult a gyár fejlesztésének

anyagi alapjaihoz, a Zsolnay brand kialakulásához. Az ezredfordulót követő első évtized végére a Winkler gyűjtemény már 500 darabot számlált, a gyűjtőben pedig felmerült, hogy ennek a sok szempontból páratlan és kultúrtörténeti szempontból is jelentős anyagnak ott van a helye, ahol keletkezett, és ahol nem csak ő nézegetheti a saját örömére, hanem minden érdeklődő megtekintheti. A lehetőséget a megvalósulásra az biztosította, hogy 2010-re Pécs-et választották Európa egyik kulturális fővárosának, és ehhez kapcsolódóan az egykori gyár épületeiben létrejöhett a Zsolnay negyed, benne a 2011. december 21-én nyílt, a Winkler gyűjteményt bemutató kiállítás. Utóbbinak mintegy eszmei előkészítéseként jelent meg Winkler Barnabás első kötete *Kezdetben volt a rózsaszín ...* címmel.¹

A gyűjtemény azóta, részben a nagyszerű kiállításnak és a könyvnek köszönhetően, a háromszorosára nőtt, napjainkban már 1500 darabot számlál. Az egykori formakönyvekben őrzött 330 féle – kezdetben cserép, később porcelánfajansz, végül porcelán alapanyagú – edényforma túlnyomó többsége megtalálható benne. Így vált aktuálissá egy újabb kötet, ami ez év tavaszán jelent meg *A rózsaszín Zsolnay* címmel, magyar és angol

¹ Kezdetben volt a rózsaszín ... Történetek és képek a rózsaszínű Zsolnay használati tárgyokról. Winkler Barnabás gyűjteménye és írásai. HAP Galéria, Budapest, 2007. 288.

nyelven. A design és a fotó Hübner Teodóra munkája, aki már az első album megjelenésekor egyenrangú alkotótársa volt a szerzőnek. Neki is köszönhető, hogy ez a szépséges könyv szinte csalogatja az olvasót a kézbevétele, a rácsodálkozásra, hogy nem csalódik az sem, aki élőben már látta a pécsi kiállítást. Elsőre csak átlapoztam és gyönyörködtem a tiszta, nemes formákban, a funkció, a látvány és a szín, a rózsaszín különböző árnyalatainak harmóniájában. Aki azonban veszi a fáradságot, és alaposan elmélyed az írott szövegekben, rájön, sokkal több ez a könyv, mint szép képek gyűjteménye. Ahogy annak idején a szakmai tudás és az esztétikum szerencsés találkozása hozta létre a rózsaszín edényeket, úgy egészíti ki ebben a kötetben egymást öt évtized mérnöki pontossággal összegyűjtött tárgyi tudása, tapasztalata, és a gyűjtői szenvedély.

Rövid fejezetekben olvashatunk a kiállítás létrejöttének körülményeiről (Hazatérés), a gyűjtés kezdeteiről (Így kezdődött) és magáról a gyűjteményről, a rózsaszín edényekről a szakember, Kovács Orsolya tollából (Winkler Barnabás rózsaszín gyűjteménye). Ennek a fejezetnek szerves folytatása a rózsaszín Zsolnay használati tárgyak keletkezésének rövid története. Ezt követi nyolc rövidebb, anekdotikus történet arról, hogyan került egy-egy kedves, meghatározó tárgy a gyűjtő birtokába. E fejezetekben több soproni vonatkozás, személyes emlék is olvasható. A történetek mellett minden esetben ott látható a szóban forgó tárgy, az egyik oldalon teljes „alakjában”, a másikon egy-egy kinagyított, jellemző részlettel. Az egyszerű érdeklődők és a gyűjtők számára egyaránt hasznos a gyár 1870 és 1926 között használt védjegyeinek rajzos válogatása a 16–17. oldalon.

A 128. oldaltól, a kötet nagyobb felét kitevő következik az egyes edényfélék jellegzetes, a gyűjteményben megtalálható típusainak a fotói 8-10 soros korrekt ismertetéssel arról, mikortól gyártották, mire használták, milyen (új) társadalmi elvárások és változások tették lehetővé a sorozatgyártásban való megjelenésüket. Ezek a képek rendkívül változatos módon, olykor a használatot magyarázva, máskor enteriőrbe illesztve, egy-egy jellegzetes, vagy különösen szép részletet kiemelve készültek. A mérnöki szemlélet hasznos megnyilvánulása a jellegzetes méretek megadása, amit a lapok alján cm vonalak tesznek szemléletessé, beleállítva a vonatkozó típus jellegzetes termékeit. A sor a kuglófsütőtől a vizes és boros kancsókon, az ételhordókon, kínáló edényeken, és a fürdőszobai mosdótálakon keresztül a gyufagyűjtőig és borotválkozáshoz használt félelmetes hangzású „vértálig” terjed, gyakorlatilag magába foglalja egy kis- és középpolgári háztartás szinte minden használati tárgyát a cserépkályháig bezárólag. Mire az olvasó a kötet végére ér, maga is olthatatlan vágyat érez arra, hogy tulajdonosa legyen egy igazi „rózsaszínnak.”

A gyűjtésbe én azért nem kezdenék bele, a fellelhető és megvásárolható példányoknak már akadt gazdája és megtekinthetők a Zsolnay negyedben. A kötetet azonban örömmel ajánlom megvételre, lapozgatásra, ajándékozásra, mert igazi élményt és hasznos ismereteket nyújt, nem csak a rózsaszínekről. E használati tárgyakon, elterjedésükön, típus és díszítés változataikon keresztül jól dokumentálhatók a 19. század második felének társadalmi változásai, és azok visszatükröződése a mindennapi életben és a lakáskultúrában.

Az Egyesület tevékenysége

A 2021. év a Soproni Városszépítő Egyesület életében, az előző évhez hasonlóan különleges, a világvárvány következtében bevezetett korlátozások által beárnyékolt év volt. Az Elnökség beszámolóját a 2020. évről február 15-én tagjaink részére kiküldtük, az éves közgyűlést azonban csak június 30-án tudtuk megrendezni. Az Elnökség az üléseit az adott helyzethez igazítva személyes megjelenéssel vagy az interneten, körlevelek segítségével hozott határozatokkal tartotta meg. Az éves tervezett programokból a nagyobb létszámú rendezvényeket – kevés kivételtől eltekintve – a korlátozó rendelkezések miatt nem tudtuk megrendezni. Köszönetet mondunk az elnökség azon tagjainak, akik mandátuma az éves közgyűléssel lejár, külön köszönettel értékeljük Kerekes István munkáját, aki a továbbiakban az elnökségben saját elhatározásból nem kíván szerepet vállalni

Meghirdettük a Winkler Oszkár pályázatát. A beérkezett pályázatok közül az építészeti szakbizottság javaslata alapján az elnökség a Fövényverem utca 29. sz. lakóház felújítását találta érdemesnek a díjra. Ugyanakkor a Szent Mihály-templom felújítását és az új Lőver uszodát az Építészeti Bizottság javaslatára Emléklappal ismertük el.

A legutóbbi közgyűlésen elhangzott, hogy emlékezzünk meg Rátz László tanár úrról, aki Sopronban született, és akiről a pedagógus munka elismeréseként évente ítélnek oda az arra érdemes pedagógusoknak a „Rátz Tanár Úr Életműdíjat”. A Berzsényi Dániel Líceum és a Széchenyi István Gimnázium Öregdiák szervezetek anyagi hozzájárulásával, valamint az iskolák diákjai fellépésével és a város vezetőivel avattuk fel a szülőháza, a Várkerület 110. sz. ház falán azt az emléktáblát, amely a neves tanár tevékenységének állít emléket. Régi adósságot törlesztett Sopron Város Önkormányzata és a Városszépítő Egyesület 2021 júniusában, amikor emléktáblát avatott a Liszt Ferenc Konferencia és Kulturális Központ falán Hillebrand Vince, az egykori Casino Egylet elnöke tiszteletére, aki kezdeményezője volt a ház megépítésének.

A Soproni Pannónia Rotary Club felkérte Egyesületünket, hogy faültetési programjukhoz adjunk szakmai tanácsot és az ültetésre a helyszín kiválasztásában is legyünk segítségükre. Az immár közös ültetésre a Sopronbánfalvi Hősi Temetőben került sor október 16-án a Sopron Holding közreműködésével.

Szeptemberben megemlékeztünk a Kulturális Örökségvédelem napjáról. Ezúttal a Károlymagaslati kilátónál, a soproni természettudósok életét és tevékenységét bemutató kiállítás kapcsán elhunyt tagtársunk, Andrassy Péter munkásságát elevenítettük fel. Dr. Sarkady Sándor tagtársunk helytörténeti könyve, a *Sterbenz Károly Alkalmi kisgrafikák* kiadását 200.000 forinttal támogatta az Egyesület.

Az Elnökség folytatta a korábbi évek hagyományát, így október végén, a Halottak napja közeledtével megkoszorúztuk korábbi elnökeink sírjait, tagjaink pedig részt vettek az Egészséges emberibb környezetért, a virágos Sopronért mozgalom által szervezett temetői gondozási munkákban.

Elnökünk a Városfejlesztési Bizottság tagjaként aktívan részt vett a bizottság munkájában a közgyűlési előterjesztések véleményezésével, a tagság részéről érkezett javaslatok továbbításával.

A soproni népszavazás 100. évfordulójára szervezett programokban Egyesületünk is részt vett. Tagja voltunk a Soproni Önkormányzat által létrehozott előkészítő és koordináló bizottságnak. Megemlékezésként saját forrásból, mintegy 2 millió Ft-ból, Kutas László szobrászművész alkotásában emlékpapot helyeztünk el a Frankenburg úton, Sopronyi Thurner Mihály polgármester egykori lakóházánál. A Soproni Szemle Alapítvány és a folyóirat szerkesztősége is tett felajánlást a 100. évforduló kapcsán: a jubileumi év utolsó száma kizárólag a népszavazás körüli történeteket tartalmazva, megemelt példányszámban az ünnepre elkészült, amelyből 200 példányt Sopron városa részére adományozott.

Tagjaink aktivitása az év folyamán az adott körülményekhez igazodott. Az elnökség Emléklap elismerésben részesíti Kállai Róbert tagtársunkat azért az önként vállalt feladattért és a vele járó költségek átvállalásáért, amit két emlékhely felújításával, nevezetesen a Nándormagaslati Braun Nándor emlékoszlopnál és az oda vezető út elején található Schöll-emlékpihenőnél az Egyesülettel egyeztetve elvégzett.

Gazdasági beszámoló

Egyesületünkben a 2021. év folyamán 359 fő fizetett tagdíjat. A Tagoktól a Soproni Szemlével és a tagok támogatásával együtt befolyt összeg 1.720.000 forint volt. Kiemelt támogatónktól (Sopron MJV Önkormányzata) az együttműködési megállapodás alapján működési támogatás címén 400.000 forintot, a Soproni Kaszinó megalapítója, Hillebrand Vince emléktáblája elkészítésére és elhelyezésére 1.067.000 forintot kaptunk.

Az Elnökség köszönetet mond mindazoknak, akik a 2020. évi személyi jövedelemadójuk 1 %-át 2021-ben Egyesületünk javára ajánlották fel. Ebből 36.840 forint bevételünk származott, amivel rendezvényeink megvalósítását segítették. Itt szeretnénk felhívni a figyelmet az idejű felajánlások lehetőségére és kérjük, hogy személyi jövedelemadójuk 1 %-át ebben az évben is Egyesületünknek ajánlják fel. Ehhez az adóbevallás rendelkező nyilatkozatára az Egyesület **19884581-1-08** adószámát kérjük feltüntetni. Előre is köszönjük!

Az Egyesület tagdíjbevételei működési költségeinket fedezik, amely évek óta mintegy 500.000 forint (ezekből a legjelentősebbek: posta- és telefonköltségek, könyvelési díjak, bankköltségek, kisebb egyesületi rendezvényekkel összefüggő költségek). Egyesületünk pénzügyi helyzete stabil, a különféle hatósági előírásoknak rendben eleget tettünk.

A Soproni Szemle Alapítvány határozata értelmében, az előállítási költségek növekedése miatt a Soproni Szemle példányonkénti ára 2022-ben 750 forint lesz. A tagdíj összege változatlan, azaz aktív dolgozóknak 2.000 forint, diákoknak és nyugdíjasoknak 1.000 forint. Így tehát a tagdíjak a Soproni Szemlével együtt aktív dolgozóknak 5.000. forintra, diákoknak és nyugdíjasoknak 4.000 forintra változnak.

Az Egyesület a Soproni Szemle kézbesítését Sopron város területén a tagság soraiból erre vállalkozó tagtársaink segítségével biztosítja. Az ország más településeire a folyóirat a Magyar Posta kézbesítése útján jut el a Szemle Alapítvány és a Posta közötti megállapodás alapján. Sajnos az évről évre emelkedő postai kézbesítési díjakat sem az Alapítvány, sem az Egyesület magára vállalni nem tudja, ezért megkérjük azokat a tagjainkat, akik postai kézbesítéssel kapják a folyóiratot, az évi négy alkalomra szóló kézbesítési díj fejében a budapesti címmel rendelkezők **1.360** forinttal, a vidéki és külföldi címmel rendelkezők **1.530** forinttal toldják meg a fenti befizetéseiket.

- Borsos Árpád** geográfus, társadalomkutató, Budapest; borsosl@t-online.hu
Czobor László közösségszervező, Közösségi Ház, 9443 Petőháza, Kinizsi utca 51.;
czobor.laszlo097@gmail.com
- Dominkovits Péter** történész, levéltár-igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár
Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, 9400 Sopron, Pf. 82,
peterdominkovits@gmail.com
- Gömöri János** régész, Scarbantia Régészeti Park, 9400 Sopron, Új u. 4.,
forum.muzeum@gmail.com
- Illyés Benjámín** nyugdíjas erdőmérnök, közgazdász, Sopron;
illyesbenjamin35@gmail.com
- Józan Tibor** elnök, Soproni Városszépítő Egyesület, 9400 Sopron, Új u. 4.;
jozan.tibor@mailmax.hu
- Majtényi György** történész, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, 3300 Eger,
Eszterházy tér 1., majtenyigyorgy@hotmail.com
- Schöberl Miklós** ny. egyetemi docens, Soproni Egyetem, Sopron;
drschoberlmiklos@t-online.hu
- Szeman Attila** történész, főmuzeológus, Soproni Múzeum Központi Bányászati
Múzeuma, 9400 Sopron, Templom u. 2., szeman.attila@sopronimuzeum.hu
- T. Városi Ágnes** néprajzos muzeológus, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum,
9022 Győr, Liszt Ferenc u. 11. t.varosi.agnes@romer.hu
- Turbuly Éva** történész, turbuly@googlegmail.com
- Veoreos András** tszv. egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Építészettörténeti és
Városépítési Tanszék, 9026 Győr, Egyetem tér 1., andras.veoreos@gmail.com
- Vörös Ákos** nyelvtanár, Soproni Egyetem Erdőmérnöki Kar, voros.akos@uni-sopron.hu
- Zharov, Dmitry** PhD hallgató, Central European University, 1100 Wien, Quellenstraße
51, Zharov_Dmitry@phd.ceu.edu

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2022/4

MITTEILUNGEN

MIKLÓS SCHÖBERL: Geschichte des Soproner Katholischen Vereins. Kapitel V. Beschreibung und Auswertung der Tätigkeit des Vereines	345
ATTILA SZEMÁN: In welchem Schacht wurde die erste Brennberger Dampfmaschine aufgestellt?	380
LÁSZLÓ CZOBOR: „Junggesellenzunft“ in Agyagosszergény	398

KLEINE MITTEILUNGEN

ÁRPÁD BORSOS: Reflexionen zum Artikel Ágnes Csiszár: „Verborgene Schätze: Soproner Straßen. Sopronbánfalva. Kutyahegy“	412
ANDRÁS VEÖREÖS: Der Preisträger des Oszkár Winkler-Preises 2022: Sopronbánfalva, Kárpáti Mühle	419

ÖDENBURGER PORTRÄTS

BENJÁMIN ILLYÉS: Zum Gedenken an Ildikó Rácz-Schneider (1941–2022)	422
JÁNOS GÖMÖRI: Zum Gedenken an Gyula Nováki (1926–2022)	427
ÁKOS VÖRÖS: Das Schicksal der vier Urenkelinnen von István Széchenyi. Die Gräfinnen Alexandra, Beatrix, Éva und Marianna	435

BÜCHERSCHAU

DMITRY ZHAROV: Zsófia Kádár: Jesuiten in Westungarn im 17. Jahrhundert. Jesuitenkollegien in Pressburg/Bratislava/Pozsony, Raab/Győr und Ödenburg/Sopron. Budapest, 2020.	445
PÉTER DOMINKOVITS: Zoltán Horváth: Das Wirtschaftsleben von Sopron während der Zeit des Dualismus im Licht der Familiengeschichte des wohlhabenden Bürgertums (1858–1911). Sopron, 2018.	448
ÁGNES T. VÁROSI: Attila Csiszár (Red.): „Beschreibung der Region Rábaköz“. Rábaköz, Répce-Region und Tóköz in der Landeskunde-Literatur des 19. Jahrhunderts. Csorna, 2022. ..	450
GYÖRGY MAJTÉNYI: Anita D. Szakács: Die Fronttagebücher von Béla Munczy Junior aus dem Ersten Weltkrieg. Sopron, 2020.	452
ÉVA TURBULY: Rosarote Zsolnay / The pink Zsolnay. Sammlung und Beiträge von Barnabás Winkler. Geschichten und Bilder über die rosaroten Zsolnay-Gebrauchsgegenstände. Budapest, 2022.	455

MITTEILUNGEN DER REDAKTION

TIBOR JÓZAN: Jahresbericht des Soproner Stadtverschönerungsvereines 2021.....	458
---	-----